

І С Т И Н И

АРТУР
КОНАН ДОЙЛ

БЕЗОДНЯ
МАРАКОТА

 FOLIO

І С Т И Н И

АРТУР КОНАН ДОЙЛ

БЕЗОДНЯ МАРАКОТА

Харків
«ФОЛІО»
2019

УДК 821.111
Д62

Серія «Істини»
заснована у 2017 році

Переклад з англійської
Євгена Тарнавського

Художник-оформлювач
Є. В. Вдовиченко

ISBN 978-966-03-7836-0
(Істини)
ISBN 978-966-03-8446-0

© Є. М. Тарнавський, переклад
українською, 2019
© Є. В. Вдовиченко, художнє оформлення,
2019
© Видавництво «Фоліо», марка серії, 2017

ЕЛАЕС Б. ГОПКІНС

У Джекманз-Галчі його охрестили преподобним, хоча він сам ніколи не виказував законних або й ні домагань на це звання, яке, як вважали копачі, був швидше почесним титулом, присвоєним Гопкінсу за його неабиякі чесноти. До нього причепилося ще одне прізвисько — Пастор, вельми незвичне на австралійському континенті, де парафіяни розбігаються, як череда, а пастухів обмаль.

На захист Елаеса Б. Гопкінса варто сказати, що він ніде і за жодних обставин не заявляв, що має духовну освіту чи якісь інші студії, що дають йому право правити.

— Кожен із нас працює в царині, призначеній йому нашим Господом, а працюємо на когось чи на себе — це не має ніякогісінького значення, — якось зауважив він, якнайкраще догоджаючи простою мовою інстинктам мешканців Джекманз-Галча.

Не можна заперечити той факт, що першого ж місяця після його прибуття до Джекманз-Галча у нас явно поменшало характерних для цього невеликого селища копачів зловживань міцними напоями і не менш міцними словечками. Під його впливом копачі починали тямити, що можливості нашої рідної мови не настільки обмежені, як вони гадали раніше, і точність

висловлення думок нітрохи не постраждає, якщо не вдаватися до допомоги триповерхових лайок і блюзнірства.

До початку 1853 року ми, навіть не усвідомлюючи того, вельми гостро потребували духовного наставника, здатному спрямувати нас на правильний шлях. Всю колонію охопила золота лихоманка, але ніде шукачам скарбів не щастило більше, ніж у нас, і матеріальне процвітання дуже кепсько вплинуло на стан суспільної моралі.

Наше невеличке селище розкинулося за сто двадцять із гаком миль на північ від Белларата в звивистій балці, по якій протікає гірський потік, що впадає в річку Ерровсміт. Жодної інформації чи переказів про того Джекмана, чийм ім'ям назвали це поселення, не збереглося. В описуваній проміжок часу населення Джекманз-Галча складалося приблизно з сотні дорослих чоловіків, багато з котрих знайшли тут притулок після того, як ситуація в цивілізованіших селищах стала занадто несприятливою для їхнього перебування там. Загублена в їхньому середовищі жменька добродійних громадян не дуже могла впливати на цю брутальну, свавільну голоту.

Сполучення Джекманз-Галча із зовнішнім світом не можна було назвати простим і надійним. У буші, що простягалася між нашим селищем і Белларатом, із невеликою зграєю головорізів, таких же відчайдухів, як і він сам, бешкетував грізний бушрейнджер* на прізвисько Джим-носач, тому подорож до Белларата була аж ніяк не безпечною. Відтак здобуті мешканцями Джекманз-Галча самородки та золотий пісок було заведено зберігати на спеціальному складі, де здобуток кожного копача складався в окрему торбу, на якій вказували ім'я

* *Бушрейнджери* — заслані в Австралію каторжани, а іноді і біднота-фермери, доведені злиднями до відчаю, котрі втекли в ліси (буші) та жили грабунком.

власника. Обов'язки зберігача цього примітивного банку виконував чоловік із прізвищем Вобурн, котрому всі довіряли. Коли на складі накопичувалася надмірна кількість коштовного металу, всю здобич складали в навмисно орендований фургон і відсилали до Белларата під охороною поліції та певного числа копачів, котрі по черзі виконували цю місію, а з Белларата золото регулярно переправляли до Мельбуерна. Хоча ця система і викликала затримку золота у Джекманз-Галчі, що часом зтягувалася на місяці — до відправки чергового фургона, але за її допомогою надійно засмучувалися злочинні наміри Джима-носача, позаяк гурт, що супроводжував золотий фургон, був занадто чисельний і не по зубах невеликій зграї бушрейнджерів. У пору, про яку йдеться, Джиму-носачу, мабуть, нічого не залишалося, ніж плюнувши на все, покинути ділянку для свого розбійницького ремесла, то ж мандрівники, об'єднуючись у невеликі гурти, могли без страху користати з дороги.

Вдень у селищі панував відносний лад, оскільки більшість мешканців ломами та кайлами трошили кварцові пласти або на березі струмка промивали в лотках глину з піском. З наближенням заходу сонця ділянки шукачів скарбів тихцем порожніли, а їхні нечесані, забруднені глинистою рідиною власники неквапливо чвалали до табору, готові бозна на які витівки. Спочатку вони навідувалися на склад Вобурна, де здавали денний видобуток, точна величина якого нотувалася, як годиться, в бухгалтерську книгу, причому кожен копач залишав собі певну кількість золота на покриття вечірніх потреб. Зладнавши справи, шукачі скарбів без упину і з усією спритністю, на яку тільки й були здатні, бралися витратати золото, що залишили собі на прожиток.

Звабленим центром вечірнього життя селища була груба дощана ляда, покладена на дві великі діжки. Цю споруду гучно називали пияцьким салуном «Британія». Огрядний бармен

Нет Адамс наливав тут паскудне віскі по два шилінги за кухлик або по гінеї за пляшку, а його брат Бен виконував роль круп'є в убогій пивничці, що позаду притулилася до бару, перетвореній у гральний заклад, який щовечора бував наповнений ущент.

В Адамсів був ще один, третій брат, але його життя передчасно урвалося в результаті прикрого непорозуміння з одним із відвідувачів.

— Занадто ввічливий він був, — проникливо зауважив його брат Нетеніел на похороні, — а такі люди не затримуються на цьому світі. Скільки разів я йому казав: «Якщо вже вирішив сперечатися з незнайомим відвідувачем про оплату за пінту пива, спершу хапай зброю, і лише тоді починай сперечатися, а якщо побачиш, що той готовий стягнути по свій револьвер, обов'язково стріляй першим». Але брат був занадто делікатний — спершу починав сперечатися, а вже потім хапався за зброю, хоча цілком міг би взяти відвідувача на цівку ще до того, як з'ясовувати з ним стосунки.

Шляхетна ввічливість покійного обернулася збитками для братів Адамсів, котрі, відчуваючи після загибелі Нілла гостру нестачу робочих рук, були змушені прийняти до спілки людину збоку, що неминуче призвело до значного скорочення прибутків їхнього сімейного концерну.

Нік Адамс тримав придорожню корчму в Джекманз-Галчі ще до того, як там знайшли золото, і на цій підставі міг претендувати на звання найстарішого мешканця селища. Власники придорожніх шинків — вельми своєрідний тип людей, тому цікаво, нехай навіть ціною відступів від безпосередньої теми розповіді, простежити, яким чином вони примудрялися назбирати значний капітал на сільських дорогах, де навіть подорожні — рідкість.

Мешканці внутрішніх районів Австралії, іншими словами — погоничі волів, пастухи й інші трударі на овечих пасовищах, зазвичай укладають угоду, згідно з якою погоджуються працювати на господаря впродовж року, а то і двох чи трьох років за конкретну кількість фунтів стерлінгів і певний харч. Алкоголь у таких угодах ніколи не згадується, і працівники протягом усього терміну роботи хоч-не-хоч, але дотримуються обітниць тверезості. Проші їм виплачують усією сумою після закінчення дії угоди.

Настає день виплати заробленого. Джиммі, робітник на скотарській фермі, заходить сутулячись до офісу господаря з брилем із пальмового листа в руці.

— Доброго ранку, пане, — каже Джиммі. — Оце вже моя година начебто настала. Я, мабуть, отримаю від вас чек та й поїду до міста.

— А потім повернешся, Джиммі?

— Ясна річ, повернуся. Може, тижнів через три, або й через місяць. Треба купити якусь одежину, та й кляті чоботи майже зовсім розвалилися.

— Скільки, Джиммі? — питає господар, взявшись за перо.

— Шістдесят фунтів, як домовлялися, — відповідає в задумі Джиммі. — І пригадуєте, пане, коли плямистий бугай виврався із загороди, ви пообіцяли мені два фунти, і ще один — за купання овець. І ще фунт я заробив, коли вівці Міллара перемішалися з нашими...

Джиммі ще якийсь час продовжує перелічувати: пастухи рідко коли вміють писати, але пам'ять мають добру. Господар виписує і вручає йому чек.

— Не зловживай міцним, Джиммі, — щиро радить він.

— Не турбуйтеся, пане, — Джиммі ховає чек у шкіряний кисет, і не минає години, як він уже неквапливо їде на довгоногій своїй шкапині до міста, до якого сто з гаком миль.

Упродовж дня він має оминати шість або вісім зі згаданих уже придорожніх шинків, але з власного досвіду знає, що порушувати тривале утримання від міцних напоїв не можна в жодному разі, позаяк алкоголь, від якого він добряче вже відвик, негайно справить нищівний вплив на його розум. Джиммі розважливо хитає головою, зважаючи, що ні за жодні скарби не візьме до писка й краплі міцного, доки не вирішить усі свої справи в місті. Єдиний для нього спосіб реально здійснити своє рішення — уникати спокуси. Пам'ятаючи про те, що за півмилі стоїть перша придорожня корчма, Джиммі пускає свого коня лісовою стежкою, що оминає небезпечне місце.

Озброєний рішучістю дотримати дану собі обітницю, він їде вузькою стежиною й уже подумки вітає себе з тим, що уникнув небезпеки, аж раптом помічає засмаглого чорнобородого чоловіка, котрий ледаче притулився до стовбура дерева. Це не хто інший, як корчмар, котрий здалеку помітив обхідний маневр пастуха і встиг навпрошки крізь зарості вийти до стежки, щоб перехопити потенційного клієнта.

— Привіт, Джиммі! — гукає він вершнику, котрий порівнявся з ним.

— Вітаю, друже, вітаю!

— Далеко прямуєш?

— До міста, — відповідає сповнений гідності Джиммі.

— Невже? Ну що ж, бажаю тобі там повеселитися, як слід. Може, зайдімо до мене перехилити скляночку за удачу?

— Ні, — каже Джиммі, — я не хочу пити.

— Одну скляночку.

— Кажу, що не хочу, — сердито огризгається пастух.

— Гаразд, не треба сердитись! Мені загалом байдуже, хочеш ти пити чи ні. Бувай здоровий.

— І тобі всіляких гараздів, — прощається Джиммі, але не встигає від'їхати і на двадцять кроків, як чує поклик шинкаря, котрий спонукає його зупинитися.

— Послухай, Джиммі, — каже корчмар, застаючи мандрівника зненацька. — Буду тобі дуже зобов'язаний, якщо виконаєш у місті одне моє прохання.

— Яке саме?

— Мені треба, Джиммі, послати листа. Це дуже важливе послання, тому не можу довірити його першому-ліпшому. Тебе я знаю, й, якщо візьмешся доправити його, мені просто камінь із серця звалиться.

— Давай листа, — лаконічно погоджується Джиммі.

— Не маю його при собі, залишився у хаті. Ходімо зі мною. Це зовсім близько, чверті милі навіть не буде.

Джиммі неохоче погоджується. Коли вони досягають хижі-розвалюхи, шинкар запрошує пастуха спішитися та зайти досередини.

— Давай сюди листа, — наполягає Джиммі.

— Розумієш, я його ще не до кінця дописав, але миттю закінчу, а ти наразі присядь на хвильку.

Так пастуха заманили в пастку. Нарешті лист готовий і вручений.

— Ну, а тепер, Джиммі, — каже корчмар, — хильни на коня моїм коштом.

— Жодної краплі, — відпирається Джиммі.

— То он воно як! — ображається шинкар. — Ти збіса гордий і не бажаєш випити з таким, як я! Якщо так, то давай листа назад. Хай йому грець, якщо прийму послугу від людини, котра гидує випити зі мною!

— Ну, гаразд, не сердься, — знічується Джиммі. — Згода, наливай скляночку й я поїду.

Шинкар вручає пастуху олов'яний кухоль, до половини наповнений нерозбавленим ромом. Як тільки Джиммі відчув знайомий запах, до нього повертається бажання хильнути, і він одним ковтком висушує посудину. В його очах з'являється блиск, а на щоках — рум'янець. Корчмар пильно споглядає на відвідувача.

— Можеш тепер їхати, Джиммі, — дозволяє він.

— Тихо, друже, спокійно, — відповідає на це пастух. — Я анітрохи не гірший за тебе. Якщо вже ти пригощаєш, можу й я пригостити.

Кухлик знову повний, а очі Джиммі починають блистити ще яскравіше.

— Ну, а тепер, Джиммі, по останній за добробут цієї оселі, — закликає шинкар. — І тобі час їхати.

Пастух утретє випиває оковиту, і з цим третім ковтком у нього зникають будь-які застереження й усі добрі наміри.

— Послухай, — каже він трохи хрипким голосом, висмикуючи чек із кисета, — візьми ось це, друже, і будеш запрошувати всіх на дорозі випити за моє здоров'я, хто скільки забажає. Скажеш їм, коли все буде потрачено.

І Джиммі, розлучившись із думкою дістатися колись міста, впродовж трьох-чотирьох тижнів валяється в корчмі, п'яний, як чіп, і доводячи до аналогічної кондиції будь-якого подорожнього, котрому довелося опинитися в цих краях. Але ось приходить ранок, коли шинкар оголошує:

— Гроші скінчилися, Джиммі, тобі час знову вирушати на заробітки.

Після чого пастух, аби протверезіти, обливається льодяною водою, вішає за спину ковдру з казанком, сідає на коня і вирушає на пасовище, де його чекає черговий рік тверезості, що закінчується місяцем п'ятики.

Все це, хоча і типове для безтурботного способу життя австралійців, не має прямого стосунку до цієї оповідки, а тому повернімося до нашої Аркадії*. Склад населення Джекманз-Галча дуже рідко змінювався через приплив зі сторони; шукачі щастя, котрі прибували до нас у часи, про які тут згадується, виявлялися, мабуть, навіть ще лютішими та брутальнішими, ніж місцеві. Особливим норовом вирізнялися Філліпс і Моул — двійко запеклих гультаїв, котрі приїхали сюди одного чудового дня і застовпили ділянку на березі струмка. Витонченістю, злостивістю, блюзнірствами, нахабством у мові та вчинках, своїм зухвалим нехтуванням буквально всіх норм суспільної поведінки вони могли перевершити будь-кого з давніх мешканців Джекманз-Галча. Філліпс і Моул стверджували, що буцімто перебралися сюди з Бендіго, в зв'язку з чим дехто з нас стали схилитися до думки, що, мабуть, не зле б Джиму-носачу знову з'явитися в наших краях і перекрити до Джекманз-Галча дорогу таким гультаїпакам, як ці двоє.

Після їхнього прибуття атмосфера щоденних збіговиськ у салуні «Британія» та в гральному кублі, що тулиться до нього з тилу, стала ще розгульнішою, ніж раніше. Запеклі суперечки, які часто закінчувалися кривавими бійками, перетворилися в звичне явище. Наймиролюбніше налаштовані завсідники салуну почали всерйоз задумуватися про те, що непогано було б лінчувати цих двох прибульців, котрі стали основними призвідниками порушень громадського спокою.

Такою була невесела ситуація в таборі, коли в ньому, накульгуючи, з'явився наш євангеліст Елаєс Б. Гопкінс, заплужений,

* *Аркадія* — гірська область на півдні Греції, оспівана поетами як щаслива країна з патріархальними, простими звичаями пастухів і пастушок.

із натрудженими від довгого шляху ногами, з лопатою, закинутою за спиною, і Біблією в кишені молескінової* маринарки.

Цей чоловік був настільки непримітний, що спершу на його присутність мало хто з нас звернув увагу. Він поводився скромно, тихо, його обличчя вирізнялося блідістю, а статура — хирлявістю. Гладенько виголене підборіддя, однак, свідчило про твердість духу, а широко вибалушені голубі очі підказували про розум їхнього власника, тому навіть коротке знайомство виказувало в ньому особистість із сильним характером. Прибулець спорудив собі крихітну халупу та застовпив ділянку, розташовану неподалік від розробки, на якій раніше влаштувалися Філіпс і Моул. Його вибір порушував практично всі правила гірничої справи, він був показово безглуздий і відразу ж створив новоприбулому репутацію зеленого новака. Щоранку, розходячись по своїх ділянках, ми з жalem спостерігали за неймовірною ретельністю, з якою той копав і довбав землю без найменшого, як ми точно знали, шансу на успіх. Бувало, що помітивши перехожих, він зупинявся на хвилику, щоб обтерти ситцевою у горошок хустинкою своє бліде обличчя, гучно та душевно побажати нам доброго ранку, після чого відновлював роботу з подвоєною енергією. Тишком-нишком у нас з'явилася звичка доброзичливо питати про те, якими є його успіхи в пошуках золота.

— Поки що не знайшов його, хлопці, — привітно відгукнувся той, спираючись на заступ, — але корінна порода лягає десь уже недалеко, і, мабуть, не сьогодні, то завтра таки натраплю на жилу.

День у день він із незмінно бадьорою впевненістю давав нам одну і ту саму відповідь.

* *Молескін* — груба бавовняна тканина, іноді з начосом, зазвичай темного кольору.

Невдовзі Гопкінс став потроху проявляти, з якого тіста він зліплений. Одного вечора в пияцькому салуні панувала напрочуд розгульна атмосфера. Вдень у копальні знайшли грубу жилу, і щасливий шукач золота щедро пригощав випивкою всіх без розбору, тому три чверті населення Джекманз-Галча напилися до чортиків. Захмелілі безцільно товклися або валялися біля шинквасу, блюзнірствували, лементували, танцювали або знічев'я стріляли в повітря зі своїх револьверів. З грального закладу долинали аналогічні звуки. Тон задавали Моул, Філіпс та їхні поплічники, про порядок і пристойність забули цілком.

Серед усіх цих вибриків, лайки та п'яного лихослів'я люди раптом почали розрізняти якийсь неясний монотонний звук, який, здавалося, був фоном для всіх інших звуків і робився явним при будь-якому затишші в п'яному гаморі. Поступово один по одному присутні стали замовкати, дослухаючись, поки нарешті гамір не стих остаточно, і погляди публіки зосередилися в тому напрямку, звідки чувся неголосний потік слів. Там верхи на діжці сидів останній прибулець Джекманз-Галчу, Елаес Б. Гопкінс, зі щирою усмішкою на рішучому обличчі та розгорнутою Біблією в руці. Він уголос читав обраний ним навмання уривок — з «Апокаліпсису», якщо пам'ять мені не зраджує. Текст був цілком випадковим і не мав ні найменшого стосунку до подій у шинку, але Гопкінс старанно, з побожним виглядом бубонів слова, легко помахуючи вільною рукою в такт фраз, які промовляв.

Цю витівку зустрінули загальним реготом та оплесками. Шукачі золота зі схвальним гомоном скупчилися навколо діжки, вважаючи, що стали свідками якогось хитрючого розіграшу і що ось-ось їх пригостять чимось на кшталт пародійної проповіді або жартівливого повчання.

Читець, однак, скінчив розділ і безтурботно перейшов до читання іншого, а покінчивши з ним, взявся за наступний. Тут пияки дійшли спільної думки, що жарт дещо затягнувся. Коли ж Гопкінс почав новий розділ, вони ще більше переконалися у своїй правоті. З усіх боків хором зазвучали грізні вигуки, що закликали заткнути читця пельку або скинути його з діжки. Незважаючи на всі паплюження й образи, Елаес Б. Гопкінс наполегливо продовжував уголос читати «Апокаліпсис», як і раніше, зберігаючи незворушний і задоволений вигляд, ніби гвалт, що здійснювався навколо нього, був йому приємнішим за овації. Незабаром об діжку гулко вдарився кинутий кимось чобіт, за ним другий, наступний пролетів біля самої голови новоявленого пастора, але тут у події втрутилися найгречніші копачі, котрі піднялися на захист миру і ладу. До них, як це не дивно, приєдналися згадувані вже Моул і Філліпс, котрі встали на бік субтильного читця Святого Письма.

— Гопкінс — друзяка що треба, — пояснив цей крок Філліпс, своєю громіздкою постаттю в червоній сорочці затулив від натовпу об'єкт загального гніву. — Він людина іншого, ніж ми, складу, проте не заважає нам залишатися при своїх думках і висловлювати їх, сидючи на діжці або деінде, коли вже так хочеться, тому негоже кидатися чобітьми там, де можна обійтися словами. Якщо цього дивака хтось хоча б пальцем зачепить, ми з Біллом вступимося і кривдник отримає йому належне.

Ораторське мистецтво Філліпса придушило найактивніші ознаки невдоволення юрби, і прихильники безладу спробували було відновити покинуту пиятику, ігноруючи потік Святого Письма, що лився на них, але безуспішно. Ті із завсідників, котрі були п'янішими за інших, поснули під монотонне бурмотіння євангеліста, інші, кидаючи похмурі погляди на читця, котрий продовжував, ніби нічого не сталося, сидіти на діжці,

вирішили розійтися по своїх домівках. Опинившись наодинці з найдобročеснішими представниками публіки, Гопкінс за-траснув книжку, педантично позначивши олівцем те місце, на якому зупинився, і зліз із бочки.

— Завтра ввечері, хлопці, — неголосно оголосив він, — я відновлю читання з дев'ятого вірша п'ятнадцятого розділу «Апокаліпсису».

І, не звертаючи уваги на наші вітання, вийшов із виглядом людини, котра виконала свій священний обов'язок.

Це попередження, як виявилось, не було порожньою погрозою. Наступного вечора, тільки-но в пияцькому салуні стала збиратися юрба, він знову опинився на діжці і з колишньою рішучістю взявся читати Біблію — монотонно, запинаючись, ковтаючи цілі речення, насилу перебираючись від одного розділу до наступного. Сміх, погрози, глузування, інші кпини, за винятком прямого насильства, використовували з метою зупинити набриду, але все виявилось однаково безрезультатним.

Невдовзі ми помітили в його діях певну методику. Поки панувала тиша або балачки мали безневинний характер, Гопкінс мовчав. Та варто було пролунати одному-єдиному блюзнірству, як читання Біблії поновлювалося приблизно на чверть години, потім припинялося, але при найменшій провокації у вигляді лайки або невідповідної згадки імені Господа Гопкінс брався читати знову. Весь другий вечір він читав майже без угаву, оскільки мова, якою користувалася його опозиція, все ще залишалася непристойною, хоча вже і не такою мірою, як напередодні.

Свою кампанію Елаес Б. Гопкінс провадив довше, ніж місяць. Так і сидів кожного божого вечора з розгорнутою книжкою на колінах, із найменшого приводу починаючи свою роботу, наче музична шкатулка від дотику до пружин-

ки. Монотонне бурмотіння проповідника стало нестерпним, уникнути його можна було, лише погодившись дотримуватися кодексу поведінки, запропонованого новоявленим пастором. На хронічне лихослів'я товариство стало споглядати з осудом, бо покарання за їхні гріхи падало на всіх. Наприкінці другого тижня читець здебільшого мовчав, а до початку наступного місяця його пост перетворився в синекуру*.

Ніколи раніше реформація мораллю не відбувалася так швидко і настільки дієво. Свої принципи наш пастор впроваджував і в буденне життя. Не раз траплялося, що, почувши необережне слово, вимовлене в серцях кимось із копачів, пастор із Біблією в руках кидався до порушника і, видершись на купу червоної глини, що підіймається над ділянкою того, хто згрішив, бубонів від першої літери до останньої все генеалогічне дерево від початку Старого Заповіту, причому робилося це з таким серйозним і поважним виглядом, немов цитата мала прямий стосунок до цієї ситуації.

Згодом лайка стало у нас рідкістю, пияцтво також змарніло. Випадкові подорожні, потрапляючи транзитом до Джекманз-Галча, дуже дивувалися нашому благочестю, чутки про яке долинули аж до самого Белларата, породжуючи там розмаїті версії.

Деякі риси, властиві нашому євангелісту, якнайкраще сприяли успіху справи, якій він себе присвятив. Людина цілком безгрішна не змогла б знайти для своєї мети кращого ґрунту з оточуючими та завоювати симпатії своєї пастви. Пізнавши Елаеса Б. Гопкінса ближче, ми виявили, що, незважаючи на свою добродішність, у ньому часом визирала закваска

* *Синекура* — прибуткова церковна посада, не пов'язана з певними обов'язками.

старого грішника, з чого випливало, що колишні шляхи нашого пастора не завжди розходилися зі стежками ганджу. Наприклад, він не був непитушим; навпаки, напої собі пастор обирав із великим знанням справи, а склянку перекидав у горлянку звичним жестом. Він майстерно грав у покер, а в «юкер до останніх штанів» його майже нікому не вдавалося здолати. У компанії з колишніми баламутами Філліпсом і Моулом він міг, бувало, грати по кілька годин поспіль у цілковитій гармонії, якщо тільки невдалий розклад карт не спровокує лайку у котрогось його нестриманого партнера. На перший випадок на обличчі пастора виникала ображена посмішка, і він звертав на винного свій докірливий погляд. При повторному порушенні пастор брався за Біблію, і на цей вечір грі наставляв край.

Ми переконалися і в тому, що він чудово володіє зброєю; якось, коли ми, вийшовши з бару Адамсів, практикувалися в стрілянині по порожній пляшці з-під бренді, пастор узяв в одного з нас револьвер і влупив кулю в саму серединку пляшки з відстані двадцяти чотирьох кроків.

І взагалі, за що б він, крім видобутку золота, не брався, майже все виходило у нього так, що аж любо було дивитися; та копач із нього був чи на найнікудишній у всій Австралії. Полотняна торба з його прізвиськом, виведеним друкованими літерами, пилюжилася жалісним видовищем на полиці на складі Вобурна; до неї ніхто не торкався, і вона залишалася порожньою, тоді як торби інших шукачів скарбів щодня поповнювалися, і багато з них набували солідної округлості форм, бо тижні збігали один за одним і час відправки золотого фургона був уже на носі. За нашими підрахунками, на складі накопичилася небувала кількість золота, якої раніше ніколи не конвоювали за один раз.

Хоча Елаєс Б. Гопкінс, вочевидь, по-своєму тихо радів чудовій зміні, яку він ініціював у нашому таборі, його задоволення не було достатньо глибоким і гармонійним. Для повноти щастя йому чогось бракувало, й одного чудового вечора він відкрив нам свою душу.

— На наш табір, хлопці, зійшла б благодать, — сказав він, — якби ми мали по неділях організовану хоча б якусь церковна службу. Ми ніяк не святкуємо недільного дня, хіба що більше, ніж у будні, п'ємо віскі та граємо в карти. Продовжувати так далі — означає спокушати провидіння.

— Але у нас немає священика, — заперечив хтось із на-товпу.

— Мовчав би, дурню, — загарчав на того сусід. — Хіба ти не бачиш серед нас людину, котра вартує двох священиків? Та з нього священні тексти вихлюпуються, як глина з твого лотка. Чого тобі ще треба?

— У нас немає храму, — не вгамовувався перший.

— Службу можна провадити і просто неба, — запропонував ще хтось.

— Або на складі Вобурна, — підхопили в юрбі.

— Або в салуні Адамса.

Останню пропозицію зустріли гулом схвалення, з чого випливало, що більшість схильна вважати салун найбільш годящим місцем.

Салун Адамса був доволі солідною дерев'яною спорудою, до якої з тильного боку тулився бар; салун використовували частково як гральний заклад, а частково як склад для зберігання запасів алкоголю, його збудували з міцних, грубо тесаних колод, бо його власник у колишні, ще не освячені благодаттю часи справедливо вважав, що такі речі, як діжки з бренді та ромом, у Джекманз-Галчі будуть ціліші під надійним замком.

У кожному кінці цієї будови були передбачені міцні двері, і коли із салуну винесли стіл та інші меблі, він виявився достатньо просторим, щоб вмістити все населення Джекманз-Галча. Діжки з алкоголем господарі склали в одному кінці салуну таким чином, що вийшло щось на кшталт кафедри проповідника.

Спочатку всі ці приготування не спричинили особливого ентузіазму мешканців Джекманз-Галча, але коли стало відомо, що Елаес Б. Гопкінс після закінчення служби планує звернутися до публіки з проповіддю, інтерес населення до майбутньої події помітно зріс. Справжня промова була для всіх шукачів золота справою незвичайною, а проповідь, прочитана своїм власним пастором, здавалася незвичайною подвійно. Поширилися чутки, що ця проповідь буде присмачена прикладами з місцевого життя, а її мораль оживлена нападками на адресу певних осіб. Люди стали хвилюватися, що не зможуть потрапити на службу, і до братів Адамсів стали надходити численні заявки з проханням забронювати місця. Лише після переконливих запевнень у тому, що місце із надлишком вистачить на всіх, табір вгамувався і копачі стали спокійно чекати майбутньої церемонії.

Місткість салуну була дуже доречною, оскільки збори того пам'ятного недільного ранку виявилися наймасовішими за всю історію Джекманз-Галча. Спочатку навіть вирішили, що зібралися всі без винятку мешканці селища, але пізніше з'ясувалося, що це не зовсім так. Моул і Філліпс, виявляється, напередодні подалися в гори на розвідку золотоносних ділянок і досі не повернулися, а Вобурн, хранитель золота, не наважився залишити свій пост. Його піклуванню довірили небувало велику кількість коштовного металу, і він залишився на складі, вважаючи, що його відповідальність занадто велика, щоб манкірувати своїми обов'язками.

За винятком цих трьох усі інші мешканці Джекманз-Галча в чистих червоних сорочках і з іншими відповідними до нагоди доповненнями до своїх гарнітурів статечно рухалися безладними групами глинистою доріжкою, протопаною до салуну.

Усередині цього приміщення наспіх розставили стругані лави, а біля дверей стояв «пастор», зустрічаючи всіх щирою посмішкою.

— Доброго ранку, хлопці, — вітав він кожен гурт, що підходив. — Заходьте, заходьте. Ви не пошкодуєте, що сьогодні прийшли сюди. Револьвери складайте он у ту діжку біля входу; заберете їх потім, коли все скінчиться; в мирний храм негоже входити зі зброєю.

Його прохання слухняно виконували, і ще до того, як останній парафіянин зайшов до салуну, в бочці-арсеналі утворилася небувала колекція холодної та вогнепальної зброї. Коли вже всі зібралися, двері салуну зачинилися і почалася служба — перша й остання у Джекманз-Галчі.

Погода стояла спекотна, повітря в салуні було сперте, але копачі слухали з гідною увагою. У цій ситуації був елемент новизни, який завжди вабить. Одні були присутні на церковній службі вперше в житті, іншим вона нагадувала іншу країну й інші часи. Якщо не брати до уваги схильності непосвячених наприкінці певних молитов аплодувати на знак схвалення висловлених думок, жодна з церковних громад не могла поводитися пристойніше, ніж наша. Коли, однак, Елаес Б. Гопкінс, зиркаючи на нас із висоти діжкової трибуни, почав свою проповідь, у салуні почувся гул голосів заінтригованої публіки.

На честь урочистої події Гопкінс одягнувся з особливою ретельністю. На ньому були молескінові штани й оксамитова блуза, перехоплена паском із китайського шовку, в лівій руці

він тримав бриля з пальмового листя. Свою промову почав тихим голосом, часто, як було зазначено, глипаючи в невеликий отвір, що заміняв вікно в салуні та розташований над головами сидячої внизу публіки.

— Я показав вам шлях істинний, — заявив проповідник у своєму зверненні. — З моєю допомогою ви тепер потрапили в належну колію і не вибиваєтесь із неї.

Після цих слів він упродовж кількох секунд дуже пильно витріщався у вікно.

— Ви пізнали тверезість і працьовитість, які завжди допоможуть вам відшкодувати будь-які втрати, які тільки й випадуть на вашу долю. Гадаю, що жоден із вас не забуде мого перебування в цьому таборі.

Промовець зробив паузу, і в тихому літньому повітрі прозвучали три револьверні постріли.

— Сидіти сумирно, дідько би вас вхопив! — загримів голос нашого проповідника, в той час, як збуджена пострілами публіка було схопилася на ноги. — Хто рушить із місця, тому куля в лоб! Двері замкнені ззовні, і вам не вибратися звідси. Сядьте на місце, тупі святенники! На місце, собаки, інакше стріляю!

У подиві та страху ми знову опустили на свої місця, тупо вирячивши очі на нашого пастора й один на одного. Елаес Б. Гопкінс, обличчя і навіть постава якого, здавалося, зазнали разючої метаморфози, люто лупав на нас очима з висоти своєї домінуючої позиції, а на його обличчі грала презирлива посмішка.

— Ваші життя тепер у моїх руках, — заявив він, і тільки тут ми побачили, що в руці пастор тримає великий револьвер, а руків'я ще одного стирчить у нього з-за пояса. — Я озброєний, а ви ні. Якщо хто із вас ворухнеться або озветься, не-

гайно ж загине. Сидіть сумирно, й я вас не чіпатиму. Маєте просидіти тут годину. Ох, ви, бовдури, — презирливе шипіння, з яким він вимовив ці слова, звучало потім у наших вухах не один день, — ви, мабуть, навіть не підозрюєте, хто вас так надурив. Хто кілька місяців клеїв із себе пастора та святенника? Джим-носач, мавпи! А Філліпс і Моул — двоє моїх вірних помічників. Тепер вони з вашим золотом подалися далеко в гори. Гей! Припини! — останні слова були адресовані одному неспокійному копачеві, котрий миттю припишк під лютим поглядом бушрейнджера і цівкою його револьвера.

— За годину вони будуть недоступні для будь-якої погоні, і моя вам порада — не погіршуйте свого становища і не переслідуйте нас, інакше можете втратити щось цінніше за гроші. Мій кінь прив'язаний за дверима позад мене. Коли настане час, я звідси вийду, замкну вас зовні і тільки мене й бачили. Після цього вилазьте, хто як зуміє. Мені більше нічого вам сказати, хіба те, що ви — найбільше стадо баранів, які носять штани.

Наступних довгих шістдесят хвилин нам цілком вистачило, щоб подумки погодитися з такою відвертою про нас думкою; ми залишалися безсилі перед рішучим і відчайдушним бушрейнджером. Звісно, якби ми всі гуртом накинулися на нього, то зуміли б його здолати ціною життя вісьмох чи десятих із нас. Але як організувати такий штурм, не маючи можливості спілкуватися? Та й хто б наважився розпочати атаку, не будучи впевнений, що його підтримають інші? Нам нічого не зоставалося, як скоритися.

Здавалося, що минуло тричі по годині, перш ніж бушрейнджер нарешті клацнув накривкою свого годинника, зліз із діжки, підійшов до дверей, не опускаючи револьвера, і шпарко вислизнув із салуну. Ми почули скрегіт іржавого

замка і тупіт копит коня, що чвалом виносив бушрейнджера з Джекманз-Галча.

Я вже казав, що впродовж останніх кількох тижнів лайка дуже рідко звучала в нашому таборі. За півгодини ми надолужили згаяне: такого добірного та чуттєвого лихослів'я я в житті не чув. Коли нарешті нам вдалося вибити двері, бушрейнджерів із їхньою здобиччю і слід вистиг; нікому з нас більше не випало побачити ні самих злодіїв, ні викраденого ними золота.

Бідолаха Вобурн, котрий зберіг вірність своєму обов'язку, лежав із простреленою головою на порозі спустошеного складу. Лиходії Моул і Філліпс спустилися в табір одразу ж після того, як нас заманили в пастку; убивши охоронця, вони склали здобич до невеликого візка і спокійнісінько подалися в якусь надійну криївку у горах, де до них пізніше приєднався їхній хитрий ватажок.

Джекманз-Галч оговтався від цього удару. Зараз це цвітуче містечко. Однак проповідники й інші духовні реформатори не користуються тут популярністю, так само байдужі тут і високі моральні якості. Кажуть, що нещодавно було проведено судове розслідування дій одного невинного незнайомця, котрий мав необережність заявити, що в такому великому містечку непогано було б мати якусь церковну службу.

Сліди, залишені в пам'яті мешканців Джекманз-Галча одним-єдиним їхнім пастором, ще занадто свіжі, і, перш, ніж вони згладяться, мине чимало довгих років.

ЧОЛОВІК ІЗ АРХАНГЕЛЬСЬКА

На четвертий день березня 1867 року, коли мені вже йшов двадцять п'ятий рік, я під впливом тривалих переживань і хвилювань записав до свого щоденника такі рядки:

«Сонячна система, серед інших незліченних великих систем, що здійснюють у мовчазному просторі свій вічний шлях до сузір'я Геркулеса. Без упину та безгучно обертаються і кружляють в одвічній порожнечі гігантські кулі, з яких вона складається. У цій системі однією з найменших і незначних куль є скупчення твердих і рідких частинок, яке ми називаємо Землею. Обертаючись, вона мчить вперед, як мчала до мого народження й як буде линути після моєї смерті, кружляючи в таємниці, що невідомо звідки прибула та невідомо куди втікає. На поверхні цієї рухомої маси метушаться незліченні мікроскопічні істоти, й одна з них — я, Джон Мак-Вітті, безпорадний, безсилий, котрий без конкретної мети вешистається в просторі. Проте наше життя таке, що я змушений віддавати праці всі свої слабкі сили та проблiski розуму, щоб отримувати за це певні металеві кружальця, купувати на них хімічні елементи для живлення моїх тканин, що постійно руйнуються, і мати над головою дах для захисту від негоди. Тому у мене не залишається часу для роздумів над світовими питаннями,

з якими мені доводиться стикатися на кожному кроці. Але при всій своїй незначності інколи я все ще спроможний почуватися до певної міри щасливим, а іноді навіть, як це не дивно, насолоджуватися усвідомленням значущості власної персони».

Як було сказано вище, я записав ці рядки до свого щоденника, і в них знайшли віддзеркалення думки, які не були викликані хвилинними, нетривкими емоціями, а постійно володіли мною і глибоко вкоренилися в мою свідомість.

Але ось помер мій дядько — Мак-Вітті з Гленкерна, той самий, котрий свого часу головував у різних комітетах у Палаті громад. Він розділив своє величезне багатство між численними племінниками, й у мене з'явилося достатньо коштів, щоб без нужди прожити дні, що мені залишилися. Водночас я став власником сумнівної та безплідної піщаної смуги на узбережжі Кейтнесса, яку, як мені здається, старий подарував мені жартома, адже мав похмуре почуття гумору. Я працював тоді адвокатом в одному з містечок середньої Англії. Тепер же міг здійснити свої сподівання і, відкинувши всі нікчемні, ниці прагнення, присвятити себе величній меті пізнання таємниць природи.

Мій від'їзд із містечка, де я жив, дещо прискорила та обставина, що я мало не вбив у сварці людину. Я маю запальний характер і в гніві не тямлю себе. Проти мене не порушили судового переслідування, але газети гавкали на мою адресу, а люди зиркали на мене при зустрічі з-під лоба. Скінчилося тим, що я прокляв їх разом із їхнім огидним, зацофаним містечком і подався в свій північний маєток, де сподівався знайти спокій і відповідну атмосферу для наукових занять і вдумливих роздумів. Перед від'їздом я взяв зі свого капіталу децищу грошей, і це дозволило мені прихопити з собою прекрасну збірку найсучасніших філософських праць, а також інструменти, хімікати й інші речі, які могли мені знадобитися на самоті.

Успадкована мною ділянка була вузькою, переважно піщаною смугою, що тягнулася протягом двох із гаком миль уздовж узбережжя затоки Менсі та Кейтнесса. На цій ділянці стояв старий будинок із сірого каменю, причому ніхто не міг мені сказати, коли і для чого його тут збудували. Я відремонтував оселю та зробив її цілком придатним житлом для людини з такими невибагливими потребами, як мої. Одна з кімнат слугувала мені лабораторією, друга вітальнею, а в третій, яка перебувала під самим дахом, я повісив гамак, в якому спав. У будинку було ще три покої, але я наразі ними не користувався і віддав один із них старій, котра вела мою господарку. На багато миль навколо не було інших людей, крім двох простих рибальських родин — Янгів і Мак-Леодів, котрі проживали по той бік мису Фергус. Перед будинком стелилася величезна бухта, а позад неї височили два довгих оголених пагорби, над якими віддалік виднілися інші, ще вищі. Між горбами лежала вузька долина, і коли вітер дув із суходолу, то пролітав із похмурих свистом, гойдав гілки під вікнами моєї мансарди та шепотів із ними про щось сумне.

Я не люблю людей. Заради справедливості зазначу, що вони, здебільшого, мене також не люблять. Я ненавиджу їхнє підлеплазування, їхні умовності, їхні хитрощі, їхні напівправди та неправди. Їх ображає моя різка відвертість, моя байдужість до їхніх громадських звичок, мій протест проти будь-якого насильства. Сидячи в своєму відокремленому кабінеті в Менсі, серед книг і хімікатів, я міг залишатися бездіяльним і щасливим, осторонь від галасливої юрби з її політикою, винаходами та балаканиною. Втім, не зовсім бездіяльним: у своїй маленькій норі я працював і досяг певних успіхів. У мене є всі підстави вважати, що атомістична теорія Делтона базується на непорозумінні, а також з'ясував, що ртуть не є елементом.

Весь день я був зайнятий своїми дистиляціями й аналізами. Подекуди забував, що мені треба їсти, і коли стара Меджо п'ятій годині подавала мені чай, я виявляв, що мій обід усе ще стоїть на столі неторканим. По ночах я читав Бекона, Декарта, Спінозу, Канта — всіх, хто намагався досягнути непізнане. Ці безплідні абстрактні мислителі, котрі не добилися жодних результатів, але були щедрі на багатоскладові слова, нагадували мені диваків, котрі в пошуках золота виявляють лише хробаків і захоплено виставляють їх на загальний огляд як цінну знахідку, мету своїх пошуків. Час від часу мною оволодівав неспокій, і я здійснював переходи на тридцять-сорок миль, без відпочинку й їжі. Коли я, худий, неголений і розпатланий, проходив через села, матері поспішно вибігали на дорогу та забирали дітей додому, а селяни висипали з шинків, щоб повітрішатися на мене. Мені здається, що я набув широкої популярності, як «шибанутий із Менсі». Однак я не часто робив такі походи, зазвичай вдовольняючись прогулянками по берегу перед своїм будинком, і, зробивши море своїм приятелем і повіреним, втішав себе, смалячи міцний чорний тютюн.

Чи є на світі кращий товариш, ніж величезне, неспокійне, бурхливе море? З яким тільки настроєм нашої душі воно не гармоніює! Море — це повнота життя, і людина відчуває приплив бадьорості, слухаючи його цілющий шум і спостерігаючи, як пнуться довгі зелені хвилі, на гребенях яких весело дріботять сонячні промені. Але коли свинцеві вали люто здійсмають кошлату голову і вітер реве над ними, ще більше їх підбурюючи, то навіть найсуворіша людина відчуває, що і в природі є така ж похмура меланхолія, як і у власній сутності.

У спокійні дні поверхня затоки Менсі була гладенькою, як дзеркало, і лише в одному місці, неподалік від берега, воду розсікала довга чорна смуга, яка нагадувала зубчасту спину

якогось сонного чудовиська. Це була небезпечна гряда скель, відома рибалкам під назвою Зубастого рифу Менсі. Коли вітер дув зі сходу, хвилі з гуркотом розбивалися об скелі і бризки перелітали через мій будинок, досягаючи пагорбів, що височіли позаду. Бухта була мальовнича, але відкрита для потужних північних і східних вітрів, і через її грізний риф моряки рідко заходили сюди. Було щось романтичне в цьому відокремленому місці. Плаваючи в човні тихої погоди та звиснувши через борт, я пильно вдивлявся в глибочінь моря і розрізняв там мерехтливі, примарні обриси величезних рибин, які, як мені здавалося, були цілком невідомі натуралістам, і моя уява перетворювала їх у духів цієї пустельної бухти. Однієї безвітряної ночі, коли я стояв біля самої води, звідкілясь із глибин, то посилюючись, то слабшаючи в нерухомому повітрі, впродовж кількох секунд лунав глухий стогін, наче в беспорядному горі лементувала жінка. Я чув це на власні вуха.

У цьому відокремленому притулку, між непорушними пагорбами та вічно гамірним морем, позбавлений людської настирливості, працюючи та міркуючи, я прожив більше двох років. Поступово я так привчив до мовчанки свою стару служницю, що вона стала рідко розтуляти рота, хоча впевнений, що, відвідуючи двічі на рік своїх родичів у Віку, вона за ці кілька днів повністю винагороджувала себе за вимушене мовчання. Я вже майже забув, що є членом великої родини людства, і звик жити серед мерців, книги котрих уважно вивчав, коли стався випадок, який надав моїм думкам нового напрямку.

Після трьох днів бурхливої негоди в червні видався тихий, спокійний день. Ні найменшого подиху не відчувалося в повітрі того вечора. Сонце зайшло на заході за стіну багряних хмар, і на гладку поверхню затоки лягли смуги червоного світла. Калюжі води після припливу здавалися на жовтому піску

плямами крові, немов тут насилу повз якийсь поранений велетень, залишивши криваві сліди. У міру того, як сутеніло, безформні хмари, що нависли над східною частиною видно-краю, зібралися в величезну хмару з химерними обрисами. Стрілка барометра все ще стояла низько, й я відчував, що насувається буря. Близько дев'ятої години вечора з моря стали долимати глухі стогони, немов якась змучена істота відчула, що знову настає час її страждань. О десятій годині зі сходу подув потужний бриз. Об одинадцятій годині він посилювався й опівночі вибухнув таким лютим штормом, якого я ще ніколи не бачив на цьому бурхливому узбережжі.

Коли я лягав спати, галька та морські водорості тарабанили у вікно моєї мансарди, а вітер завивав так тривожно, що, здавалося, в кожному його пориві чується стогін душі, що гине. На той час завивання бурі стали для мене колисковою. Я знав, що сірі мури старого будинку вистоять, а те, що відбувається в зовнішньому світі, мене мало турбувало. Стара Медж зазвичай ставилася до цього з такою ж байдужістю, як і я. Ось чому я дуже здивувався, коли близько третьої години ночі мене розбудив гучний грюкіт у двері, й я почув схвильований, хрипкий голос моєї економки. Я вивалився з гамака і грубо спитав, у чому річ.

— Гей, господарю, господарю! — пронизливо волала вона на своєму огидному діалекті. — Мерщій! На рифи налетів великий корабель. Бідні люди лементують і благають про допомогу. Ах, господарю Мак-Вітті! Хутко зійдіть униз!

— Припни язика, стара порхавко! — люто заверещав я. — Що тобі до того, загинуть вони, чи ні? Лягай спати і дай мені спокій.

Я знову заліз у свій гамак і натягнув на себе ковдру. «Люди на тому кораблі, — казав я собі, — вже відчули жах смерті.

Якщо допоможу їм, то за кілька років їх чекають такі ж випробування. Нехай уже краще вони загинуть зараз, якщо стільки вистраждали в очікуванні смерті, адже це страшніше, ніж сама смерть». Після таких роздумів я спробував було знову заснути, позаяк моя філософія не лише навчила мене дивитися на смерть, як на незначний, вельми пересічний випадок в одвічній і незмінній долі людини, а й відібрала мені цікавість до життєвих справ. Аж раптом я виявив, що стара закваска все ще нуртує в мені. Кілька хвилин я перевертався з боку на бік, намагаючись погасити миттєвий потяг міркуваннями, які плекав усі ці довгі місяці. Потім серед дикого завивання шторму до мене долинув глухий гул, це був постріл із сигнальної гармати. Сам не знаючи чому, я піднявся, одягнувся, закурив люльку та попрямував на морський берег.

Коли виходив із дому, стояла темрява, хоч в око стрель, вітер дув із такою силою, що мені довелося продиратися по гальці, виставивши вперед плече. Обличчя мої пашіло та саднило від дрібних камінчиків, піднятих вітром, а іскри з моєї люльки струменем віялися позад мене, здійснюючи в темряві якийсь фантастичний танок. Я підійшов до берега, на який із диким ревінням мчали величезні хвилі, і, прикривши від солоних бризок очі долонею, став вдивлятися в море.

Не міг нічого розрізнити, але все ж мені здалося, що разом із поривами вітру до мене долинають крики і невиразні жаскі зойки. Продовжуючи витріщатися, я раптом побачив спалах вогню, і миттю вся бухта і берег освітілося зловісним блакитним світлом. Це був кольоровий сигнальний вогник, засвічений на борту корабля. Той лежав на боці посеред зазубреного рифу під таким кутом, що я міг бачити весь настил його палуби. Це була велика двощоглова шхуна чужоземної оснастки, і перебувала вона приблизно ярдів за двісті від берега.

При мертво блакитному вогні, що шипів і блимав на найвищій частині баку, чітко виднілися реї та ванти, які розвівав вітер. З моря, з глибокої темряви, на корабель, що гине, безперервно та невпинно навалювалися довгі чорні хвилі, на гребенях яких подекуди зловісно біліла піна. Потрапляючи в широке коло, утворене світлом сигнального вогню, кожна хвиля, здавалося, набирала потуги, збільшувалася в обсязі і ще стрімкіше мчала далі, щоб наступної миті з гуркотом і ревінням накинутися на свою жертву.

Я чітко бачив десятох чи дванадцятьох оскаженілих матросів, котрі чіплялися за ванти з навітряного боку. Як тільки при світлі вогню, запаленого на кораблі, вони побачили мене, моряки звернули до мене бліді обличчя та благально замахали руками. Я відчув, що в мені знову підіймається огида до цих жалюгідних, переляканих хробаків. Чому вони намагаються ухилитися від тієї вузької стежки, по якій пройшло все, що було в людстві великого та шляхетного?

Один із них зацікавив мене більше за інших. Це був високий чоловік, котрий спокійно стояв осторонь, балансуючи на хиткій палубі корабля і немов не бажаючи чіплятися за мотузки чи за поручні. Руки мав закладені за спину, голову опустив на груди, але навіть у цій безнадійній позі, як і в усіх його рухах, відчувалася енергійність і рішучість, які робили його мало схожим на людину, котра впала у відчай. І справді, меткі погляди, які він кидав навколо себе, доводили, що він ретельно зважає всі можливості порятунку. Хоча незнайомиць, без сумніву, бачив мою темну постать через смугу запеклого прибою, що відокремлювала нас, його самолюбство або якісь інші причини не дозволяли звернутися до мене за допомогою. Чоловік стояв похмурий, мовчазний, загадковий, вдивляючись у чорне море та чекаючи, що пошле йому доля.

Мені здавалося, що це питання небавом вирішиться. Поки я спостерігав за цим незнайомцем, величезний вал, значно вищий за всіх, і прямував за іншими, як погонич за табуном, пронісся над кораблем. Передня щогла зламалася майже біля самої основи, і люди, котрі чіплялися за ванти, полетіли в пучину, немов рій мух. У тому місці, де гострий гребінь рифу Менсі вривався в борт корабля, корабель із страхітливим тріском став розколюватися навпіл. Чоловік на баку швидко перебіг через палубу та схопив якийсь білий вузлик, який я ще раніше помітив, але не міг збагнути, що це таке. Лише після того, як він підняв вузлик і на нього впало світло, я розгледів, що це була жінка, прив'язана до перекладки рангоуту поперек тіла і під пахвами таким чином, щоб її голова весь час перебувала над водою.

Незнайомиць дбайливо відніс жінку до борту і, мабуть, узявся пояснювати їй, що далі залишатися на судні неможливо. Її відповідь була дуже дивною: я бачив, як жінка підняла руку та дала чоловікові ляпас. Здавалося, це змусило його на мить замовкнути, але потім незнайомиць знову звернувся до жінки, пояснюючи, наскільки я міг збагнути за його рухами, як потрібно триматися на воді. Юнка відсахнулася від нього, але той схопив її в свої обійми, схилився над дівчиною та притулився вустами до її чола. Потім, коли величезна хвиля прилинула до приреченого корабля, чоловік перехилився через борт й обережно поклав жінку на гребінь валу, подібно до того, як кладуть дитину в колиску. Я бачив, як її біле вбрання промайнуло в піні величезного валу, але потім світло стало поступово згасати, і покалічений корабель із єдиним залишенцем поринув у темряву.

Коли я спостерігав цю картину, усвідомлення того, що я чоловік, перемогло в мені всі філософські аргументи, й я від-

чув якийсь потужний поштовх. Відкинувши убік цинізм, як якусь одежину, яку можна знову одягти, коли мені запрагнеться, я кинувся до свого човна. Стара посудина протікала, але яка різниця? Адже я не раз тужливо і нерішуче споглядав на флакончик із опієм, то чи міг зараз зважувати шанси й ухилитися від небезпеки? Відчайдушним зусиллям я підтягнув човен до води та стрибнув у нього. Спершу боявся, що його перекине бурхливий прибій, але після кількох скажених ударів веслами мені вдалося вибратися в море, і човен не затонув, хоча й наполовину наповнився водою. Тепер я перебував серед бурхливих хвиль, човен то злітав на гребінь величезного чорного валу, то падав униз так глибоко, що, поглянувши вгору, я бачив навколо себе лише блиск піни на тлі темного неба. Далеко позаду я чув дикі вигуки старої Медж, котра помітила мене в морі та безумовно вирішила, що я збожеволів.

Працюючи веслами, я озирався на всі боки, поки нарешті побачив величезну білу пляму на гребені хвилі, що мчала мені назустріч. Коли жінку проносило хвилиєю повз мене, я нагнувся та на силу втягнув її, наскрізь промоклу, в човен. Мені не довелося гребти назад — наступний вал підхопив нас і викинув на берег. Відтягнувши човен подалі від води, я підняв жінку і відніс її в будинок. Позаду шкутильгала економка, голосно вітаючи мене та висловлюючи своє захоплення.

Услід за цим у мене настала реакція. Я второпав, що моя ноша жива, дорогою додому приклав вухо до її грудей і почув слабке биття серця. Переконавшись у цьому, недбало, як в'язку хмизу, опустив її біля вогню, який запалила стара Медж. Я навіть не поглянув на неї, щоб переконатися, вродлива вона чи ні. Вже багато років я майже не звертав уваги на зовнішність жінок. Однак, лежачи у своєму гамаку, я чув, як стара, розтираючи жінку, щоб зігріти її, монотонно бурмотіла: «Ах,

бідненька!», «Яка краля!», з чого виснував, що врятована мною жертва кораблетрощі була молодою та привабливою особою.

Ранок після шторму видався тихим і сонячним. Прогулюючись вздовж довгої смуги нанесеного піску, я слухав важкий подих моря. Навколо рифа воно здіймалося та вирувало, але біля берега було вкрите лише невеликими брижами. На рифі не виявилось жодних ознак шхуни, на березі — ніяких залишків аварії корабля, але це мене не здивувало, адже я знав, що в тутешніх водах є могутня підводна течія. Над місцем нічної катастрофи кружляли дві ширококрилі чайки. Іноді вони подовгу ширяли в повітрі, немов розглядали в хвилях щось дивне. Часом я чув їхні хрипкі крики, ніби вони розповідали одна одній про те, що бачили.

Коли я повернувся з прогулянки, жінка стояла в дверях і чекала на мене. Побачивши її, я став каятися, що врятував дівча, бо мені стало ясно, що настав край моєї самоті. Врятована була дуже молода, щонайбільше дев'ятнадцять років. У неї було бліде, з тонкими рисами обличчя, золотисте волосся, веселі блакитні очі та білі, як перли, зуби. Краса юнки була якоюсь неземною. Вона здавалася такою білою, легкою та крихкою, що могла б здатися примарою, і немов виткана була з тієї морської піни, з якої я її витягнув. Вона вдягла одну із суконь Медж і виглядала доволі дивно, але водночас це їй якось навіть пасувало. Коли я, важко тупцяючи, піднявся стежиною, вона по-дитячому чарівно плеснула в долоні та кинулася мені назустріч, маючи намір, вочевидь, подякувати мені за порятунок. Але я відсторонив її та проминув. Здається, це дещо спантеличило дівчину, на її очі навернулися сльози, але юнка все ж зайшла у вітальню і стала задумливо спостерігати за мною.

— З якої ви країни? — раптом спитав я.

Вона всміхнулася у відповідь і похитала головою.

— Français? — знову запитав я. — Deutsch? Espagnol?

Але дівчина щоразу хитала головою, а потім взялася щось щебетати незнайомою мені мовою, з якої я не второпав жодного слова.

Однак після сніданку мені вдалося знайти підказку, за допомогою якої зміг визначити її національність. Швендяючи знову берегом, я помітив, що в тріщині рифу застряг шматок дерева. Я дістався до нього на човні та перевіз на берег. Це був уламок ахтерштевня шлюпки і на ньому, точніше, на прикріпленому до нього шматку дерева, виднілося слово «Архангельськ», написане дивними, своєрідними буквами. «Отже, — міркував я, неквапливо повертаючись додому, — ця бліда дівчина — росіянка. Гідна піддана білого царя і настільки ж гідна мешканка берегів Білого моря!» Мені здалося дивним, що така витончена панночка могла здійснити настільки тривалу мандрівку на такому крихкому кораблику. Повернувшись додому, я кілька разів із різними інтонаціями вимовляв слово «Архангельськ», але вона, мабуть, не розуміла мене.

Весь ранок я провів, зачинившись у своїй лабораторії, продовжуючи напружено працювати над дослідженням алотропних* форм вуглецю та сірки. Коли я зайшов опівдні до їдальні, щоб попоїсти, то побачив, що вона сидить біля столу з голкою та ниткою й упорядковує свій висхлий одяг. Я був обурений її присутністю, але не міг, певна річ, витурити її на берег, щоб вона влаштувалася там, як їй до вподоби. Незабаром дівчина дала мені нагоду познайомитися зі ще однією рисою її характеру. Вказавши на себе, а потім на місце кораблетрощі, юнка підняла палець, питаючи, як я збагнув, чи вона єдина врятува-

* *Алотронія* — явище утворення елементом двох або кількох простих речовин.

лася із затонулого корабля. Я ствердно кивнув. Вона зустріла цю відповідь виявом бурхливих радощів, схопилася з ослінчика, підняла над головою сукню, яку зашивала, і, махаючи нею в такт своїм рухам, легко, як пір'їнка, взялася гарцювати по кімнаті, а потім через відчинені двері випурхнула з будинку. Кружляючи, юнка наспівувала своїм тоненьким голосочком якусь грубувату, дику пісню, що виказувала радість.

Я їй гукнув:

— Ходи-но сюди, бісеня таке, ходи сюди і замовкни!

Але дівчина продовжувала танцювати. Потім вона підбігла до мене і поцілувала в руку, перш ніж я встиг відсмикнути її. Під час обіду, побачивши на столі олівець, юнка схопила його, написала на клаптику паперу два слова: «Софія Рамузіна» і показала на себе на знак того, що це її ім'я. Панночка передала олівець мені, далєбі, чекаючи, що я виявлю таку ж товариськість, але я просто поклав його до кишені, показуючи тим самим, що не бажаю мати з нею нічого спільного.

З цього моменту я став шкодувати про свою легковажність і поспішність, з якою врятував цю жінку. Яке мені діло до того, буде вона жити, чи помре? Я ж не якийсь палкий юнак, аби здійснювати такі подвиги. Мені доводиться терпіти в будинку Медж, але вона стара та потворна, і на неї можна не звертати уваги. А істота, врятована мною, молода та життєрадісна, і створена для того, щоб відволікати людину від серйозних справ. Куди б мені її відправити і що з нею робити? Якщо повідомлю про неї до Віку, то сюди припхаються чиновники, почнуть усюди нишпорити, виглядати, ставити запитання, а мені не до вподоби навіть думка про це. Ні, краще вже терпіти її присутність.

Незабаром з'ясувалося, що мене підстерігали нові неприємності. Справді, годі й шукати в цьому світі місця, де б тебе

не турбували представники невгамовної людської раси, до якої належу й я. Вечорами, коли сонце ховалося за пагорбами і вони занурювалися в похмуру тінь, а пісок сяяв золотом і море переливалося сліпучими барвами, я зазвичай вирушав на прогулянку берегом. Іноді брав із собою книжку. Так зробив я і цього вечора і, розтягнувшись на піску, намірився було почитати. Але не встиг влягтися, як раптом відчув, що між мною та сонцем постала якась тінь. Озирнувшись, я побачив, на свій превеликий подив, високого, статечного чоловіка. Він стояв за кілька ярдів і, хоча однозначно бачив мене, не звертав на мене уваги. Суворо насупившись, незнайомиць пильно дивився через мою голову на бухту та чорну лінію рифу Менсі. У нього було смагляве обличчя, чорне волосся, коротка кучерява борода, орлиний ніс і золоті сережки у вухах. Чоловік справляв враження несамовитого, але по-своєму шляхетного. На ньому була вицвіла вельветова куртка, сорочка з червоної фланелі та високі, ледь не до пояса морські чоботи. Я відразу ж упізнав чоловіка, котрого помітив минулої ночі на гинучому кораблі.

— Он як! — роздратовано вигукнув я. — Отже, ви все ж дісталися берега?

— Атож, — відповів він правильною англійською. — Та я тут ні до чого. Мене викинули хвилі. Як би мені хотілося потонути.

Незнайомиць балакав англійською з легким іноземним акцентом, і його було доволі приємно слухати.

— Двійко добрих рибалок, котрі живуть он там, врятували мене та доглядали за мною, але, правду кажучи, я не відчуваю до них подяки.

«Ого! — подумав я. — Ми з ним одна пара чобіт».

— А чому вам хотілося б потонути?

— Бо там, — вигукнув він, у пориві пристрасного та безнадійного відчаю викидаючи вперед свої довгі руки, — у цій блакитній безтурботній бухті, лежить моя душа, мій скарб, все, що я любив і для чого жив.

— Ну, — заперечив я, — люди гинуть щодня, і хвилюватися через це зовсім не варто. Щоб ви знали, ви ходите по моїй землі, і чим швидше звідси заберетея, тим мені буде приємніше. Для мене цілком достатньо клопотів із тією, котру вже врятував.

— Котру ви врятували? — він аж рота роззявив.

— Авжеж, й якщо зможете прихопити її з собою, то буду вам дуже вдячний.

Секунду він витріщався на мене, немов насилу вникав у сенс моїх слів, а потім, дико зойкнувши, з дивовижною легкістю помчав до мого будинку. Ні до, ні після цього я не бачив, щоб людина бігала так шпарко. Я кинувся за ним, обурений вторгненням, що загрожувало моєму житлу, але ще задовго до того, як добіг до будинку, незнайомиць уже пірнув у відчинені двері. З будинку пролунав пронизливий лемент, а коли я підійшов ближче, то почув бас чоловіка, котрий щось жваво та гучно промовляв. Зазирнувши в двері, я побачив, що дівчина, Софія Рамузіна, скорчившись, сидить у кутку, її обернене набік обличчя й уся постава виказували страх та огиду. Чоловік тремтів від хвилювання і виблискував чорними очима, про щось палко її благав. Коли я увійшов, жевжик зробив крок до дівчини, але вона ще далі забилася в куток, зойкнувши, як кролик, якого схопила за горлянку ласиця.

— Гей! — загарчав я, відтягуючи від юнки чоловіка. — Ну, і галас ви тут здійняли! Що вам тут треба? Чи не вирішили ви, що тут заїзд або корчма?

— Ох, пане, — сказав він, — прошу дарувати мені. Ця жінка — моя дружина, й я вже було вирішив, що вона потонула. Ви повернули мені життя.

— Хто ви такий? — брутально поцікавився я.

— Я з Архангельська, — просто відповів він, — росіянин.

— Яке ваше прізвище?

— Органьов.

— Органьов! А її зовуть Софія Рамузїна. Вона не ваша дружина, бо не має обручки.

— Ми чоловік і дружина перед Богом, — урочисто заявив жевжик, глипнувши вгору. — Ми пов'язані міцнішими путами, ніж земні.

Поки він це торочив, дівчина сховалася за мене і, схопивши мою руку, стиснула її, ніби благаючи про захист.

— Віддайте мені мою дружину, сер, — продовжував прибулець. — Дозвольте мені забрати її звідси.

— Послухайте, ви, як вас там звати, — суворо відрубав я. — Мені ця дівчина не потрібна, й я каюся, що врятував її. Дуже шкодую, що взагалі її побачив. Якби вона загинула, я б не засмутився. Але я не згоден віддати її вам, бо вона, мабуть, боїться і ненавидить вас. Тому негайно забирайтеся звідси і дайте мені спокій. Сподіваюся, що ніколи більше вас не побачу.

— Ви не хочете віддати її мені? — хрипко спитав він.

— Скоріше ви потрапите в пекло, ніж я зроблю це! — відказав я.

— Ну, а що якщо я візьму її силою? — вигукнув чоловік, і його кругле обличчя потемніло ще дужче.

Кров раптово вдарила мені в голову, й я схопив поліно, що лежало біля каміна.

— Забирайтеся, — тихо сказав я. — Швидко. Інакше розтросу вам довбешку.

Спершу він нерішуче зиркав на мене, потім обернувся і вибіг із обійстя. Але за хвилину повернувся та зупинився біля порога, споглядаючи на нас.

— Зважте, що ви робите, — кинув він. — Ця жінка моя, і я візьму її. А якщо справа дійде до бійки, то росіянин не поступиться шотландцеві.

— Ну, це ми ще побачимо, — відповів я, кидаючись уперед, але прибулець пішов, і я бачив лише його високу постать, що виділялася в густіших сутінках.

Після цього впродовж місяця, а, може, й двох, у нас усе було спокійно. Я не спілкувався з росіянкою, а вона ніколи не зверталася до мене. Часом, коли я працював у лабораторії, панночка нечутно пробиралася до мене і мовчки сиділа, стежачи за мною своїми великими очима. Спершу її вторгнення дратувало мене, але з часом, переконавшись, що вона не намагається відволікти мене від роботи, я звик до присутності гості. Підбадьорена цією поступкою, вона поступово, день у день, упродовж кількох тижнів присувала своє крісло все ближче і ближче до мого столу, поки їй не вдалося влаштуватися поруч зі мною. У такому положенні, як і раніше, нічим не нагадуючи про себе, вона зуміла стати вельми корисною мені, в її руках завжди опинялося те, що мені було потрібно в конкретну хвилину, — перо, пробірка чи склянка, і вона безпомилково подавала мені потрібну річ. Ігноруючи її як людську істоту, я бачив у ній винятково корисний автомат і настільки звик до неї, що мені вже бракувало юнки в тих рідкісних випадках, коли вона не заходила до кімнати. Я маю звичку балакати під час роботи із самим собою, щоб краще фіксувати в мозку отримані результати. Дівчина, мабуть, мала дивовижну слухову пам'ять і завжди могла повторити зронені мною слова, зовсім не тямлячи, звідси, їхнього сенсу. Мене не раз смішило, коли

я чув, як вона звалювала на стару Медж цілий потік хімічних рівнянь та алгебраїчних формул і заливалася дзвінким сміхом, коли стара хитала головою, уявивши, що з нею розмовляють російською.

Панночка ніколи не віддалялася від будинку далі, ніж на сто ярдів, а виходячи, насамперед визирала у вікна, щоб переконатися, що поблизу нікого немає. Вона, либонь, підозрювала, що її земляк перебуває десь неподалік, й остерігалася, щоб він її не викрав. Дуже характерним був один вчинок юнки. У купі старого мотлоху у мене валявся револьвер та набой до нього. Якимось чином вона знайшла його, негайно ж вичистила та змастила. Револьвер і набой повісила в мішечку біля дверей і, коли я вирушав на прогулянку, змушувала мене брати цю зброю з собою. В час моєї відсутності панночка замикала двері на засув. Загалом вона виглядала достатньо щасливою й охоче допомагала Медж по господарству, коли не працювала зі мною. З усіма домашніми обов'язками поралася на диво спритно.

Небавом я переконався, що її підозри цілком обґрунтовані і що чоловік із Архангельська все ще ховається по сусідству від нас. Якимось уночі я довго не міг заснути. Піднявся та визирнув у вікно. Погода була доволі похмура, й я ледь розрізняв обриси морського берега та мого човна, що лежав на ньому. Аж ось мої очі призвичаїлись до темряви, й я помітив на піску, якраз навпроти дверей, якусь темну пляму, хоча минулої ночі там нічого не було. Поки стояв біля вікна мансарди та вдивлявся в темряву, марно намагаючись визначити, що б це могло бути, величезна шеренга хмар, що приховували місяць, повільно розійшлася, і потік холодного ясного світла залив затоку та довгу смугу пустельного берега. І тієї ж миті я побачив, хто волочиться по ночах біля мого будинку. Це був

росіянин. Він сидів на піску, за дивним монгольським зви-чаєм підібгавши під себе ноги, немов якась гігантська жаба, і спрямувавши погляд, мабуть, на вікно тієї кімнати, де спали дівчина й економка. Світло впало на його підняте догори яструбине обличчя, й я знову побачив шляхетні риси, глибоку складку на чолі та бороду, що стирчить, — однозначні ознаки експансивної натури.

Першої миті у мене з'явилося бажання застрелити його, як бракон'єра, але поки я розглядав заиду, моє обурення змінилося жалем і презирством. «Нещасний телепень! — подумав я. — Ти безстрашно зазираєш смерті у вічі, а тепер усі твої думки та жадання спрямовані на якусь дівчину, котра ненавидить та уникає тебе. Тисячі жінок були б у захваті від тебе, захоплені в полон твоїм смагливим обличчям і могутньою, красивою статурою, а ти хочеш взаємності саме тієї, яка не бажає мати з тобою нічого спільного?» Лежачи в ліжку, я ще довго насміхався над ним. Адже знав, що мій будинок замкнений на міцні замки та засуви. Мене дуже мало цікавило, де проведе ніч цей дивний жевжик, біля мого порога, чи за сотню миль звідси, адже все одно до ранку його тут не буде. І справді, вранці, коли я прокинувся та вийшов із оселі, його й сліду не було, і чоловік не залишив жодних ознак свого нічного візиту.

Однак незабаром я знову його побачив. Одного ранку, коли у мене боліла голова, позаяк провів багато часу, схилившись над столом, а напередодні ввечері надихався парів одного отруйного препарату, я вирушив поплавати на човні. Пропливши кілька миль уздовж берега, я відчув спрагу та висадився там, де, як я знав, у море впадав потічок із прісною водою. Цей струмок протікав через мій маєток, але його гирло, біля якого я опинився того дня, розташувалося за його межами. Я відчув певний неспокій, коли, вгамувавши в струмку

спрагу і зіп'явшись на ноги, опинився віч-на-віч із росіянином. Зараз я був таким самим браконьєром, як і він, і з першого ж погляду второпав, що він це знає.

— Я хотів би сказати вам кілька слів, — похмуρο промовив чоловік.

— У такому разі поквартесь! — відповів я, зирнувши на годинник. — У мене немає часу на балаканину.

— На балаканину? — розсердився він. — Що ви за дивний народ, шотландці! У вас сувора зовнішність і брутальна мова, але така ж зовнішність і мова й у тих добрих рибалок, котрі прихистили мене. І все ж я не сумніваюся, що вони хороші люди. Впевнений, що й ви також добра та порядна людина, незважаючи на все ваше свавілля.

— Дідько би вас забрав із вашими теревенями! — заволав я. — Кажіть хутчій, що треба, і ступайте своєю дорогою. Мені навіть дивитися на вас гидко.

— Ну, як мені вас розчулити? — вигукнув чоловік. — Може, ось так... — і він витягнув із внутрішньої кишені своєї вельветової куртки грецький хрестик. — Погляньте сюди. Нехай наша віра відрізняється від вашої своїми ритуалами, але коли ми дивимося на цю емблему, у нас мають виникати якісь загальні думки та почуття.

— Я не зовсім у цьому впевнений, — завагався я.

Росіянин у задумі глипнув на мене.

— Ви дуже дивний чоловік, — нарешті промовив він, — ніяк вас не збагну. Ви стоїте між мною та Софією, а це небезпечна позиція, сер. І поки ще не пізно, зятямте, що так не має бути! Якби ви тільки знали, яких зусиль мені вартувало вивезти цю жінку, як я ризикував своїм життям, як занапастив свою душу! Ви — лише маленька завада на моєму шляху порівняно з тими, які мені довелося здолати, адже я можу прибрати вас

зі своєї дороги ударом ножа або каменяки. Але бережи мене, Боже, від цього, — дико заверещав він. — Як низько я впав... занадто низько... Все що завгодно, лише не це.

— Ви б краще повернулися на свою батьківщину, — зауважив я, — ніж вештатися тут серед цих піщаних пагорбів і порушувати мій спокій. Коли пересвідчуся, що ви звідси поїхали, то передам цю дівчину під захист російського консула в Единбурзі. Доти буду боронити її сам, і ні ви, ні жоден москочит не відійме її у мене.

— Чому ж ви хочете розлучити мене з Софією? — спитав він. — Чи уявляєте, що я можу образити її? Та чи знаєте ви, що я, не замислюючись, пожертвую життям, щоб уберегти її від найменших неприємностей? Чому ж так чините?

— Бо мені так подобається, — відрубав я, — і нікому не звітую за свої вчинки.

— Послухайте! — вигукнув моряк, наступаючи на мене, причому кудлата кучма його волосся скуйовдилася, а засмагли руки стиснулися в п'ястуки. — Якби я думав, що у вас є хоч одна нечесна думка щодо цієї дівчини, якби хоча б на хвилину повірив, що ви утримуєте її у себе заради якихось мерзенних цілей, присягаюся Всевишнім, я без вагань задушив би вас власними руками.

Здавалося, думка про це змушувала його оскаженіти, обличчя чоловіка спотворилося, а руки судомно стиснулися. Я вирішив, що він таки хоче вчепитися мені в горлянку.

— Не підходьте до мене, — заявив я, кладучи руку на револьвер. — Якщо зробите хоча б крок уперед, я вгачу вам кулю в лоба.

Жевжик засунув руку до кишені, й я було подумав, що також хоче витягнути зброю, але замість цього він висмикнув цигарку і став курити, швидко та глибоко затягуючись.

Без сумніву, чоловік із досвіду знав, що це найкращий спосіб приборкати свої пристрасті.

— Я вже вам казав, — промовив він зі спокійною інтонацією, — що моє прізвище Органьов, Олексій Органьов. За походженням я фін, але мало не все своє життя провів в інших частинах світу. Я невгамовний чоловік і ніколи не міг всидіти на одному місці або оселитися десь і провадити спокійний спосіб життя. Після того, як я придбав власний корабель, між Архангельськом та Австралією не залишилося жодного порту, куди б я не заходив. Я був свавільний, неприборканий і волелюбний, а тим часом у мене на батьківщині жив один молодик — балакун, білоручка, майстер упадати за жінками. Хитрістю та брехнею він відбив у мене дівчину, котру я завжди вважав своєю і котра, як мені здавалося, до цього була схильна відповісти мені взаємністю. Я виконував свій черговий рейс до Гаммерфеста за мамонтовою кісткою і, несподівано повернувшись на батьківщину, дізнався, що мій скарб, моя гордість виходить заміж за цього зніженого фертика і що весільна процесія вже вирушила до церкви. Розумієте, сер, у цю мить на мене щось напало й я навряд чи тямив, що роблю. Я висадився на берег зі своєю командою, що складалася з людей, котрі плавали зі мною багато років і були мені безмежно віддані. Ми попрямували до церкви. Молодята стояли, він і вона, перед священиком, але весільна церемонія ще не здійснилася. Я кинувся поміж них і схопив кохану за талію. Мої люди відтіснили переляканого нареченого та гостей. Ми доправили її до порту, посадили на корабель і, піднявши якір, йшли по Білому морю доти, доки куполи церков Архангельська не зникли з поля зору. Я віддав їй свою каюту і надав усі зручності, а сам разом зі своєю командою спав на баку. Сподівався, що з часом її огида до мене минеться і вона погодиться вийти за

мене заміж десь в Англії або Франції. Ми пливли багато днів. Бачили, як позаду нас за виднокраєм зник Нордкап, ми пройшли повз похмурий норвезький берег, але, незважаючи на всю мою увагу, дівчина не хотіла пробачити мені, що я відірвав її від білолицього коханого. Потім налетів цей клятий шторм, який знищив мій корабель, розбив всі мої надії та викинув. Відібрав навіть право бачити жінку, заради котрої я стільки багато ризикував. Можливо, вона ще покохає мене. Мені здається, сер, що у вас великий життєвий досвід. Як гадаєте, вона зможе забути того чоловіка та покохати мене?

— Мені набридла ваша балаканина, — сказав я і відвернувся. — Сам я думаю, що ви найбільший бовдур. Якщо вважаєте, що ваші почуття минуться, то вам краще якось розважитися. Якщо ж вирішили, що це невиліковно, то найкращим виходом для вас буде перерізати собі горлянку. Я не можу більше гаяти час на ці дурниці.

З цими словами я обернувся та неквапливо пішов, прямуючи до свого човна. І жодного разу не озирнувся, хоча відчував, що той іде за мною, позаяк чув хрускіт піску під його ногами.

— Я розповів вам початок своєї історії, — сказав чоловік, — але колись ви дізнаєтеся і її кінець. Ви добре зробите, якщо відпустите дівчину.

Я нічого не відповів і мовчки відштовхнув човен від берега. Відпливши на якусь відстань, я озирнувся та побачив на жовтому піску його дебелу постать. Чоловік стояв, у задумі споглядаючи у мій бік. За кілька хвилин я знову озирнувся, але його вже не було.

Довгий час після цього моє життя протікало настільки ж розмірено та монотонно, як і до аварії корабля. Іноді мені починало здаватися, що чоловік із Архангельська зовсім забрав-

ся звідси. Однак сліди, які помічав на піску, й особливо купка попелу від цигарок, якимось виявлена мною за горбочком, з-за якого було видно мій будинок, свідчили, що він усе ще ховається десь поблизу. Мої стосунки з росіянкую залишалися такими ж, як і раніше. Стара Медж спочатку дещо підозріло ставилася до неї, мабуть, побоюючись втратити навіть ту невелику владу, яку вона мала в своєму розпорядженні. Але мало-помалу, бачачи мою повну байдужість до юнки, вона примирилася зі становищем і, як я вже сказав, користалася з нього, оскільки наша гостя виконувала вагому частину роботи по господарству.

Тепер підходжу до кінця своєї оповідки, яку я виклав швидше для власного задоволення, ніж із метою розважити інших. Закінчення цього дивного епізоду, в якому зіграли ролі двоє росіян, було настільки ж непередбачуваним і раптовим, як і його початок. Події однієї ночі позбавили мене всіх неприємностей і дали можливість знову залишитися наодинці зі своїми книжками та дослідженнями, як це було до раптової появи росіян. Дозвольте розповісти, як усе це сталося.

Після довгого дня, проведеного у важкій роботі, я вирішив піти ввечері на тривалу прогулянку. Вийшовши з будинку, я відразу ж звернув увагу на море. Воно було гладким, як дзеркало, жодна зморшка не борознила його поверхню. І все ж повітря було наповнене тими непідвладними опису звуками, про які я вже згадував раніше. Здавалося, що душі тих, хто лежав глибоко на дні, під цими зрадливими водами, посиляли своїм побратимам на землі попередження про прийдешні лиха. Дружини рибалок добре знали ці зловісні звуки і стурбовано споглядали на море, сподіваючись побачити бурі вітрила, що прямують до берега. Почувши ці звуки, я повернувся додому та поглянув на барометр. Стрілка різко падала. Мені стало ясно, що очікується тривожна ніч.

Біля підніжжя пагорбів, де я прогулювався цього вечора, було похмуро та холодно, але їхні шпилі були залиті рожевим світлом, а морі освітлене сонцем. Небо ще не було затягнуте хмарами, але глухі стогони моря ставали все гучнішими та дужчими. Далеко на сході я побачив бриг із зарифленими марселями, який прямував до Віку. Без сумніву, його капітан, так само, як і я, правильно збагнув ознаки погоди. За бригом, нависаючи над водою та заволікаючи горизонт, виднівся довгий і зловісний серпанок. «Мабуть, мені варто поквапитися, — подумав я, — бо вітер може піднятися раніше, ніж я дістануся додому».

Перебуваючи, мабуть, на півдорозі до свого житла, я раптом зупинився і, затамувавши подих, став прислухатися. Я настільки звик до шумів природи, зітхань бризу та сплесків хвиль, що будь-який інший звук міг розчути на великій відстані. Я прислухався дуже уважно. Атож, ось звук почувся знову — протяжний, пронизливий зойк відчаю пронісся над пісками та луною відбився в пагорбах позад мене, жалісний заклик про допомогу. Він долинув із боку мого будинку. Я кинувся на цей лемент, грузнучи в піску та перескакуючи через каміння. Подумки міркував про те, що сталося.

Приблизно за чверть милі від мого будинку є високий піщаний пагорб, із якого видно всю околицю. Діставшись до його вершини, я на мить зупинився. Ось мій старий сірий будинок, ось човен. Все виглядало так само, як і до мого відходу. Однак поки я вдивлявся, знову почувся пронизливий зойк, ще гучніший, ніж раніше, наступної миті з дверей будинку вивалився російський моряк. На плечі тримав білу поставу дівчини, й я помітив, що навіть у такому поспіху він ніс її дбайливо та шанобливо. Я чув її дикі волювання та бачив, як юнка чинить відчайдушний опір, намагаючись вирватися з обіймів захоп-

ника. Позаду них дріботіла моя стара економка, вірна й віддана, як старий пес, який хоча і не може більше вкусити, але все ще скалить беззубу пащу на ворога. Вона ледве встигала за втікачами, розмахуючи довгими руками та щедро обсипаючи зайду шотландськими прокльонами та лайками. Я одразу ж второпав, що він прямує до човна. В моїй душі раптово спалахнула надія, що дістануся до човна раніше за них. Щодо духу я кинувся бігти до берега і, зарядивши на ходу револьвер, вирішив раз і назавжди покласти край цим вторгненням.

Але було запізно. На той час, коли я добіг до берега, моряк уже встиг відплисти на добру сотню ярдів, і я бачив, як при кожному потужному ударі весел човен високо підкидало вгору. У безсилій люті я видав дикий клич і, як загнаний звір, став кидатися туди і сюди по берегу. Він обернувся та побачив мене. Піднявшись із лави, він витончено вклонився та махнув мені рукою. Це не був жест тріумфу чи глузування. Як я не був розлючений і засмучений, але второпав, що це — урочище та ввічливе прощання. Потім він знову взявся за весла, і маленька шлюпка помчала по морю на вихід із бухти. Сонце вже зайшло, залишивши на воді лише похмуру багряну смугу, яка тягнулася далеко-далеко і зливалася на обрії з пурпуровим серпанком. Хутко перетнувши цю зловісну смугу, шлюпка ставала все меншою і меншою, поки нічні тіні не згустилися навколо неї і вона не перетворилася в маленьку цяточку в пустельному морі. Потім розчинилася і ця неясна пляма, її огорнула темрява, яка, здавалося, ніколи не розсіється.

Але чому ж я продовжував метушитися по безлюдному березі, розлючений, як вовчиця, позбавлена дитинчати? Можливо, тому, що я полюбив цю московитку? Ні, тисячу разів ні! Я не з тих, хто заради білого личка або блакитних очей готовий забути все своє колишнє життя, змінити напрямок своїх думок

і зректися багатьох чинників. Моє серце не було зворушене. Але моя гордість, о, як жорстоко я був ображений! Подумати тільки, адже я не зумів допомогти цьому слабкому створінню, яке так благало мене про неї і так покладалося на мене! При цій думці мене охоплювала лють і кров вдарила в голову.

Цієї ночі з моря подув потужний вітер. Хвилі скажено кидалися на берег, ніби прагнучи зруйнувати його та забрати з собою в море. Хаос і гуркіт гармоніювали з моїм збудженим станом. Всю ніч я швентяв туди і сюди берегом, мокрий від бризок і дощу, стежачи очима за білими гребенями валів і прислухаючись до завивання шторму. В моєму серці кипіла злість на російського моряка. «О, якби ж він тільки повернувся! — вигукував я, стискаючи п'ястуки. — Якби він тільки повернувся!»

І він повернувся. Коли на сході засірів світанок та освітив величезну пустелю жовтих бурхливих хвиль, над якими низько пролітали похмурі хмари, я знову побачив його. За кількасот ярдів від мене лежав довгий чорний предмет, який підкидали сердиті вали. Це був мій човен, понівечений до невпізнання. Трохи віддалік, на міліні, хиталося щось аморфне, вкрите галькою та водоростями. Я відразу ж збагнув, що це був мертвий росіянин, котрий лежав долілиць. Я кинувся у воду та витягнув його на берег. І лише перевернувши знайду, я побачив, що російський моряк тримав в обіймах дівчину, немов захищаючи її своїм скаліченим тілом від люті шторму. Бурхливе море могло відібрати його життя, але всієї його злості не вистачило, щоб відірвати цього впертого чоловіка від коханої дівчини. Судячи з деяких ознак, я второпав, що впродовж цієї жахливої ночі навіть легковажна жінка нарешті втямила, що означає вірне серце та міцні руки, які боролися за неї і так дбайливо її боронили. Інакше чому б вона так ніжно тулилася

голівкою до його широких грудей, а її золотисте волосся переплелося з його чорною бородою? І чому на його смаглявому обличчі застигла така світла посмішка невимовного щастя та радощів, що навіть сама смерть не змогла її стерти? Здавалося, смерть була до нього милостивішою, ніж життя.

Ми з Медж поховали їх на березі пустельного Північного моря. Глибоко в жовтому піску лежать вони у спільній могилі. У світі навколо них відбуватимуться різні події. Імперії будуть створюватися та зникати, будуть спалахувати та закінчуватися великі війни, валитися династії, але ці двоє, байдужі до всього, вічно обіймаючи одне одного, лежатимуть у своїй самотній могилі на березі гамірного океану. Інколи мені здається, що їхні душі, наче примарні чайки, пролітають над бурхливими водами затоки. Над їхньою могилою немає хреста або якое іншого знаку, але іноді стара Медж приносить сюди дикі квіти. І коли під час своїх щоденних прогулянок я проходжу повз могилу та бачу розсипані на піску свіжі квіти, то пригадую дивну пару, яка з'явилася сюди здалеку і на короткий час порушила нудну одноманітність мого безрадінного життя.

ВИДАТНИЙ ЕКСПЕРИМЕНТ У КАЙНПЛЯТЦІ*

З усіх наук, які займають голови представників людства, професора фон Баумгартена найбільше вабили ті, що пов'язані з психологією та важкими для визначення питаннями взаємозв'язку розуму і тіла. Знаменитий анатом, видатний хімік, один із найперших фізіологів Європи, професор відчув справжнє полегшення, коли облишив роботу в цих галузях і кинув всі свої якнайширші знання на вивчення внутрішнього безтілесного світу людини та загадкових взаємин духовного стержня. Замолоду він захопився таємницями месмеризму**, його розум немов блукав у незнайомому світі, який, як здавалося вченому, був занурений у хаос і пітьму, і лише іноді його погляду відкривалися розрізнені факти, які не піддаються поясненню. Тим часом роки минали, запас знань професора збільшувався, бо знання породжують нові знання, так само, як прибуток дають гроші, і те, що раніше здавалося науковцю дивним і незбагненим, стало набувати в його свідомості іншого вигляду. Нові

* *Кайнплятц* — від німецького *kein* — ніякий, ніхто; *Platz* — площа, місце.

** *Месмеризм* — антинаукове вчення про випромінювання планетами особливої магнітної сили та про її вплив на хвороби.

логічні ланцюжки стали складатися у нього в голові, і дослідник бачив нові зв'язки в тому, що раніше було незрозумілим і вражаючим.

Досвід, накопичений упродовж двадцяти років найрозмаїтіших експериментів, дав йому ту фактичну базу, на якій намірявся будувати нову точну науку, що містить у собі месмеризм, спіритизм і всі споріднені з ними галузі знань. Ученому значною мірою допомагали його якнайширші знання в таких тонких царинах фізіології тварин, які мають стосуюнок до нервових потоків і роботи головного мозку, оскільки Алексис фон Баумгартен працював професором на кафедрі фізіології в Університеті Кайнплатца і для своїх ретельних досліджень мав усе необхідне, що тільки й могли надати його лабораторії.

Професор фон Баумгартен був високий і худий, на його довгастому обличчі з різкими рисами палали надзвичайно яскраві та проникливі очі сталевого кольору. Багаторічна розумова діяльність зборознила його чоло глибокими зморшками та звела над переніссям важкі брови, через що здавалося, що він весь час супить. Часто це призводило до того, що люди неправильно оцінювали його характер, оскільки насправді чоловік був суворий, але серце мав добре та чуйне. Студенти любили професора. Після лекції вони часто оточували свого викладача і захоплено слухали його теорії. Іноді він викликав із них добровольців для демонстрації якогось експерименту, тому врешті-решт у класі не залишилося нікого, хто хоча б раз не був занурений професором у месмеричний транс.

Серед усіх цих молодих адептів науки не було жодного, хто міг би зрівнятися з Фріцем фон Хартманном за ступенем захопленості. Його друзі-студенти часто дивувалися, чому цей зухвалий і відчайдушний Фріц, справжній красень і веселун,

можна сказати, цвіт Рейнланду*, стільки часу і сил витрачає на вивчення малозрозумілої вченої праці та допомогу професору в його дивних експериментах. Насправді все пояснювалося дуже просто: Фріц був розумним і завбачливим хлопцем, і ось уже кілька місяців його серце належало юній Елізі, доньці лектора, неземному створінню з блакитними очима та пшеничним волоссям. Хоча юнак уже домігся від неї підтвердження того, що його увага не залишає її байдужою, сім'ї обраниці він ще не наважився оголосити про свій статус шанувальника. Парубку було б досить складно зустрічатися з юною леді так часто, як йому хотілося, якби він не збагнув, що для цього потрібно лише стати корисною людиною для професора. В результаті його почали часто запрошувати до професорського будинку, де юнак із радістю дозволяв провадити над собою будь-які досліді, якщо це обіцяло йому зайвий раз побачити погляд небесних очей Елізи або відчутти дотик її ніжної руки.

Юний Фріц фон Хартманн був вродливий. До того ж зі смертю батечка йому мали перейти великі маєтки. Багато хто був би радий бачити в своїй оселі такого нареченого, але матір Елізи його часті візити дратували, і вона не раз вичитувала старого професора за те, що той дозволяє такому вовку витися навколо їхньої овечки. Правду кажучи, Фріц у Кайнплатці мав недобру славу. Якщо ставалася якась колотнеча, дуель чи інша неприємність, незмінно призвідником виявлявся молодий рейнландець. Ніхто не лихословив більше за нього, ніхто не пив більше і не грав у карти частіше, ніж цей фертик, ніхто не вдавався до більших лінощів у всьому, крім одного-єдиного заняття.

* *Рейланд* — історична земля на заході Німеччини, розташована по середній течії Рейну.

Тому зовсім не дивно, що добра пані професорова сховала юну панну під своє крильце та відкидала будь-які спроби цього *mauvais sujet** зблизитися з донькою. Щодо поважного викладача, то він був занадто захоплений своїми дивними досліддами, щоб мати якусь думку з цього приводу.

Ось уже багато років йому не давало спокою одне і те саме питання. Всі його експерименти та теорії врешті-решт завертали в один бік. По сто разів на день професор питав себе, чи може душа людини якийсь час проіснувати за межами тіла, а потім повернутися в нього? Коли таке вперше спало йому на гадку, вчений розум повстав проти крамольної думки, адже це повністю суперечило всім усталеним теоріям і непорушним принципам, які втовкмачували йому ще з того часу, коли він сам лише осягав ази свого фаху. Однак поступово, поки продовжував досліджувати цю царину, допитливий розум скинув із себе ці пута і став відкритим для будь-яких висновків, які могли б виникнути на основі фактів. Занадто багато вказувало на те, що розум людини таки може існувати поза тілом. Нарешті вченому стало ясно, що лише сміливий та оригінальний експеримент остаточно розвіє це питання.

«Можна не сумніватися, — зазначав науковець у своїй знаменитій статті про невидимі сутності, яка приблизно в цей час була опублікована в «Медичному тижневику Кайнплатца» і здивувала весь науковий світ, — що за певних умов душа та розум справді відділяються від тіла. У людини, зануреної в месмеричний транс, тіло перебуває в стані заціпеніння, але душа виходить за його межі. Можливо, ви заперечите, що душа залишається всередині, але переходить в так би мовити сонний стан. На це відповім: це не так, бо як інакше пояснити

* Підозрілий суб'єкт, розбійник (франц.).

явище ясновидіння, яке отримало лиху славу в результаті шахрайства та прямого одурення з боку декотрих шарлатанів, але яке дуже легко довести? Мені особисто вдавалося вводити чутливого піддослідного в транс та отримувати від нього точний опис того, що тієї миті відбувалося в сусідній кімнаті і навіть в іншому будинку. Чи можна пояснити це чимось, крім такої гіпотези: душа суб'єкта здатна відокремлюватися від тіла та переміщатися в просторі? На якийсь час вона повертається на заклик оператора, розповідає, що бачила, після чого продовжує мандрівку. Оскільки дух за своєю природою невидимий, ми не маємо можливості бачити, як він виходить із тіла або повертається в нього, але бачимо, який вплив це справляє на самого суб'єкта. То він нерухомий та інертний, то явно через силу намагається розповісти про те, що жодним природним чином дізнатися не міг. Бачу лише один спосіб довести справедливість цього факту. Хоча ці безтілесні субстанції залишаються невидимими для наших очей, наші власні душі, відокремлені від тіл, змогли б відчутти присутність інших. Тому незабаром я маю намір ввести в месмеричний транс одного зі своїх учнів, після чого занурити в месмеричний транс самого себе (спосіб добитися цього знаю давно, це зовсім не важко). Після цього, якщо моя теорія правильна, моїй душі буде нескладно зустрітися і вступити в контакт із душею мого учня, коли вони обоє опиняться за межами своїх тіл. Сподіваюся, що зможу опублікувати результати цього цікавого експерименту в одному з найближчих номерів «Медичного тижневика Кайнплятца».

Коли поважний професор виконав свою обіцянку й оприлюднив повний звіт про те, що сталося, його розповідь виявилася настільки вражаючою, що її зустріли із загальною недовірою. Деякі видання дозволили собі прокоментувати його

заяву настільки образливим тоном, що оскаженілий *savant** заявив, що більше ніколи не розтулить рота на цю тему... Свою обіцянку він виконав. Проте подана тут розповідь складена на підставі фактів, узятих із найдостовірніших джерел, і в тому, що події, які згадуються в ній, відбулися насправді, можна ніскілечки не сумніватися.

Сталося так, що незабаром після того, як у вченій голові професора фон Баумгартена зародилася думка про згаданий уже експеримент, він у задумі йшов додому після довгого дня, проведеного в лабораторії, і дорогою йому зустрілася весела компанія студентів, котрі щойно вийшли із шинку. На чолі гучної ватаги, розпалений хмільним чадом і лементуючи гучніше за всіх, крокував молодий Фріц фон Хартманн. Професор обійшов би їх стороною, але його учень кинувся навперейми вчителю.

— Еге! Вельмишановний наставнику! — вигукнув він, беручи за лікоть старого. — Хочу вам дещо сказати, і зараз, поки хмільне пиво ще гуде у моїй голові, мені це буде легше зробити, ніж в інший час.

— Слухаю вас, Фріце, — дещо здивувався фізіолог.

— Я чув, *mein herr*, що ви наміряєтесь провести чудовий експеримент: витягнути з людини душу, а потім вставити її назад. Правильно?

— Авжеж, це справді так, Фріце.

— А ви не думали, любий професоре, що, у вас можуть виникнути труднощі з пошуком того, хто погодиться в цьому брати участь? *Potztausend!*** А якщо душа вийде з тіла, а повернутися не зможе? Кепсько вийде. Хто ж піде на такий ризик?

* Учений, фахівець (*франц.*).

** Дідько би його вхопив! (*Нім.*)

— Але як же, Фріце? — вигукнув професор, цілком спантеличений таким несподіваним поглядом на цю проблему. — Я сподівався на вашу допомогу. Ви ж не залишите мене. Подумайте, яка нас очікує честь і слава.

— Та яка там слава! — обурився студент. — Мені що, все життя так жити? Хіба я не простояв дві години в скляному щиті, поки ви вливали в мене електрику? Хіба ви не драгували мої діафрагмальні нерви* після того, як оточили шлунок гальванічним плином, від чого у мене виникли проблеми з травленням? Тридцять чотири рази ви вводили мене в месмеричний транс, і що я за це отримав? Нічого. А тепер ви хочете ще й душу з мене витрусити, як якусь шестерінку з годинника. Людське тіло цього просто не витримає!

— Боже милий! — стурбовано плеснув у долоні професор. — І справді, Фріце. Раніше мені це ніколи не спадало на гадку. Якщо ви скажете, яким чином зможу віддячити вам, повірте, я буду радий це зробити.

— Тоді слухайте, — з багатозначним виглядом промовив Фріц. — Якщо дасте слово гонору, що після цього експерименту я отримаю руку вашої доньки, то погоджуся вам допомогти. Якщо ж ні, відмовляюся в цьому брати участь. Це моя єдина умова.

— Але що на це скаже моя донька? — вправшись із подивом, спитав професор.

— Еліза буде рада, — запевнив жевжик. — Ми давно кохаємо один одного.

* *Діафрагмальні нерви* беруть свій початок від третього, четвертого і п'ятого корінців шийного відділу спинного мозку з кожного боку, проходять униз спереду від переднього сходового м'яза та входять у грудну клітку.

— У такому разі вона буде ваша, — рішуче пообіцяв фізіолог. — Ви добрий молодик і один із кращих піддослідних із усіх, кого знаю... Коли не перебуваєте під впливом алкоголю. Мій експеримент призначений на четверте число наступного місяця. О дванадцятій годині вам доведеться прибути у фізіологічну лабораторію. Це буде великий день, Фріце. Приїдуть фон Грубен із Єни* та Хінтерштайн із Базеля. Зберуться всі світила науки з південної Німеччини.

— Буду вчасно, — коротко підтвердив студент і на цьому розійшлися.

Професор почалапавав додому, міркуючи про швидку видатну подію, а парубок побіг наздоганяти свою молодечу компанію, охоплений думками про блакитнооку Елізу та про укладену з її батьком угоду.

Професор не перебільшував, коли казав про той інтерес, який викликав його незвичайний психофізіологічний експеримент у наукових колах. Задовго до призначеного часу в лабораторії вже яблуку ніде було впасти від присутніх учених. Крім названих ним знаменитостей, прибув відомий професор Ларчер із Лондона, котрий лише нещодавно прославився чудовим дослідженням церебральних центрів. Кілька світил із спиритичних кіл також пройшли довгий шлях, аби бути присутніми під час проведення експерименту, як і кожен із священників-сведенборгіанців, котрий вважав, що отримані результати зможуть пролити певне світло на доктрини розенкрейцерів.

Високі збори зустріли появу професора фон Баумгартена та його помічника гучними оплесками. Лектор, зійшовши

* Єна — старовинне університетське місто на сході Німеччини.

на кафедрі, кількома ретельно підібраними словами пояснив суть своєї теорії й імовірний спосіб її перевірки.

— Я дотримуюся думки, — сказав він, — що, коли людина перебуває під впливом месмеризму, його душа на якийсь час залишає тіло, й я готовий вислухати будь-які заперечення тих, хто може якось інакше пояснити факт ясновидіння. Таким чином сподіваюся, що після того, як введу в транс мого юного приятеля і себе самого, наші безтілесні сутності зможуть увійти в контакт, у той час як наші тіла будуть залишатися нерухомими й інертними. Через якийсь час природа візьме своє, душі повернуться в свої тіла, і все буде, як і раніше. Тепер, із вашого дозволу, ми починаємо експеримент.

Промова професора викликала нову хвилю оплесків, після чого аудиторія припинила очікування. Кількома швидкими пасами професор ввів у транс молодика, котрий сидів на кріслі (той зблід, відкинувся на спинку та завмер), потім витягнув червону скляну кульку, спрямував на неї погляд і після потужної розумової напруги ввів і себе в такий же стан. Дивно було бачити двох людей, старого та молодого, котрі завмерли поруч в однаково неприродних позах. Де ж перебували їхні душі? Саме це запитання займало тієї миті кожного з присутніх.

Минуло п'ять хвилин. Потім десять, потім ще п'ятнадцять, а професор і його помічник, все так само нерухомі, сиділи на кафедрі перед глядачами. За весь цей час від присутніх учених не пролунало ні звуку. Всі погляди були спрямовані на два застиглих блідих обличчя в очікуванні перших ознак повернення свідомості. Минула майже година, перш ніж терпіння глядачів було нагороджене. Щоки професора фон Баумгартена легко порожевіли. Душа поверталася в земну оселю. Несподівано він підняв довгі худі руки та солодко потягнувся. Потім

протер очі, піднявся та здивовано озирнувся на всі боки, ніби не тямлячи, де опинився.

— Tausend Teufel!* — вигукнув він і додав перчену лайку на південно-німецькому діалекті, чим ошелешив аудиторію та викликав обурення у сведенборгіанця. — Дідько, де це я? І що сталося? А, так, пригадую. Один із цих безглузких месмеричних експериментів. Але цього разу нічого не вийшло, бо я втратив свідомість і ні біса не пам'ятаю. Отже, ви даремно згаяли свій коштовний час, мої вчені друзі. Непоганий вийшов жарт! — з цими словами професор кафедри фізіології вибухнув гомеричним реготом і навіть вельми похабним жестом лягнув себе по стегну. Аудиторію негідна поведінка їхнього професора настільки обурила, що міг вибухнути неймовірний скандал, якби не вчасне втручання юного Фріца фон Хартманна, котрий також очунав від заціпеніння. Вийшовши на край кафедри, молодий вибачився за поведінку свого колеги.

— Даруйте, — сказав він, — але такий уже він нестриманий хлопець, хоча перед експериментом поведився цілком пристойно. Він усе ще не відійшов від месмеричного впливу і не відповідає за свої слова. Що стосується самого експерименту, то я не вважаю його невдалим. Цілком можливо, що наші душі справді взаємодіяли якимось чином упродовж цієї години, але, на жаль, наша груба тілесна пам'ять відрізняється від духовної, тому не можемо згадати, що з нами відбувалося. Тепер усі мої зусилля будуть спрямовані на те, щоб вигадати спосіб, який дозволить душам запам'ятовувати те, що відбувалося з ними у вільному стані, і сподіваюся, що, коли мені це вдасться, буду мати задоволення знову здибатися з вами в цій залі та подати на ваш суд підсумки своєї праці.

* Тисяча чортів! (Нім.)

Це звернення такого молодого студента викликало у присутніх неабияке здивування, дехто навіть мало не вважав його зухвалим, вирішивши, що цей юнак дозволяє собі занадто багато, надаючи своїй персоні такого великого значення. Втім, більшість побачила в ньому перспективного молодого вченого, і за дверима зали було зроблено не одне порівняння між гідною поведінкою студента та неймовірною несерйозністю професора, котрий весь цей час продовжував весело души-тися від сміху в кутку, судячи з усього, зовсім не засмучений провалом експерименту.

І все ж, хоч усі ці вчені розходилися з лекційної зали, вважаючи, що не побачили нічого вартого уваги, насправді прямо на їхніх очах сталася одна з найнеймовірніших і вражаючих подій за всю історію світу. Теорія професора фон Баумгартена виправдалася вповні. І його душа, і душа юного Фріца фон Хартманна справді на якийсь час покинули свої тіла. Але сталося дивне та непередбачене ускладнення. Повертаючись, душа Фріца увійшла у тіло Алексиса фон Баумгартена, а душа Алексиса фон Баумгартена вселилася в тіло Фріца фон Хартманна. Звідси й нестриманість і сваволя серйозного професора, звідси ж і настільки вагомі та солідні слова безтурботного студента. Подія сталася небуденна, але ніхто про це не здогадувався, а найменше самі її учасники.

Тіло професора, несподівано відчувши сильну сухість у горлі, вирушило на вулицю, все ще сміючись над невдалим результатом експерименту. Свідомість Фріца, яка сиділа в ньому, була більше зайнята думками про наречену, котра дісталася йому такою легкою ціною. Першим його бажанням було кинутися до неї додому та побачити кохану, проте, подумавши, чоловік дійшов висновку, що буде краще наразі не

робити цього, а дочекатися, коли пані Баумгартен із укладеною угодою ознайомить її чоловік. Тому він подався до «Зеленого чоловічка», пивничку, де любили збиратися найвідчайдушніші студенти, і, розмахуючи ціпком, вдерся до маленької зали, де сиділи Шпігель, Мюллер і ще з півдюжини товаришів по чарці.

— Ха-ха! Друзі! — залементував він із порога. — Я знав, що знайду вас тут. Сьогодні п'ють усі! Замовляйте, що бажаєте, бо я пригощаю!

Якби сам зелений чоловічок, зображений на вивісці цього відомого закладу, увійшов до зали та замовив пляшку вина, студенти і тоді не здивувалися б більше, ніж вони отетеріли при такій несподіваній появі їхнього поважного професора. Це їх вразило настільки, що кілька хвилин вони просто витріщалися на нього вибалушеними очима, неспроможні відповісти на настільки дружнє привітання.

— Donner und Blitzen!* — насупився професор. — Та що з вами таке? Якого дідька розсілися тут і вилупилися на мене, ніби вперше бачите? В чому річ?

— Так несподівано... Така честь... — пробурмотів Шпігель, котрий сидів на чолі столу як ватажок компанії.

— Яка честь, що ти мелеш? — гарикнув професор. — Ти що думаєш, якщо я з'явився з цим експериментом на очі купці старих пердунів, то стану таким гордим, що забуду своїх друзів? А ну, Шпігеле, звільняй місце, тепер я буду головним. Пива! Вина! Шнапсу! Хлопці, пийте, хто що хоче! Я оплачую!

У «Зеленому чоловічку» такого ще не бачили! Ніхто не рахував, скільки було випито кухлів пінливого лаґеру, скільки було спустошено зелених пляшок рейнського. Поступово студенти перестали відчувати незручність у компанії свого

* Грім і блискавка! (Нім.)

професора. А той верещав, співав пісень, галасував, утримував на носі люльку з довгим чубуком та викликався випередити будь-якого з присутніх на ста ярдах.

Кельнер та офіціантка перешіптувалися за дверима, здивовані такою поведінкою професора кафедри старовинного Університету Кайнплатца, але згодом у них з'явилося ще більше причин шепотітися, коли вчений чоловік надавав стусанів кельнеру та став чіплятися до офіціантки за кухонними дверима.

— Панове, — гучно промовив професор, насилу підіймаючись із високим келихом вина в худій руці. — Тепер хочю пояснити вам причину нашого свята.

— Слухаємо! Слухаємо! — закричали студенти і затарабанили пивними кухлями по столу. — Промова, промова! Тихо, слухаємо промову!

— Річ у тім, друзі, — заявив професор, і його очі засяяли за скельцями окулярів. — Найближчим часом я маю намір одружитися.

— Одружитися? — вигукнув найсміливіший зі студентів. — А що, фрау померла?

— Яка фрау?

— Як?! Фрау Баумгартен, певна річ.

— Ха-ха-ха! — засміявся професор. — А ви, бачу, всі знаєте про мої колишні труднощі. Ні, вона не померла, але тепер у мене є причини думати, що вона не стане заперечувати проти весілля.

— Дуже люб'язно з її боку, — зауважив хтось із товариства.

— І більше того, — продовжив професор, — я навіть думаю, вона сама буде допомагати мені з дружиною. Щиро кажучи, ми з нею ніколи не ладнали, але тепер, сподіваюся, це залишиться в минулому, і після весілля вона переїде та буде жити у мене.

— Прямо родинна ідилія! — вигукнув якийсь дотепник.

— Атож, і сподіваюся, що ви всі прийдете на моє весілля.
Не буду називати імен, але за мою наречену!

Професор підняв над головою келиха.

— За його наречену! — гримнули хором пияки та зареготали. — За її здоров'я. *Sie soll leben... Hoch!**

Кожен із гультяїв наслідував приклад професора і видудлив свій келих до дна. Після цього тосту забава продовжилася з новою силою.

Поки студенти в «Зеленому чоловічку» веселилися, в іншому місці відбувалися зовсім інші події. Після експерименту юний Фріц фон Хартманн зі зосередженим обличчям звірів покази певних приладів, підправив деякі з них, після чого, кинувши наказовим голосом кілька слів вахтерам, вийшов на вулицю та попрямував повільним кроком до будинку професора. Надибавши дорогою фон Альтауса, професора анатомії, котрий ішов попереду, він додав кроку та наздогнав колегу.

— Послухайте, фон Альтаусе, — вигукнув учений, поплекавши його по плечу, — ви нещодавно просили мене знайти певну інформацію про внутрішні стінки церебральних артерій. Я тут розкопав...

— *Donnerwetter!*** — вигукнув фон Альтаус, котрий був доволі запальним стариганем. — Ви що собі дозволяєте? Що за нахабство! Та я вас за це перед академічною радою поставлю, — з цією погрозою вчений розвернувся та квапливо пішов геть.

Фон Хартманна така реакція дуже спантеличила.

* За її здоров'я... Ура! (Нім.)

** Чорт забирай! (Нім.)

— Це через невдачу експерименту, — пробурмотів він і, понуривши голову, почвалав далі.

Однак попереду його чекали ще більші несподіванки. За кілька хвилин йому назустріч вийшли двійко студентів. Молодики, замість того, щоб підняти капелюха або якимось іншим чином висловити свою повагу, тільки-но зуздівши його, несподівано радісно зарепетували, кинулися до нього, схопили під руки і кудись потягнули.

— Gott in himmel!* — заревів фон Хартманн. — Яке нахабство! Що це означає? Куди ви мене тягнете!

— Ходімо-ходімо! Нас чекає пляшечка вина, — залементували студенти. — Ти ж раніше ніколи не відмовлявся.

— Це нечувано! — вигукнув фон Хартманн. — Негайно ж відпустіть мене! За таку поведінку будете відраховані. Відпустіть, кажу вам!

І він став люто відбиватися.

— Ну, не хочеш, то й не треба, — сплюнули студенти, відпускаючи руки заручника. — І без тебе дамо раду.

— Я вас знаю, ви за це відповісте! — сердито погрожував фон Хартманн і подався далі у напрямку своєї оселі, яку вважав своєю.

Обидві події, що сталися з ним по дорозі, добряче його збурили.

Але і це ще не все. Фрау Баумгартен, котра чергувала біля вікна, була дуже стурбована тим, що її чоловік спізнюється до обіду, і дуже здивувалася, побачивши на вулиці молодого студента. Як уже зазначалося, вона не надто його милувала. Раніше, якщо жевжик і з'являвся тут, то лише з її мовчазної згоди та під захистом професора. Ще дужче здивувалася жінка, коли

* Боже милій! (Нім.)

молодик відчинив хвіртку і садовою доріжкою попрямував до дверей із таким виглядом, ніби перебував у себе вдома.

Молодиця не повірила своїм очам. Охоплена материнським інстинктом, вона кинулася до передпокою. За впевненими діями свого коханого з горішніх вікон спостерігала й прекрасна Еліза. Змішане почуття гордоців і страху змусило її серце забитися швидше.

— Доброго дня, пане! — фрау Баумгартен у величній позі перегородила шлях непроханому гостю.

— Авжеж, справді, погода хороша, Марто, — відповів той. — А що ти стоїш, як статуя? Нумо, ворущись, я обідати хочу, з ранку ж нічого не їв.

— Марта? Обідати? — поважна жінка в подиві відступила назад.

— Атож, Марто. Обідати. Хочу їсти! — фон Хартманна усе це починало драгувати. — Чи в цьому проханні є щось дивне, якщо чоловіка весь день не було вдома? Я зачекаю в їдальні. Мені будь-що. Шинки, сосисок, чорносливу — що там під рукою знайдеться. Ну, що стоїш, як укопана? Будеш ворущитися, чи ні?

Останні слова, сказані обуреним голосом, що зривався на крик, змусили поважну фрау Баумгартен кинутися коридором на кухню, де вона замкнулася в кімнаті для миття посуду й істерично заридала. Тим часом фон Хартманн зайшов до будинку й опустився на тапчан. Він був похмуріший за хмару.

— Елізо! — закликав він. — Хай йому! Елізо!

На цей брутальний поклик юна панна несміливо спустилася сходами.

— Милій! — побачивши коханого, вона ніжно обійняла його шию руками. — Знаю, що це все заради мене! Це така хитрість, щоб побачити мене, еге ж?

Обурення фон Хартманна, викликане новою напастю, було настільки великим, що на якусь хвилину йому навіть мову відібрало. Беззвучно розтуляючи рота, він замахав п'ястками, намагаючись вирватися з її обіймів. Коли до чоловіка нарешті повернувся голос, він заревів так люто, що перелякана дівчина відскочила вбік і впала на крісло.

— Та що ж це за день такий! — верещав фон Хартманн, тупаючи ногами. — Мій експеримент провалився. Фон Алтаус нагрубів. Двоє студентів накинулися на мене на вулиці. Дружина ледь не втратила свідомість, коли попросив обіду, а власна донька накидається і душить в обіймах, як ведмідь.

— Ти хворий, любий! — вигукнула дівчина. — У тебе щось із головою. Ти навіть не поцілував мене жодного разу.

— І не збираюся, — відрізав фон Хартманн, — посоромилася б! Краще принеси мої капці та допоможи матері накрити на стіл.

— Це за те, — на очах Елізи виступили сльози, вона затулила обличчя хустинкою, — це за те, що я тебе так кохаю вже десять місяців? Заради цього я пішла проти волі своєї матері? А ти розбив мені серце! Розбив!

І панночка взялася голосно ридати.

— Я більше цього не витримаю! — оскаженіло заволав фон Хартманн. — Про що базікає це дівчисько? Та що я такого зробив десять місяців тому, що ти мене так полюбила? Якщо вже ти справді так мене любиш, краще піди і принеси мені шинки з хлібом замість того, щоб базікати всю цю дурню.

— О, любий! — вигукнула нещасна дівчина та кинулася на груди того, кого вважала своїм коханим. — Ти так жартуєш, справді? Щоб налякати свою маленьку Елізу?

У мить цих несподіваних обіймів фон Хартманн усе ще сидів, спершись спиною на бічній валик канапи, який, як це часто буває з меблями в Німеччині, тримався на хитких ніжках і взагалі був у дуже розхитаному стані. До того ж трапилося так, що поруч із цим краєм тапчана стояла велика мідниця, наповнена водою, в якій фізіолог проводив якісь досліди з риб'ячою ікрою. Ця ємність стояла у вітальні, тому що саме тут постійно підтримувалася необхідна для експерименту температура. Загалом, додаткова вага дівчини та порив, із яким вона накинулася на нього, призвели до того, що ненадійний предмет меблів не витримав, ніжки підломилися, і нещасний студент полетів спиною прямо в мідницю. Там його голова та плечі міцно застрягли, не в силі вибратися і нещасний безпорадно задріботів ногами у повітрі. Це стало останньою краплею, що перепополнила чашу його терпіння. Вибравшись абияк із посудини, фон Хартманн вичавив якийсь невиразний вигук і, не звертаючи уваги на благання Елізи, вибіг із кімнати. Схопивши на ходу капелюха, мокрий і розпатланий чоловік помчав до міста, в надії знайти в якомусь шинку їжу та спокій, яких не дочекався вдома.

Душа фон Баумґартена, схована в тілі фон Хартманна, міркувала про свої пригоди, коли той ішов по дорозі, що провадить до містечка, коли помітив попереду літнього чоловіка, котрий явно неабияк захмелів. Фон Хартманн зійшов із шляху, пропускаючи цього індивіда, котрий ішов, спотикаючись і хитаючись із боку на бік і горляючи студентську пісню хрипким п'яним голосом. Спочатку вигляд такого достойного чоловіка в настільки непривабливому вигляді лише здивував його, проте, коли той підійшов ближче, раптом відчув, що добре його знає, хоча де і коли вони могли зустрічатися, згадати не міг. Це відчуття до того захопило його, що, коли незнайомиць

порівнявся з ним, перегордив йому дорогу і став уважно оглядати його обличчя.

П'яний зупинився і, похитуючись, поглянув на фон Хартманна.

— Чуєш, хлопче, — у пияка заплітався язик, — а де я тебе міг раніше бачити? Я тебе знаю, як самого себе. Ти хто такий, хай йому грець?

— Я професор фон Баумгартен, — відповів студент. — А чи можу я поцікавитися, хто ви? Мені на диво знайоме ваше обличчя.

— Брехати негарно, молодий чоловіче, — присоромив його опонент. — Ти точно не професор, бо професор — потворний, огидний дідуган, а ти — молодий і широкоплечий. А я — Фріц фон Хартманн, до ваших послуг.

— Цього не може бути, — вигукнуло тіло фон Хартманна. — Може, ви його батько? Але... даруйте, а чому на вас мої запонки та ланцюжок від годинника?

— Donnerwetter! — гикнув старший із чоловіків. — Не пити мені більше пива, якщо на тобі не мої штани, за які мій кравець мене засудити хоче.

Фон Хартманн, приголомшений черговою несподіванкою, яка трапилася з ним того дня, помацав рукою чоло й опустив очі. І тут його погляд упав на своє відображення в калюжі, яка залишилася на дорозі після нещодавнього дощу. На превеликий свій подив, нещасний побачив, що його обличчя молоде й одягнений він, як студент, у доволі модний гарнітур. Його погляд упіймав повну протилежність тій непоказній і похмурої постаті, до якої звик його розум. В одну мить його тренований розум пригадав усі дивацтва того дня та зробив висновок. Фон Хартманн похитнувся. Страшний здогад ледь не позбавив його притомності.

— Himmel!* — вигукнув він. — Я все збагнув. Наші душі помінялися тілами. Тепер я — це ви, а ви — це я. Моя теорія підтвердилася... Але якою ціною! Невже видатному вченому Європи тепер доведеться ходити в такому несерйозному вигляді? О, праця всього життя відтепер зійшла нанівець!

І він у відчай став бити себе п'ястком у груди.

— Послухайте, — зауважив справжній фон Хартманн із професорового тіла. — Я, звісно, розумію, як вам, але не треба так бити моє тіло. Ви його отримали в ідеальному стані, але бачу, що вже встигли намочити, а зараз ще й синців наставили. До того ж дрібку тютюну на манишку насипали.

— Яка різниця? — убитим голосом відповів його співрозмовник. — Такими, якими є, ми і залишимося. Моя теорія блискуче підтвердилася, але мені довелося заплатити за це жахливу ціну.

— А й справді, — подумавши, сказала сутність студента. — Що мені робити з цими старими німецькими ногами? Як же мені тепер упадати за Елізою, як переконати її, що я не її батько? Ні, трясця! Хоч пиво і скаламутило мені голову дужче, ніж якби я був самим собою, та, здається, знаю, як це можна виправити.

— Як? — зі завмиранням серця видихнув професор.

— Треба повторити експеримент, тільки й усього. Ще раз звільнімо наші душі і цього разу вони вже точно повернуться в свої тіла.

Жоден потопаючий не схопився б за соломинку так, як захопилася за цю ідею сутність фон Баумгартена. Охоплений неймовірним хвилюванням, він відтягнув своє власне тіло до узбіччя та відправив його в месмеричний транс. Після цього дістав із кишені кришталеву кульку і ввів себе в такий же стан.

* Сили небесні! (Нім.)

Кілька студентів і селян, котрі пройшли там упродовж наступної години, були дуже здивовані виглядом гідного професора фізіології та його улюбленого учня, котрі сиділи поряд на брудному узбіччі в стані повної прострації. Через якийсь час навколо них зібралася неабияка юрба. Люди вже хотіли викликати лікарів, аби відправити знайд до шпиталю, коли вчений розплющив очі та нерозуміючим поглядом подивився в різні боки. Здається, якусь хвилину він не міг згадати, як опинився на цьому місці, але потім замахав худими руками над головою та повним захоплення голосом зарепетував що було сил:

— Gott sei gedanket!* Я знову став самим собою. Я це відчуваю!

Подив натовпу став ще дужчим, коли студент, схопившись, вигукнув ті самі слова, і дивна пара прямо посеред дороги виконала щось на кшталт *pas de joie***.

Якийсь час по тому з'явилися перші чутки, що ставлять під сумнів здоровий глузд обох учасників цієї події. Коли професор виконав свою обіцянку й опублікував звіт про експеримент у «Медичному тижневику», звідусіль, навіть від колег, йому почали надходити поради підлікувати нерви, мовляв, ще одна така публікація, і він точно потрапить у божевільню. Студент же зі свого досвіду збагнув, що буде краще не поширюватися про цей випадок, тому мовчав, як риба.

Коли ввечері поважний професор повернувся додому, то не зустрів сердешного прийому, якого міг би очікувати після настільки дивних пригод. Навпаки, він отримав добрячого прочухана від обох родичок за пивний і тютюновий запах і за те, що його не виявилось поруч, коли в будинку бешкетував

* Дяка Богу! (Нім.)

** Танець радощів (франц.).

студент останнього курсу. Не скоро життя в обійсті викладача повернулося в звичне спокійне русло, минуло ще більше часу, перш ніж там знову з'явилося веселе обличчя фон Хартманна. Але, як відомо, завзятість міста бере, і студент врешті-решт зумів налагодити мирні взаємини із сердитими жінками. Йому вже немає причин остерігатися неприязні фрау, оскільки тепер він — капітан імператорських уланів фон Хартманн, а його кохана дружина Еліза на знак і заставу свого кохання вже встигла подарувати йому двох маленьких уланчиків.

КАБЛУЧКА ТОТА

Пан Джон Венсіттерт Сміт, член Лондонського королівського товариства, вирізнявся неабиякою енергійністю в досягненні поставленої мети, а також ясністю та чіткістю думки. Такі чесноти, безперечно, могли б висунути його в перші ряди видатних учених. На жаль, він був наділений честолюбством, яке спонукало його прагнути до оволодіння різними науками, замість того, щоб віддати перевагу якійсь одній. Замолоду пан Сміт виявляв інтерес до зоології та ботаніки, і друзі навіть проголосили було його другим Дарвіном. Але коли кафедра з цих предметів була вже майже в його руках, науковець раптом закинув свої дослідження та перемкнув усю енергію на хімію. Його праця про спектр металів забезпечила йому звання члена Королівського товариства. Однак учений знову проявив легковажну мінливість і зник із хімічної лабораторії, а за рік несподівано для всіх опублікував свою працю про ієрогліфічні та демотичні* написи Ель-Кабу.

Однак навіть найбільший вітрогон врешті-решт зупиняється на чомусь одному. Так сталося і з Джоном Венсіттертом

* *Демотичне письмо* — пізня форма староегипетського письма, похідного від північної форми ієратичного письма, яке використовувалося в Нижньому Єгипті понад тисячу років.

Смітом. І чим більше він заглиблювався в єгиптологію, тим дужче захоплювався нею. Його вражали і величезні горизонти, що розкриваються перед ним, і надзвичайне значення цієї науки, яка обіцяла висвітлити початкові щаблі цивілізації та походження більшості сучасних мистецтв і наук. Пан Сміт настільки захопився єгиптологією, що хутко одружився з молодого леді, котра займалася тією ж наукою та написала працю про шосту династію. Таким чином пан Сміт забезпечив собі солідні початкові позиції для подальших робіт, які об'єднали б дослідження Шампольйона та Лепсіуса*, й узявся до збору матеріалу, що зажадало нагальних поїздок до Лувру для вивчення наявних там чудових єгипетських колекцій. У результаті своєї останньої поїздки, яку він здійснив у середині жовтня минулого року, Джон Венсіттерт Сміт виявився втягнутим у дуже дивну історію.

Потяги запізнювалися, на каналі лютувала буря, і тому вчений прибув до Парижа втомленим і дещо напруженим. Діставшись до «Готелю де Франс» на вулиці Лаффіт і винайнявши номер, він упав на тапчан, щоб відпочити годинку-другу, але, переконавшись, що заснути не зможе, вирішив, незважаючи на втому, сьогодні ж зайнятися справою. День був дощовий і холодний, тому пан Сміт одягнув плаща та подався до Лувру, де відразу ж пішов до відділу рукописів.

Навіть найзапекліші шанувальники Джона Венсіттерта Сміта не наважилися б стверджувати, що він красень. Його

* *Жан-Франсуа Шампольйон* (1790—1832) — видатний французький історик-орієнталіст і лінгвіст, визнаний засновник єгиптології. Завдяки його розшифруванню тексту Розетського каменю 14 вересня 1822-го стало можливим читання ієрогліфів і подальший розвиток єгиптології як науки; *Карл-Ріхард Лепсіус* (1810—1884) — пруський археолог і єгиптолог.

ніс нагадував своєю формою пташиний дзьоб, підборіддя різко випиналося вперед. Утім, ці риси обличчя відповідали його енергійному характеру та проникливого розуму. Голову пан Сміт тримав якось по-пташиному, а коли в бесіді подавав свої аргументи чи перечив співрозмовнику, то кивав нею зовсім, як птаха, яка щось наполегливо довбає дзьобом. Стоячи з піднятим до самих вух коміром плаща, пан Сміт, звісно, мав нагоду переконатися через відображення у вітрині, що вигляд має достатньо дивний. І все ж його ніби струмом уразило, коли почув за спиною голосно виголошену фразу англійською:

— Погляньте, який дивний мрець!

Учений мав неабиякий запас марнославства, що проявлявся в підкресленій зневазі до свого зовнішнього вигляду. Він стиснув губи і суворо зиркнув на сувій папірусу, що лежав перед ним, у той час як його серце кипіло гіркотою й обуренням проти огидного племені мандрівних бриттів.

— Атож, — сказав інший голос, — справді чудовий індивід.

— Знаєш, — промовив знову перший голос, — можна було б подумати, що від постійного споглядання мумій цей дивак і сам наполовину перетворився на таку.

— У нього явно єгипетський тип обличчя, — погодився другий.

Джон Венсіттерт Сміт круто обернувся, щоб кількома їдкими зауваженнями знищити своїх безцеремонних співвітчизників, але, на свій подив і велике полегшення, виявив, що обидва парубки, котрі тільки-но перемовлялися, стоять до нього спиною та розглядають одного зі служителів Лувру, котрий у цю мить усередині полірував якісь мідні предмети в іншому кінці зали.

«Цікаво, що ці базіки вважають єгипетським типом обличчя?» — подумав Джон Венсіттерт Сміт, поглянув на служителя, і тремтіння пробрало його: це був справді той самий тип обличчя, з яким він був дуже добре знайомий завдяки своїм науковим дослідженням. Правильні, величні риси, широке чоло, округле підборіддя, смаглява шкіра — все було копією багатьох скульптур, мумій і рисунків, які прикрашали залу. Не могло бути й мови про випадковий збіг. Цей чоловік, безумовно, був єгиптянином. Досить було поглянути на незграбність плечей і на його вузькі стегна, щоб переконатися в цьому.

Джон Венсіттерт Сміт нерішуче попрямував у той кінець зали, де працював служитель. Йому було цікаво погомоніти з ним, але як почати розмову? І як знайти баланс між поблажливим тоном особи, котра стоїть на вищому щаблі суспільства, і панібратством співрозмовника, рівного за становищем?

Коли пан Сміт наблизився до служки, той стояв до нього в профіль. Щось надприродне та нелюдське було в його зовнішності. Особливо вражала шкіра. На скронях і вилицях вона блистіла, як натягнутий пергамент. На ній не було навіть натяку на пори. Було неможливо уявити собі, щоб жива волога поту колись зрошувала цю мертву поверхню. А чоло та щоки були помережані незліченною кількістю зморщок, які перепліталися між собою, ніби вигадлива природа вирішила похизуватися, які дивні та складні візерунки вона вміє створювати.

— А де колекція Мемфіса? — спитав учений із незграбним виглядом людини, котра вигадує запитання лише задля того, щоб почати бесіду.

— Там, — сухо відповів служитель, кивком голови вказавши на іншу частину зали.

— Ви єгиптянин, чи не так? — продовжував пан Сміт.

Служитель повернув голову та підняв на англійця дивні темні очі. Таких очей пан Сміт ще ніколи не бачив. Вони були прозорі, з примарним сухим блиском, і в їхній глибині читалося змішане почуття ненависті та відрази.

— Ні, пане, я француз, — служитель різко відвернувся і знову схилився над своєю роботою.

Якийсь час науковець із подивом дивився на нього, потім відійшов і, опустившись на крісло у віддаленому кутку зали за одними з дверей, став переписувати інформацію, тільки-но взяту з папірусів. Але його думки ніяк не могли увійти в звичне русло: вони щоразу поверталися до загадкового служителя з обличчям сфінкса та пергаментною шкірою.

«Які у нього очі! — міркував Венсіттерт Сміт. — У них відчувається сила, мудрість і втома, неймовірна втома і відчай, які неможливо висловити словами. Трясця! Я маю ще раз зазирнути в ці очі!»

Дослідник піднявся та пройшовся єгипетськими залами, але чоловік, котрий збудив його цікавість, зник.

Учений знову сів у той же затишний куточок і повернувся до своїх нотаток. Спершу його рука швидко бігала по папері, але незабаром рядки стали не такими рівними, слова не такими чіткими, і нарешті олівець зі стукотом упав на підлогу, а голова вченого обважніло опустилася на груди. До знемоги втомлений подорожжю, він так міцно заснув у своєму куточку за дверима, що ні гомін туристів, ні кроки сторожів, ні навіть гучний хрипкий дзвінок, що сповіщає про закриття музею, не могли його розбудити.

Лише близько першої години ночі Венсіттерт Сміт глибоко зігхнув і розклепив повіки. Місячне сяйво проникало крізь незатулене вікно. Погляд науковця зупинився на муміях, пробіг нескінченними рядами вітрин. Тільки тоді збагнув, де він

і як сюди потрапив. Венсіттерт Сміт аж ніяк не був нервовою людиною. В його серці жила любов до незвіданого. Потягнувшись і розправивши онімілі руки та ноги, він поглянув на годинник і посміхнувся, розгледівши стрілки на циферблаті. Цей епізод можна буде подати у вигляді забавного анекдоту в черговій статті, щоб оживити сухий і серйозний науковий виклад. Зі сну трохи лихоманило, але незабаром пан Сміт остаточно прочунав і почувався бадьорим і відпочилим. Тож не дивно, що охорона прогледіла відвідувача, котрий задрімав: адже чорна тінь від дверей приховувала його непроникною завісою.

Мертва тиша. Навколо ні звуку, ні душі. Лише пан Сміт наодинці з покійниками з мертвої цивілізації. В усій залі не було жодного предмета, починаючи від зморщеного колоска пшениці та закінчуючи скринькою з фарбами, вік якої не обчислювався б чотирма тисячами років. Ці уламки стародавньої цивілізації, викинуті на берег безкрайнім океаном часу, були привезені сюди з величних Фів, із розкішного Луксора, з великих храмів Геліополя, із сотень гробниць. Учений глипав на численні мовчазні постаті, що смутно вирізнялися з мороку. Його охопили трепет і смуток. Дослідник здався собі таким юним і незначним. Опершись на спинку крісла, пан Сміт у задумі витріщався на довгі анфілади залів, посріблених місяцем, і раптом помітив жовте світло далекої лампи.

Джон Венсіттерт Сміт випростався в кріслі. Його нерви були напружені. Вогник повільно наближався, час від часу завмираючи на місці, а потім знову рвійно просуваючись уперед. Чоловік, котрий ніс лампу, просувався цілком безгучно, в непорушній тиші не було чути нічого схожого на кроки. В англійця промайнула думка про злодіїв, і він глибше сховався в свій темний куток. Ось світло вже близько, тепер воно

в сусідній залі, і все ж не чути ні звуку. Тіло пана Сміта затремтіло, коли він нарешті побачив обличчя, що ніби пливе у повітрі. Вся постать людини була прихована у темряві, світло спадало лише на обличчя — дивне та незворушне. Очі з металевим блиском, мертва шкіра... Помилки бути не могло. Це служитель, із яким він спілкувався!

Першим спонуканням Венсіттерта Сміта було підійти до служителя й гукнути його. Досить кількох слів, щоб пояснити становище. Без сумніву, його тут же випустили б на вулицю через якісь бічні двері, і відвідувач спокійнісінько пішов би до свого готелю.

Але в рухах чоловіка, котрий перебував у залі, було так багато таємничості, він пересувався так обережно, крадькома, що англієць змінив свої наміри. Ясно, що це не був звичайний обхід приміщення. На ногах служителя були повстяні пантофлі, його груди високо здіймалися, він озирався на всі боки. Причайвшись у кутку, Венсіттерт Сміт стиснувся та напружено розглядав прибульця. Він був упевнений, що поява служителя пов'язана з якоюсь зловісною таємницею.

Рухи останнього були впевненими. Швидко та безшумно він підійшов до однієї з великих вітрин, вийняв із кишені ключа та відчинив її. Знявши мумію з горішньої полиці, чоловік дуже обережно та дбайливо поклав її на підлогу. Поруч поставив лампу, а потім, опустившись біля мумії навпочіпки на східний манір, розпеленав її довгими тремтячими пальцями. У міру того, як спадали хрусткі бинти, зала наповнювалася міцним ароматом: шматки ароматичного дерева та пахощів сипалися на мармурову підлогу.

Джон Венсіттерт Сміт побачив, що цю мумію ще ніколи не розгортали. Процес цей надзвичайно зацікавив його. Вчений тремтів від цікавості, його пташина голова висувалася з-за

дверей все більше і більше. Він насилу стримав вигук здивування, коли служитель взявся знімати останній бинт із тіла, якому було чотири тисячі років. Спершу з'явився цілий каскад довгих чорних блискучих пасом. Другий виток оголив низьке біле чоло з двома витончено вигнутими бровами. Третій відхилив два ока з густими віями та гарний прямий ніс, а після четвертого, останнього, витка з'явився ніжний рот і прекрасно окреслене підборіддя. Обличчя було чарівне. Єдине, що його псувало, — кавового кольору пляма посеред чола. Перед Венсіттертом Смітом з'явилося диво мистецтва бальзамування. Його очі розширилися від захоплення.

Але враження, справлене на єгиптолога, було незначним порівняно з емоціями дивного служителя. Він підняв догори руки, забурмотів якісь незрозумілі слова, а потім, кинувшись на підлогу біля мумії, стиснув її в обіймах.

— Моя маленька, — гірко бурмотів він французькою, — моя бідна, бідна крихітка!

Його голос уривався від хвилювання, незліченні зморшки тремтіли. Науковець зауважив при світлі лампи, що очі служки залишалися сухими, як дві сталевих кульки, на них не було ні слезинки. Кілька хвилин він лежав біля мумії, його обличчя судомно смикалося, чоловік стогнав і голосив над прекрасною жінкою. Раптом він несподівано всміхнувся, промовив кілька слів невідомою мовою й енергійно схопився на ноги з виглядом людини, котра прийняла остаточне рішення.

У центрі зали стояла велика кругла вітрина, в якій зберігалася (таке пан Сміт бачив не раз) чудова колекція перснів і коштовного каміння епохи раннього Єгипту. Служитель шпарко підійшов до неї, відімкнув і відчинив навстіж. На край вітрини поставив світильник і невелику глиняну посудину, яку вийняв із кишені. Потім, узявши з вітрини жменю

каблучок, він із дуже серйозним і стурбованим обличчям став змашувати їх одне за одним якоюсь рідиною з глиняної миски, розглядаючи їх після цього на світло. Випробувавши таким чином першу партію перснів, він був явно розчарований і, жбурнувши їх назад у вітрину, витягнув інші. Одна з каблучок — масивна, прикрашена великим кристалом — чоловік схопив, кинувши решту, і гарячково змастив вмістом своєї посудини. Тієї ж миті він радісно зойкнув і дико махнув руками. Миска перекинулася, рідина, яка перебувала в ній, потекла по підлозі до самих ніг англійця. Служитель витягнув з-за пазухи червону хустину і, витираючи рідину, дістався до кута кімнати, раптом опинившись віч-на-віч із паном Смітом.

— Даруйте, — сказав Джон Венсіттерт Сміт найлюб'язнішим тоном. — Я випадково заснув тут за дверима.

— І ви стежили за мною? — спитав служитель англійською. Його обличчя спотворила лють. Учений був прямою людиною.

— Зізнаюся, — сказав він, — що бачив ваші дії, і вони викликали у мене неабияку цікавість.

У руках служителя з'явився довгий ніж із блискучим лезом.

— Ви перебували на межі смерті, — прошипів він. — Якби я помітив вас десять хвилин тому, то проштрикнув би вас цим ножем. І зараз попереджаю: якщо спробуєте завадити мені або хоча б торкнетеся до мене, то загинете.

— Я не маю наміру заважати вам, — заперечив учений. — Адже опинився тут цілком випадково. Єдине, що мені треба, — щоб ви були ласкаві показати мені вихід на вулицю.

Пан Сміт промовляв надзвичайно ввічливо, позаяк служитель усе ще притискав лезо свого ножа до долоні лівої руки,

немов хотів переконатися, чи добре він нагострений. Його обличчя продовжувало зберігати злісний вираз.

— Якби я подумав... — почав було дивак. — Утім, може, це й на краще... Як вас зовуть?

Англієць назвався.

— Венсіттерт Сміт... — повторив служитель. — Чи не той самий Венсіттерт Сміт, котрий опублікував у Лондоні статтю про Ель-Кабе? Я її читав. Ваші знання в цій сфері дуже поверхневі.

— Даруйте!.. — вигукнув англієць.

— Щоправда, — продовжував служитель, — ви просунулися все ж трохи далі за інших, хто пред'являють ще більші претензії на поінформованість та ерудицію. Найголовніше в нашому минулому єгипетському житті — не написи, не пам'ятники, яким ви приділяєте так багато уваги в своїй статті, а наша магічна філософія та містичні знання, про які ви або згадуєте мимоволі, або замовчуєте.

— Наше минуле життя!.. — повторив учений, широко врячивши очі і раптом перервав себе: — Боже милий! Погляньте на мумію!

Незвичайний служитель обернувся та спрямував промінь світла на обличчя мертвої жінки. Зиркнувши на неї, він випустив дикий і скорботний зойк. Дія повітря вмить знищила чудовий витвір бальзамувальника. Шкіра опала, очі глибоко провалилися, знебарвлені губи зів'яли, оголивши ряд жовтих зубів, і лише брунатний знак на чолі свідчив про те, що це була справді та сама особа, котра сяяла молодістю та вродою всього кілька хвилин тому.

Служитель заламав руки від горя та жаху. Потім, величезним зусиллям волі опанувавши себе, знову звернув свій холодний погляд на англійця.

— Це нічого не означає, — сказав він тремтячим голо-
сом, — це зовсім нічого не означає. Я прийшов сюди з одним
наміром. Зараз він виконаний. Все інше — ніщо. Я знайшов те,
що шукав, стародавнє заляття зняте, й я можу знову з'єдна-
тися з нею. Яке значення має бездушна оболонка, якщо її душа
чекає мене по той бік завіси?!

— Це шаленство, — видихнув Венсіттерт Сміт.

Він усе більше утверджувався в думці, що має справу з бо-
жевільним.

— Час летить, мені пора, — продовжував той. — Настав
час, якого я чекав всі ці нескінченні роки... Але спершу покажу
вам вихід із музею. Ходіть за мною.

Взявши світильник, він вийшов із зали, в якій тепер па-
нував безлад, і хутко вивів науковця довгими анфіладами
египетських, асирійських і перських зал. У кінці останньої
зали відчинив маленькі, непомітні дверцята в стіні та став
спускатися гвинтовими кам'яними сходами. Англієць відчув
нічну прохолодну свіжість. Перед ним були двері на вулицю.
Праворуч були інші двері. Вони були відчинені та пропускали
в коридор промінь жовтого світла.

— Заходьте сюди! — коротко запросив служитель.

Венсіттерт Сміт завагався. Пригода ніби скінчилася щас-
ливо, він міг піти, але цікавість взяла гору. Він хотів усе діз-
натися, з'ясувати все до кінця. Вслід за своїм дивним співроз-
мовником пан Сміт увійшов до освітленої кімнати.

Це було невелике приміщення — з тих, що зазвичай при-
значаються для воротаря. В каміні палали дрова. Біля однієї
стіни — низеньке ліжко, біля іншої — грубий дерев'яний ослін,
посеред кімнати — круглий стіл із залишками вечері.

Побіжно озирнувшись, Венсіттерт Сміт із подивом помі-
тив, що всі предмети в кімнаті, аж до найдрібніших, — анти-

кварні речі. Підсвічники, вази на каміні, камінне приладдя, прикраси на стінах — все мало на собі відбиток сивої давнини. Господар покою із суворим і сумним обличчям опустився на край ліжка і жестом запросив свого гостя сісти на ослінчик.

— Можливо, так і має бути, — зронив він, — і мені було призначено залишити після себе цю оповідку як пересторогу всім смертним, котрі живуть настільки коротким життям, на випадок, якщо б вони наважилися звернути свій розум проти сил природи. Свій досвід заповідаю вам, можете використувати його, як заманеться. Зараз, балакаючи з вами, я стою на порозі іншого світу.

Як ви вже здогадалися, я єгиптянин. Але я не з раси рабів, котрі населяли дельту Нілу. Я — останній на землі син суворого та гордого народу, народу, який підкорив юдеїв, прогнав ефіопів у пустелі Півдня, який створив величні споруди, що стали предметом захоплення та заздрощів усіх наступних поколінь. Я народився в часи фараона Тутмоса, за шістнадцять століть до Різдва Христового. Бачу, ви перелякано відсахнулися від мене. Але вислухайте мою повість до кінця, і тоді збагнете, що мене слід швидше жаліти, ніж боятися.

Моє ім'я Сосра. Мій батько був верховним жерцем Осіріса у великому храмі міста Аваріс, що розкинулося в східній частині дельти Нілу. Я отримав освіту в храмі, мене навчали всіх тих таємних наук, про які йдеться у вашій Біблії. Я був здібним учнем. Не досягнувши і шістнадцяти років, я вже знав усе, що мені могли передати наймудріші жерці. З того часу я став самостійно вивчати таємниці природи, ні з ким не ділячись своїми знаннями.

Жодне питання не займало мене так довго, не мучило так невідступно, як питання сенсу життя. Я глибоко вивчав усе впродовж життя людини. Займався медициною. Її мета —

слугувати боротьбі з недугами, коли вони з'являються. Й у мене зародилася думка знайти спосіб так зміцнити тіло, щоб воно стало непідвладним ні хворобам, ні навіть смерті. Не буду детально розповідати про свої досліди, бо ви навряд чи второпаєте їхню суть. Достатньо сказати, що в результаті експериментів, які я проводив частково на тваринах, частково на рабах, а частково й на собі, я отримав певну речовину. Якщо її вводити в кров, вона наділяла тіло життєвою силою, що могла протистояти часу, насильству та хворобам. Вона не давала безсмертя, ні, але її дія могла тривати тисячоліття. Я випробував її на кішці, давав тварині найсмертельніші отрути. Ця кішка живе в Нижньому Єгипті й досі... В усьому цьому немає якоїсь таємниці чи магії. Це хімія, нічого більше. І моє відкриття, безперечно, колись може бути зроблене знову.

Замолоду люди особливо сильно люблять життя. Мені здавалося, що я покінчу з усіма властивими людині турботами, якщо знищу хвороби тіла та зможу віддалити від себе смерть на величезну відстань. З надзвичайною легковажністю я влив проклятий еліксир у свої жили. Потім став міркувати, кого б іще ошчасливити таким способом. Я був дуже приязний із молодим жерцем Тота, котрого назвали Пармсом. Мені був до душі його серйозний характер, його прихильність до науки. Йому відкрив свою таємницю і зробив на його прохання впорскування еліксиру. Я вважав, що тепер у мене вічно буде хтось одного віку зі мною.

Після цього видатного відкриття я дещо послабив свою старанність, у той час, як Пармс продовжував працювати з подвоєною силою. Щодня я бачив його в храмі Тота схиленим над ретортами та перегінним апаратом, але він майже нічого не розповідав мені про результати своїх дослідів. А я вештався містом, переможно озираячись навколо: адже все це мало

з часом зникнути, залишуся лише я, і тільки я! Проходив повз людей, котрі схилялися переді мною, адже поголос широко поширив славу про мою вченість.

У ті роки йшла війна, і великий фараон послав воїнів на східні кордони, щоб відігнати ворогів. У наше місто прибув новий правитель.

Я ще раніше багато чув про вроду його доньки, але якось, прогулюючись із Пармсом, ми її зустріли. Раби несли на плечах її ноші. Кохання вразило мене, як блискавка, серце було готове вирватися з грудей, я мріяв кинутися під ноги рабів, котрі її несли. Я збагнув, що ця юнка призначена мені, життя без неї уявлялося мені неможливим. Головою Гора я поклявся, що дівчина буде моєю. Цю присягу я склав у присутності Пармса, котрий відвернувся і насупився, як ніч.

Мені немає потреби розповідати, що ми обоє закохалися в неї. Та вона полюбила мене так само сильно, як і я її. Я дізнався, що Пармс побачив Атму раніше і також зізнався їй у своїх почуттях. Я міг сміятися над його пристрасстю, позаяк знав, що її серце належить лише мені.

На наше місто звалилася моровиця. Я безстрашно доглядав за хворими, адже епідемія не могла нашкодити мені. Донька правителя захоплювалася моєю мужністю.

Тоді я їй розповів їй про свою таємницю та став благати, щоб вона дозволила мені застосувати і до неї мої знання.

— Твоя юність ніколи не зів'яне, Атмо, — казав я. — Нехай усе зникне, але ми з тобою і наше велике кохання переживуть століття.

Проте Атма боялася. У ній промовляла цнотлива дівоча боязкість.

— Чи правильно це? — питала вона. — Чи не буде це суперечити волі богів? Адже якби великий Осіріс забажав,

аби наше життя тривало довгі роки, хіба він особисто не зробив би цього?

Словами, сповненими ніжності та любові, я намагався здолати її сумніви, і все ж вона вагалася.

— Це дуже серйозний крок, — зазначала Аتما.

Вона обміркує його цієї ночі. Завтра вранці я дізнаюся її рішення. Адже одна ніч — це так небагато. Вона хотіла помолитися Ісіді, щоб та підказала їй рішення.

З важким серцем, повним недобрих передчуттів, я залишив Атму. Вранці, щойно закінчилося раннє жертвоприношення, я поспішив до її оселі. Мене зустріла перелякана рабиня.

— Пані хвора, — повідомила вона, — дуже хвора.

Як причинний, я пробився крізь натовп слуг і кинувся через залу та коридор до кімнати моєї Атми. Вона лежала без пам'яті на ложі з високим узголів'ям, обличчя смертельно бліде, погляд згас. На чолі виднілася темна пляма. Я знав цей триклятий знак: це був знак моровиці, власноручний підпис смерті.

Чи треба розповідати вам про мій розпач? Багато місяців я ходив, як сновида, лежав у жарі, в маренні й усе ж не міг померти. Жоден араб у пустелі не жадав так свіжої води з джерела, як я смерті. Якби отрута або криця могли обірвати нитку мого життя, я негайно з'єднався б із моєю коханою в країні з вузькою брамою. Я робив усе, щоб померти, але марно: клятий засіб був сильнішим за мене. Однієї ночі, коли я, знесилений і втомлений, лежав без сну, до мене увійшов Пармс, жрець Тота. Він стояв, освітлений лампою, і споглядав на мене. Його очі сяяли радістю.

— Чому ти дав дівчині померти? — спитав він. — Чому не дав їй сил, як мені?

— Я не встиг, — відповів я. — Даруй, я й забув, що ти також її кохав. Тепер ми з тобою товариші по нещастю. Як жахливо думати, що минуть століття, перш ніж ми знову побачимо її! Горе нам, шаленцям, котрі налаштували проти себе смерть!

— Авжеж, ти маєш право так казати! — вигукнув із диким реготом Пармс. — Але кажи про себе. До мене все це не має жодного стосунку.

— Що ти хочеш цим сказати? — вигукнув я, підіймаючись на лікті. — А, розумію, друже! Горе скаламутило твій розум!

Його обличчя палало від радощів, приятель смикався і гойдався, як одержимий.

— Знаєш, куди я зараз іду? — спитав він.

— Ні, — відповів я, — не знаю.

— Я йду до неї, — сказав він. — Вона лежить забальзована в могилі за міським муром біля двох пальм.

— Навіщо ж ти йдеш туди? — поцікавився я.

— Щоб померти! — пронизливо заволав він. — Для того, щоб піти в кращий світ. Я більше не пов'язаний кайданами життя.

— Але ж у твоїй крові тече еліксир! — вигукнув я.

— Я позбувся його, — сказав він. — Я відкрив дієвіший засіб, який знищує дію твого еліксиру. В цю мить він владно господарює в моїх жилах, за годину я помру і з'єднаюся з нею, а ти залишайся тут!

Поглянувши на приятеля, я второпав, що він каже правду.

— Але ж ти відкриєш мені свій секрет?! — вигукнув я.

— Ніколи! — заперечив він.

— Благаю тебе в ім'я мудрості Тота!

— Твої благання марні, — холодно промовив товариш.

— Тоді я сам відкрию цей засіб! — закричав я.

— Тобі це не вдасться, — відповів він. — Я відкрив його зовсім випадково. У його складі компонент, якого тобі ніколи не знайти. Він у каблучці Тота, більше його ніде немає.

— У каблучці Тота? — повторив я. — Де ж той перстень?

— Цього ти ніколи не дізнаєшся, — відказав нещасний. — Ти завоював її кохання, але врешті-решт хто ж із нас виграв? Продовжуй своє жалюгідне земне існування. Мої кайдани розбиті, я йду.

Він різко обернувся і зник. Вранці я дізнався, що жрець Тота наказав довго жити.

Усі наступні роки я віддав науці. Я мав будь-що-будь відшукати цю дивовижну отруту, здатну зруйнувати силу мого еліксиру. Із самого раннього ранку аж до півночі я не відходив від реторт і горна. Збирав усі папіруси жерця Тота, всі ті речі, якими він користувався, проводячи свої досліди. На жаль, це нічого мені не дало. Часом якийсь нечіткий натяк у записах Пармса породжував мої надії, але незабаром вони розліталися на порошок. І все ж я не складав зброї. Коли моє серце переповнював відчай, я йшов до могили біля двох пальм. Там, стоячи біля гробниці своєї коханої, я відчував її присутність і шепотів їй, що, якщо тільки смертному доступно вирішити це завдання, я знайду отруту та поєднаюся з нею.

Пармс мені казав, що його відкриття було пов'язане з каблучкою Тота. Я пригадував цей перстень. Він був важкий, великий і зроблений не із золота, а з рідкіснішого та важчого металу, який добували в копальнях гори Харбал. Ви називаєте його платиною. У кристалі каблучки була порожнина, яку я добре запам'ятав і в ній цілком могли б поміститися кілька крапель рідини. Таємниця Пармса не могла бути пов'язана винятково з металом, адже в храмі було багато перснів із платини. Чи не слід було припустити, що коштовна отрута ховається

в порожнині кристала? Я дійшов цього висновку ще до того, як натрапив на запис Пармса, який підтвердив, що це справді так. Більше того, у записі було сказано, що в каблучці ще залишилася невикористана рідина.

Але як же знайти той перстень? На тілі Пармса, коли його бальзамували, прикраси не було. В цьому я був упевнений. Не було каблучки й серед його речей. Я марно обшукав усі приміщення, в яких бував Пармс, кожну його шкатулку, вазу. Я навіть просіював пісок пустелі в тих місцях, в яких він бував, але, незважаючи ні на що, не міг знайти і слідів каблучки Тота. Втім, можливо, що я все ж і здолав би всі труднощі, якби не нова біда.

Почалася велика війна з кочівниками. Полководці сонцесяйного фараона були відрізані в пустелі з усіма лучниками та вершниками. Кочівники звалилися на нас, як сарана посушливого року. На всій території від пустелі Шур до великого гіркого озера вдень проливалася кров, а вночі палали пожежі. Аваріс був оплотом Єгипту, але ми не змогли відігнати кочівників. Місто впало. Правитель загинув, його воїни були знищені, а я і багато інших моїх одноплемінників потрапили в полон.

Довгі-довгі роки я пас стада на великих рівнинах Євфрату. Помер мій господар, постарів його син, а я був так само далекий від смерті, як і раніше. Нарешті мені вдалося втекти, й я повернувся на батьківщину. Кочівники оселилися в переможеному Єгипті, й їхній вождь правив усією країною. Аваріс був стертий із лиця землі, а від великого храму не залишилося нічого, крім потворного кургану. Могили всюди були пограбовані, пам'ятники зруйновані. Від гробниці моєї Атми не залишилося й сліду. Її засипали піски пустелі. Безвісти згинули й документи Пармса.

З того часу я втратив будь-яку надію на те, що знайду колись каблучку Тота. Мені залишалось лише терпляче чекати, поки не припиниться дія еліксиру. Вам не збагнути, яка це жахлива річ — час, вам, чиє коротке життя укладається в коротку мить між колискою та могилою. Я зазнав цієї муки. Я став свідком усього потоку історії. Я був старий, коли впа-ла Троя, дуже старий, коли Геродот прибув до Мемфіса. І тепер усе ще живу, на зовнішній вигляд майже такий же, як усі, з проклятим еліксиром у крові, який захищає мене від того, до чого я так прагну. Але тепер уже кінець близький.

Я багато подорожував, жив серед усіх народів. Знаю всі мови — я вивчив їх, щоб згаяти нескінченний час. Повз мене повільно проходили і темні часи варварства, і похмуре середньовіччя, і довгий світанок нової цивілізації. Я ніколи не кохав жодної жінки. Аتما знає, що я завжди залишався їй вірним.

Я мав звичку читати все, що пишуть вчені про Стародавній Єгипет. Мені доводилося жити по-різному, бути то багатієм, то біднотою, але у мене завжди знаходилися кошти на купівлю книжок, які мали стосунок до цієї теми. Дев'ять місяців тому я був у Сан-Франциско, коли прочитав статтю про розкопки в околицях Аваріса. У мене аж затріпотіло серце, адже в статті йшлося, що один археолог зайнявся вивченням нещодавно відкритих гробниць. В одній із них знайшли за-пеленену мумію. Напис на гробниці свідчив, що це тіло доньки правителя міста в дні Тутмоса. Ще в статті було сказано про те, що в гробниці виявили платинову каблучку з кристалом; вона лежала на грудях забальзамованої жінки. То он куди Пармс сховав каблучку Тота!

Того ж дня я покинув Сан-Франциско і за кілька тижнів знову був в Аварісі, якщо тільки купи піску й обвалені

стіни можуть носити ім'я великого міста. Я поспішив до французів, котрі вели археологічні розкопки, і став розвідувати. Мені сказали, що і перстень, і мумію відіслали до Лувру. Я вирушив туди і нарешті тут, у єгипетській залі, через тисячі років, знайшов останки моєї Атми та каблучку, яку так довго шукав.

Але як дістатися до неї, як нею заволодіти? Випадково виявилася вакантною посада служителя. Я пішов до директора. Хотів переконати його, що знаю Єгипет, і при цьому наговорив купу зайвого, тому директор сказав, що мені більше личить звання професора, ніж місце воротаря, оскільки маю знань більше, ніж він сам. Лише після того, як зумисне припустився грубих помилок у розмові про Єгипет, я змусив його подумати, що він переоцінив мої знання, і домогся дозволу перевезти в цю кімнату ті деякі речі, які у мене ще збереглися.

Ось і вся моя історія, пане Венсіттерт Сміт. Випадково ви побачили сьогодні обличчя жінки, яку я кохав у ті далекі дні. Тут, у музеї, було багато перснів із кристалами, й я був змушений робити на них проби, перевіряючи, чи це платина, щоб бути впевненим, що в моїх руках та сама каблучка, яку шукав. Один погляд на кристал переконав мене, що в ньому ще достатньо рідини й я зможу нарешті позбутися свого проклятого здоров'я, яке для мене гірше, ніж найстрашніша хвороба. Більше немає про що балакати. Я відвів душу в розмові з вами. Ось двері. Вони виходить на вулицю Тіволі. На добраніч!

Переступивши через поріг, англієць обернувся. Худа постать єгиптянина Сосри темним силуетом вимальовувалася у вузькій проїмі дверей. Потім двері зачинилися, і важкий скрегіт засуви порушив тишу ночі.

...Наступного після повернення до Лондона дня пан Джон Венсіттерт Сміт прочитав у «Таймсі» коротку замітку

з Парижа: «Дивний випадок у Луврі. Вчора вранці робітники, котрі прийшли прибирати головну єгипетську залу, знайшли одного з музейних служителів мертвим на підлозі. Його руки міцно обіймали жіночу мумію. У залі панував безлад. Вітрина, в якій зберігалися цінні персні, була відчинена. Припускають, що цей чоловік намагався забрати мумію, щоб продати її якомусь приватному колекціонерові, але в момент крадіжки пережив серцевий напад. Покійний, як подекують, був людиною невизначеного віку і великий дивак. У нього не виявилось родичів, котрі могли б оплакати цю передчасну і драматичну кончину».

ВЕЛИКИЙ ДВИГУН БРАУНА—ПЕРІКОРДА

Був туманний травневий вечір — холодний і сумний. Не-чіткі розмиті тіні уздовж Стренду позначали місця, де стояли ліхтарі. Яскраво освітлені вітрини крамниць примарно мерех-тіли тьмяним світлом крізь густу та важку імлу.

Шеренги високих будинків, що спускалися до набережної, були темні та порожні, або лише ледь освітлені неясковими ліхтарями сторожок. Однак в одному будинку з трьох вікон на другому поверсі лився буйний потік світла, який порушував похмуру одноманітність вулиці. Перехожі з цікавістю спогля-дали вгору, привертаючи увагу інших до яскравого сяйва, яке позначало парубоцьке помешкання Френсіса Перікорда, та-лановитого інженера-електрика та винахідника. Сяйво його ламп довгими ночами свідчило про енергійність і працьови-тість, що не знає ні втоми, ні спокою, які швидко поставили дослідника в один ряд із найкращими представниками його фаху.

Двійко людей сиділи в помешканні. Першим був Перікорд власною персоною — з незграбним обличчям та орлиним гач-куватим носом, із чорним, як смола, волоссям і різкими ури-вчастими рухами, що видавали в ньому кельтське походження. Другий — гладкий, кремезний, із блакитними очима — був

Джеремі Браун, відомий механік. Вони давно стали партнерами в царині винахідництва, де творчий геній одного доповнював практичну кмітливість другого, і хто з них був кращим, не могли сказати навіть їхні знайомі.

Браун зайшов до майстерні Перікорда такої пізньої для візитів години не випадково — йому потрібно було обміркувати одну справу, ту саму, яка вирішила б успіх чи невдачу багатьох місяців роботи й яка могла б вплинути на всю їхню подальшу долю. Довгий потемнілий від часу верстак стояв між друзями — весь у рудих патьоках і плямах від іржі та кислоти, заставлений великими бутлями для кислоти, акумуляторів Фора, вольтовими стовпчиками, мотками дроту і великими плитами ізоляційної порцеляни. Посеред усього цього мотлоху стояла незвичайна на вигляд машина, що з ревінням оберталася й до якої були прикуті погляди обох партнерів.

Невелике квадратне металеве пуделко було приєднане безліччю дротів до широкого сталевого фланцю, або паска, зі змонтованим на ньому з боків двома потужними виступаючими назовні кривошипями. Фланець залишався нерухомим, зате кривошипи з прикріпленими до них короткими металевими кулісами навколо, через кожні кілька секунд спалахували світлом і застигали на мить після кожного рівномірного оберту. В рух їх приводила енергія, яка, вочевидь, надходила з металеві скриньки. Витончений запах озону висів у повітрі.

— А як щодо лопатей, Брауне? — поцікавився винахідник.

— Готові. Але вони занадто громіздкі, щоб тягнути їх сюди. Уявляєш, сім футів на три кожна. Правда, двигун, як бачу, достатньо потужний, щоб привести їх у рух. Я в цьому впевнений.

— Алюміній у сплаві з міддю?

— Атож.

— Бачив, як гарно двигун працює? — Перікорд витягнув вперед тонку жилаву руку і натиснув на встановлений на машині гудзик.

Кривошипи забарилися з обертанням і незабаром завмерли. Винахідник знову торкнувся гудзика — куліси сіпнулися, знову прокидаючись до чіткого, розміреного механічного життя.

— Експериментатору немає потреби докладати зусиль, — зауважив Перікорд. — Він має залишатися пасивним і використовувати свій мозок.

— Завдяки моєму двигуну, — докинув Браун.

— Нашому двигуну! — різко обірвав його другий.

— Ну, звісно, — нетерпляче підтвердив Браун. — Двигун, який ти вигадав, а я втілив у життя, то й називай, як сам хочеш...

— Я назвав його двигуном Брауна—Перікорда! — вигукнув винахідник із гнівним спалахом у чорних очах. — Ти виготовив деталі, але загальна ідея моя і лише моя!

— Від загальної ідеї двигун не закрутиться, — вперто наполягав Браун.

— Саме тому я й узяв тебе собі в компаньйони, — різко заперечив Перікорд, нервово тарабанячи пальцями по верстаку. — Я винайшов, ти збудував. Це справедливий розподіл праці.

Браун стиснув губи, немов анітрохи не був задоволений таким рішенням. Однак, бачачи, що подальша суперечка марна, він звернув увагу на машину, що тряслася та сіпалася при кожному черговому змаху куліс так, що здавалося ще трохи й зістрибне зі столу та полетить.

— Ну, хіба цей двигун не чудовий! — захопився Перікорд. — Це ж просто диво, а не двигун!

— Та нічого, нормальний, — мовив флегматичніший ангосакс.

— Є щось безсмертне в ньому!

— У ньому є гроші, багатство!

— Наші імена збережуть у віках разом із братами Монгольф'є.

— І з Ротшильдами, сподіваюся!

— Ти, Брауне, на все дивишся занадто вузько, матеріалістично, — вигукнув винахідник, кидаючи блискучий погляд на свого компаньйона. — Гроші дурня. Це така річ, яку будь-який тугодум-плутократ розділить із нами в країні. Мої мрії та надії простягаються до набагато вищої мети, ніж ця. Наша справжня нагорода складатиметься із захоплення та вічної вдячності всього людства.

Браун зневажливо знизав плечима.

— Можеш забрати і мою частку, — зронив він. — А я матеріаліст. Та ось що! Нам треба провести випробування нашого дітища.

— М-мм, згоден. Де б нам це зробити?

— Я якраз і зайшов, аби визначити це. Місце має бути цілком відокремленим. Якби ми мали власний полігон, тоді все було б просто, але тут, у Лондоні, нічого не приховаєш.

— Тоді треба вивезти машину в село.

— У мене якраз є гарна пропозиція, — повідомив Браун. — У мого брата в Сассексі, на мисі Бічі-гед є невелика садиба. Там, наскільки пригадую, є велика та висока комора поруч із будинком. Вілл зараз у Шотландії, але ключ завжди доступний для мене. Чому б нам не прихопити завтра двигун і не випробувати його там?

— Нічого кращого й не вигадаєш.

— О першій годині дня до Істборна відбуває потяг.

— Гаразд, буду на станції.

— Візьми з собою двигун і все необхідне для випробування, а я приготую лопаті, — сказав механік і піднявся. — Завтрашній день покаже, чи залишимося ми животити в безвісті чи в наших руках опиниться неабиякий статок. Отже, о перший на станції «Вікторія». Промовивши це, механік Браун став квапливо спускатися сходами і за хвилину його поглинув неприємно холодний і липкий людський потік, що сунув в обидва боки Стренду.

Ранок виявився чистим і по-весняному яскравим, сонячним. Над Лондоном розкинулося світло-блакитне небо із самотніми примарно-білими хмарами, що ледаче тягнулися ним.

Об одинадцятій годині можна було побачити, як Браун зайшов у бюро патентів із купою рукописів, креслень і планів під пахвою. О дванадцятій він знову з'явився на вулиці: весь аж сяяв, із гаманцем у руці, куди обережно поклав невеличкий аркуш якогось документа із синьою смужкою. П'ять по дванадцятій його кеб під'їхав до станції «Вікторія». Здійняті кебменом два великих, загорнутих у брезент тюки, схожі на двох гігантських повітряних зміїв, довірили турботам кондуктора багажного вагона. На платформі розлогими нервовими кроками, розмахуючи руками, чвалав туди-сюди Перікорд, його хворобливо-жовте обличчя із запалими щоками злегка порожевіло.

— Все добре? — спитав він.

Замість відповіді Браун кивнув на свій багаж.

— Я вже уклав у багажний вагон двигун і фланець. Гей, кондукторе, обережніше, механізм дуже крихкий і цінний. Ну, тепер можемо з легким серцем вирушати в дорогу.

В Істборні двигун запакували в карету візника, а лопаті поклали нагору. Довга й виснажлива дорога нарешті привела

їх до обійстя, де зберігалися ключі, після чого Перікорд і Браун поїхали далі голими схилами крейдяних гір Південної Англії. Садиба, до якої вони прямували, нічим примітним не вирізнялася. Це була вибілена вапном будівля з розкиданими там і тут стайнями та господарськими спорудами, що ховалися серед зеленої балки, яка полого спускалася з гряди крейдяних гір. Будинок справляв сумне та безрадісне враження, навіть коли в ньому жили, а тепер він зі своїми холодними грубними комінами та загаченими наглухо віконницями виглядав подвійно сумним і понурим. Господар маєтку висадив невеликий гайочок молодих сосен і модрин, але гілки зів'яли, і верхівки дерев понуро звисали донизу. Місце було гидким і непривітним.

Однак наші винахідники не були схильні звертати увагу на такі дрібниці. Чим пустельніше місце, тим краще воно їм пасувало. За допомогою візника вони перетягли свій вантаж стежкою вниз і склали його в їдальні. Сонце зайшло, коли віддалений стукіт коліс сповістив, що партнери залишилися нарешті самі.

Перікорд рвучко відчинив віконниці, і м'яке надвечірне світло увірвалося до кімнати крізь брудні, запліжені вікна. Браун витягнув із кишені довгого та гострого ножа та перетяв мотузку, якою був перев'язаний брезент. Коли брунатна обгортка впала, то під нею виявилися дві великі золотистого кольору металеві лопаті. Інженер дбайливо притулив їх до стіни. Фланець, кулісний механізм і двигун, своєю чергою, також були розпаковані. Вже стемніло, коли дослідники впоралися зі своєю справою. Запалили газову, двадцятилінійну лампу і при її світлі двоє чоловіків продовжували затягувати гайки, ставити заклепки, проробляючи останні приготування до випробування.

— Ну, ось і готово, — сказав нарешті Браун, відступаючи назад та оглядаючи машину.

Перікорд помовчав, але його обличчя сяяло гордістю та надією.

— Нам треба щось з'їсти, — запропонував Браун, викладаючи провізію, яку прихопив з собою.

— Після всього!

— Ні, зараз, — заперечив упертий механік. — Я дуже згоднів.

Він підійшов до столу, застелив його частину газетою «Морнінг стар» і приготував щедру вечерю, поки його компаньйон із тривогою в очах нетерпляче тупцяв по приміщенню, стискаючи та розтискаючи п'ястуки.

— Ну, — сказав Браун, обертаючись і струшуючи крихти з колін на підлогу, — і хто сяде в машину?

— Я, — збуджено промовив Перікорд. — Те, що ми сьогодні зробимо, обов'язково стане надбанням історії.

— Але тут існує заковика, — зауважив Браун. — Ми ж не можемо бути на сто відсотків певними, як двигун поведеться під час випробувань.

— Пусте, — відмахнувся Перікорд.

— Але який сенс наражатися на небезпеку?

— То що ж тоді? Комуś із нас все одно доведеться сісти в машину.

— Зовсім не обов'язково. Двигун буде працювати нітрохи не гірше, якщо до нього прив'язати якийсь неживий предмет.

— Що ж, теж рація, — промовив у задумі Перікорд.

— У коморі, наскільки я знаю, лежить цегла. Ось лантух. Наладнуємо його цеглою, нехай займе наше місце.

— Чудова ідея. Не стану заперечувати.

— Тоді ходімо.

І двійко колег відійшли від столу, тягнучи за собою різні вузли машини.

Холодний і ясний місяць світив їм крізь не густі, наче подерті хмари, пролинаючи повз. Навколо стояли тиша та спокій. Браун із Перікордом трохи постояли, дослухаючись, перш ніж увійти всередину, проте жоден звук не досягнув їхніх вух, якщо не брати до уваги неясний шепіт моря і віддалений гавкіт собак. Поки Браун набивав лантух цеглою, Перікорд разів п'ять курсував до будинку і назад, перетягуючи все, що їм могло знадобитися для випробувань.

Коли все було готово, двері комори зачинили, лампу поставили на порожню скриню, а лантух із цеглою поклали на сидіння та затягнули навколо нього широкий сталевий фланець. Відтак прикріпили до фланцю великі лопаті, дроти та металеву ємність із двигуном. І нарешті останнім до низу прив'язали пласке сталеве підвісне кермо.

— Треба зробити так, аби машина літала маленькими колами, — запропонував Перікорд, обводячи поглядом високі голі стіни комори.

— Підв'язу кермо вниз до одного боку, — сказав Браун. — Ось так. Готово? Тепер натисни гудзик вимикача, і нехай собі летить.

Перікорд нахилився вперед. Його довге хворобливо-жовте обличчя смикалося від нервового збудження. Білі жилаві руки кидалися туди-сюди серед дротів. Браун стояв незворушно, осудливо споглядаючи на свого компаньйона. Пролунав тріскучий гуркіт машини. Величезні жовті крила конвульсивно сіпнулися, зробивши перший помах. Потім другий. За ним третій, плавніший та енергійніший, із великим розмахом. Нарешті четвертий здійняв у коморі вітер, при п'ятому лантух із цеглою трохи відірвався від сидіння, на шостому він підстрибнув угору та звалився б на підлогу, якби не судомний мах лопатей, який підхопив його і підкинув високо в повітря.

Повільно здійнявшись, машина, важко ляскаючи крилами, наче якась велика незграбна птаха, полетіла колом, наповнивши комору гулом і шумом. У неясному жовтому світлі єдиної лампи дивно було бачити обриси могутньої машини, яка махала крилами в напівтемряві, раз по раз перетинаючи вузьку смугу світла.

Якийсь час двоє людей стояли мовчки. Потім Перікорд підняв угору свої довгі руки та заволав:

— Ура-а-а!.. Летить!.. Двигун Брауна—Перікорда працює!..

І він, як божевільний, завертівся в захваті по коморі. Браун покліпав очима і заходився фальшиво насвистувати якусь невибагливу мелодію.

— Бачиш, Брауне, як плавно він летить! — лементував винахідник. — А кермо, поглянь, як бездоганно діє! Нам треба буде завтра ж отримати патент.

Обличчя його компаньйона потемніло та скам'яніло.

— Він уже отриманий, — видихнув він, натягнуто всміхаючись.

— Отриманий?! — перепитав Перікорд. — Як отриманий?.. — повторив спершу пошепки, а потім мало не з криком. — Хто ж посмів запатентувати мій винахід?

— Я це зробив сьогодні вранці. Тому немає причин хвилюватися. Тут усе гаразд.

— Ти запатентував двигун?! На чие ім'я?

— На своє, — похмуρο буркнув Браун. — Вважаю, що маю більше прав на нього.

— А моє ім'я там згадане?!

— Ні, але...

— Негідник!.. — вигукнув Перікорд. — Ти шахрай і негідник!.. Ти вкрав мою працю. Скористався моєю довірою. Я отримую цей патент назад або роздеру тобі пельку!..

Похмурий вогник гнівno спалахнув у його очах, а руки так і зводило від нестями.

Браун не був боягузом, однак, і він став потроху відступати назад, коли опонент став насувати на нього.

— Прибери руки геть! — закричав Браун і вихопив із кишені довгий гострий ніж, яким нещодавно перетинав мотузок. — Я вдарю, якщо нападеш на мене.

— Ти мені погрожуєш?.. Мені?! — вигукнув скаженіючи Перікорд, обличчя котрого перекошилося від люті та гніву. — Ти шахрай і негідник! Віддаси патент, чи ні?

— Не віддам.

— Брауне, прошу по-доброму, передай його сюди!

— Не дам! Це я сконструював цю машину.

Перікорд, як навіжений, дико стрибнув уперед, блискаючи очима та стискаючи п'ястуки.

Його компаньйон ухилився від атаки Перікорда і, спіткнувшись об порожню скриню, перечепився через неї. Лампа перекинулася і згасла, комора занурилася в темряву. Самотній місячний промінчик, зазираючи крізь вузьку щілину в даху приміщення, виблискував на великих лопатях машини, коли вона підіймалася й опускалися при черговому замаху.

— Брауне, віддаси мені патент чи ні?

Мовчання було відповіддю.

— Віддаси чи ні?

Жодного звуку. Ніщо не порушувало шуму та гулу над головою. Дикий напад страху і сумнівів охопив душу Перікорда. Він безцільно нишпорив руками в темряві, поки його пальці не натрапили на чужу руку. Вона була холодною та млявою. Весь гнів чоловіка перекинувся в крижаний жах, він чиркнув сірником, поставив лампу на місце та запалив її.

Браун лежав, згорнувшись калачиком, по інший бік по-
рожньої скрині. Перікорд підхопив його під пахви та підняв
судомним зусиллям. Тут і з'ясувалася причина мовчання Бра-
уна. Коли він падав, то підібгав під себе праву руку, в якій був
ніж, і всією вагою свого тіла всадив його собі глибоко в груди.
Помер не пікнувши. Страшна, фатальна драма сталася митте-
во та безповоротно.

Перікорд мовчки сів на край скрині і, втупившись у зем-
лю відсутнім поглядом, затрусився, немов у лихоманці, в той
час як двигун Брауна—Перікорда, хитаючись, як тінь, гамірно
пролітав над ним. Скільки він так сидів, хтозна. Може, хви-
лину, а може, годину. Тисячі божевільних планів пролинали
в його запаленому мозку. Певна річ, він був лише непрямою
причиною смерті. Але хто в це повірить? Чоловік поглянув на
свій закривавлений одяг. Все проти нього. Вже краще втекти,
сховатися, ніж сидіти ось так і чекати, коли тебе заарешту-
ють, покладаючись на свою невинність. Ніхто в Лондоні не
знає, куди вони поїхали. Якби йому вдалося якимось чином
позбутися трупа, то у нього попереду виявилось б кілька днів
у запасі до того, як виникнуть підозри.

Раптом гучний тріск пробудив його від задуми. Літаючий
лантух із цеглою, підіймаючись із кожним витком все вище
і вище, досяг стелі та вдарився об крокви даху. При ударі спра-
цював вимикач і машина важко гупнула на підлогу. Перікорд
відстебнув фланець. Двигун виявився цілий і неущкоджений.
Раптом шалена думка блиснула в голові очманілого винахідни-
ка, поки він витріщався на своє дітище. Ця машина стала йому
ненависною. Винахідник може позбутися її, а заодно і трупа
так, що зіб'є з пантелику будь-яких слідчих.

Він одним ривком відчинив двері комори та витягнув
свого померлого компаньйона на місячне світло. Відтак

поклав мертве тіло на невеликий горбочок біля сарая, потім витягнув із приміщення двигун, фланець і крила. Тремтячими руками, весь завмираючи від обтяжливого страху, прикріпив широкий фланець навколо пояса Брауна. Потім затягнув болти в гніздах крил. Підвісив коробку двигуна, під'єднав дроти і натиснув на гудзик. Хвилини дві чи три величезні розпростерті крила, поблискуючи золотом, плескали та сіпалися, намагаючись підняти машину. Потім механізм став рухатися невеликими стрибками вниз по схилі горбочку, поступово набираючи кінетичної енергії, поки нарешті не злетів у повітря і став важко підійматися вгору при світлі місяця. Кермо Перікорд не прикріплював, а просто спрямував машину на південь, у бік моря. Фатальний двигун, що заподіяв стільки горя, поступово набирал висоту, збільшуючи швидкість, доки не перетнув гряди крейдяних скель і не помчав стрімко над безмовним морем. Винахідник стежив за ним, повертаючи бліде, спотворене співчуттям обличчя доти, доки той, що здавався величезним чорним птахом, не сховався, оповитий напівпрозорою паволокою, що стелилася над водами.

У державній психіатричній клініці штату Нью-Йорк утримують чоловіка з божевільним поглядом чорних очей, ні ім'я, ні місця народження котрого ніхто не знає.

Його розум затьмарився від якогось раптового сильного потрясіння, кажуть лікарі, хоча, як і чим воно було викликане, їм з'ясувати не вдалося. Мозок — річ дуже ніжна та тендітна, кажуть медики, його легко вивести з ладу, і вказують як на доказ своєї аксіоми на найскладніші хитромудрі електричні двигуни та чудові авіаційні апарати, які їхній пацієнт любить конструювати в години просвітлення.

БРАЗИЛЬСЬКИЙ КІТ

Уявіть моє становище: юнак із витонченими смаками, великими сподіваннями й аристократичними знайомствами, але без копійки за душею та без пристойного фаху. Річ у тім, що мій батько, котрий був людиною щирою та життєрадісною, настільки вірив у щедрість свого багатого старшого брата-парубка, лорда Саутертонна, що моє майбутнє не викликало у нього якихось страхів. Татко вважав що якщо для мене не знайдеться місця у величезному маєтку Саутертонна, то, принаймні, знайдеться якесь дипломатичне призначення з тих, що є прерогативою вищого стану. Батечко помер занадто рано, щоб усвідомити всю марність своїх розрахунків. Ні дядько, ні державна влада не проявили жодної цікавості ні до мене, ні до моєї кар'єри. Час від часу мені надсилали кількох фазанів або кошик із зайцями, але більше нічого не нагадувало мені про те, що я спадкоємець Отвелл-гаусу, одного з найпишніших маєтків країни. Отже, я був неодружений, провадив світське життя й орендував квартиру в Гросвенор-меншенс. Мої інтереси зводилися до ловів на голубів та гри в поло в Гарлінгемі. Чим далі, тим важче ставало домагатися від кредиторів відстрочки платежів і позичати гроші в рахунок майбутньої спадщини. Крах наближався невблаганно, і з кожним днем я все ясніше це усвідомлював.

Гостро відчувати злидні змушувало мене ще й те, що, крім заможного лорда Саутертон, всі інші мої родичі також були цілком забезпеченими людьми. Найближчим із них був Еверард Кінг, небіж батька і мій двоюрідний брат, котрий після довгих років життя в Бразилії, насичених усілякими пригодами, повернувся на батьківщину користати з плодів своїх статків. Ніхто не знав, як йому вдалося заробити капітал, але було ясно, що він вельми солідний, бо чоловік купив собі маєток Ґрейлендс, що неподалік від містечка Кліптон-он-зе-Марш у графстві Саффорд. У перший рік свого перебування в Англії кузен помічав мене не більше, ніж мій скупердяй дядечко, але одного літнього ранку, на моє превелике полегшення та радість, я отримав від нього листа з пропозицією того ж дня вирушити до Ґрейлендсу та пожити там якийсь час. Мені загрожувало чимало часу згаяти в суді у справах про фінансову неспроможність, тому подумав, що лист надіслала мені сама доля. Якби мені вдалося зблизитися з цим незнайомим родичем, я б іще міг викрутитися. Заради репутації сім'ї він не допустить, щоб я пішов на дно. Відтак я наказав слугі пакувати валізу й увечері того ж дня подався до Кліптон-он-зе-Маршу.

Після пересадки в Іпсвічі маленький місцевий потяг довіз мене до покинутого перону, де серед порослих травою пагорбів неквапливо петляла ледача річка. По високих замулених берегах можна було визначати дію морських припливів.

Мене ніхто не зустрічав (потім з'ясувалося, що моя телеграма запізнилася), і я винайняв екіпаж у місцевому заїзді. Хвацький візник усю дорогу вихваляв мого родича, і за його словами виходило, що пан Еверард Кінг встиг заслужити в цих місцях загальну повагу. Він і бавився зі школярами, і дозволив усім бажаючим швендяти по своїх угіддях, і не шкодував грошей на добродійні цілі — коротше кажучи, його щедрість була

настільки неосяжною, що візник міг пояснити її винятково бажанням стати депутатом парламенту.

Від хвалебних од візника мою увагу раптом відвернула дуже гарна птаха, що сиділа на телеграфному стовпі біля дороги. Спочатку я вирішив, що це сойка, але вона була більшою, а пір'я — світлішим. Візник також звернув на неї увагу та зауважив, що вона якраз і належить чоловікові, до котрого ми їдемо. З'ясувалося, що плекання всілякої екзотики було пристрастю власника маєтку, і він привіз із Бразилії чимало птахів і тварин, які, як він розраховував, мали б прижитися в Англії. Коли ми минули ворота Грейлендс-парку, я зміг на власні очі переконатися в правдивості сказаного. Маленькі плямисті олені, кумедна дика свинка (здається, її називають пекарі), іволга з розкішним пір'ям, броненосець, дивний клишоногий звір, схожий на дуже гладкого борсука — ось неповний перелік істот, яких я побачив, поки ми їхали звивистою доріжкою.

На порозі будинку власною персоною стояв мій досі незнайомий двоюрідний брат, пан Еверард Кінг: він давно нас побачив і здогадався, хто до нього їде. Чоловік буквально випромінював приязність і затишок, на вигляд мав років сорок п'ять, був кремезний, а його кругле усміхнене обличчя, засмагле від тропічного сонця, вкривали незліченні зморшки. У білому полотняному костюмі та великій панамі набакир, із сигарою в зубах кузен виглядав справжнім плантатором. Таку постать легко собі уявити на веранді якогось бунгало, але вона зовсім не пасувала до великого кам'яного будинку в суто англійському стилі з масивними флігелями та палладіанськими колонами* перед входом.

* *Палладіанство* — архітектурний напрямок XVII—XVIII ст., що веде генезу від творчості відомого італійського архітектора XVI ст. Андреа Палладіо й отримав назву на його честь.

— Кохана! — вигукнув він, озирнувшись. — Кохана, ось і наш гість! Ласкаво просимо, вітаємо в Грейлендсі! Радий познайомитися з вами, любий Маршалле (*хочу пояснити, що моє ім'я Маршалл Кінл*), і вкрай задоволений тим, що ви вирішили вшанувати цей тихий сільський куточок своїми відвідинами.

Почувши такі теплі слова, я миттю відчув, що ми таки родичі. Але при всій привітності господаря, я відчув також прохолоду та навіть ворожість його дружини — високої жінки з виснаженим обличчям, котра вийшла з будинку на його поклик. Молодиця була, вочевидь, бразилійкою, хоча чудово балакала англійською, та я приписав дивацтва її поведінки незнанню наших звичаїв. Із самого початку жінка не приховувала, що мій візит зовсім її не втішив. Розмови молодиці, здебільшого, не виходили за рамки пристойності, але виразні чорні очі недвозначно свідчили про бажання, щоб я якнайшвидше забрався до Лондона.

Однак борги занадто гнітили мене, і я мав велику потребу заприятелювати із заможним родичем, аби недоброзичливість його дружини могла мені завадити, тому проігнорував її виклик і спробував відповісти взаємністю на безмежну прихильність до мене господаря маєтку. Він не шкодував зусиль, намагаючись зробити моє перебування в його будинку якомога приємнішим. Моя кімната була чудова. Кузен благав мене повідомляти йому про всі мої потреби. Мені так і кортіло сказати, що врятувати мене в моїй потребі може лише його підпис на незаповненому чеку, але відчував, що на теперішній стадії нашого знайомства це було б передчасно. Обід був чудовий, і, коли ми після нього насолоджувалися гаванськими сигарами та кавою, зібраною, як сказав брат, на його власній плантації, я було подумав, що похвали мого візника анітрохи не перебільшені, бо ніколи ще не зустрічав такої сердешної та гостинної людини.

Але при всій своїй привітності, кузен виявився чоловіком сталеві волі та вибухового темпераменту. У цьому я зміг переконатися вже наступного ж ранку. Дивна антипатія, яку відчувала до мене пані Еверард Кінг, виявилася настільки потужною, що її поведінка за сніданком була майже образливою. Відкрите зіткнення сталося, коли її чоловік ненадовго покинув кімнату.

— Найзручніший потяг — о 12.15, — зронила вона.

— Але я не мав наміру їхати сьогодні, — відповів я чесно і, можливо, навіть дещо виключно, бо твердо вирішив, що впровадити мене цій жінці не вдасться.

— Ну, як знаєте, — сказала вона та замовкла, зухвало споглядаючи мені прямо у вічі.

— Якщо пан Еверард Кінг, — промовив я, — вважає, що я зловживаю його гостинністю, я впевнений, що він скаже мені про це.

— Що таке? Що таке? — почувся голос, і в кімнату ввійшов господар.

Він чув мої останні слова та за виразами наших обличч збагнув усе інше. В одну мить його кругла усміхнена фізія набула виразу цілковитої люті.

— Чи не могли б ви вийти на хвилинку, Маршалле? — попросив він.

Чоловік зачинив за мною двері, після чого якусь секунду чувся його тихий голос, сповнений ледь стримуваного обурення. Брутальне нехтування правилами гостинності без сумніву дуже зачепило його. Не маючи звички підслуховувати, я вийшов прогулятися на галявину. Раптом почув позад себе квапливі кроки й, обернувшись, побачив пані Кінг із блідим від хвилювання обличчям та очима, повними сліз.

— Чоловік просив мене вибачитися перед вами, пане Маршалле Кінг, — сказала вона, відводячи погляд.

— Ні слова більше, пані Кінг!

Її чорні очі раптом блиснули.

— Бовдур! — кинула вона лютим шепотом їй, обернувшись на підборах, кинулася до будинку.

Образа була настільки приголомшливою й обурливою, що я міг лише стояти і тупо витріщатися їй услід. У такому становищі мене й застав господар. До нього повернувся колишній привітний вигляд.

— Дружина, сподіваюся, вибачилася за свої нечемні слова? — спитав він.

— О, так, звісно!

Він узяв мене під лікоть і став походжати зі мною туди і сюди галявиною.

— Не беріть це близько до серця, — заспокоював мене кузен. — Я був би невимовно засмучений, якби ви скоротили візит навіть на годину. Річ у тім (адже ми з вами родичі, і між нами не має бути секретів), що моя бідна дружина неймовірно ревнива. Якщо хтось — неважливо, чоловік чи жінка — хоч на мить опиняється між нами, вона відчуває справжні муки. Її мрія — нескінченний тет-а-тет на безлюдному острові. Тепер розумієте причину її вчинків, які, маю визнати, в цьому наближаються до маніакальних. Пообіцяйте, що не будете звертати на них уваги.

— Не буду. Певна річ, не буду.

— Тоді закуріть сигару і ходімо поглянути на мій маленький звіринець.

На огляд всіх птахів, звірів і плазунів, привезених ним із Бразилії, була потрачена велика частина дня. Одні волочилися на волі, інших тримали в клітках, треті жили прямо в оселі. Брат натхненно розповідав про свої успіхи та невдачі, про народження та смерті їй, як хлопчик, зойкав від задоволення,

коли з трави вилітала якась яскрава птаха або якийсь екзотичний звір утікав від нас у кущі. Наостанок він повів мене коридором в один із флігелів. Там я побачив міцні двері з віконцем, затуленим заслінкою; поруч на стіні була прикріплена ручка із залізним руків'ям. Вхід перегороджувала масивна решітка.

— Хочу показати вам перлину моєї колекції, — сказав він. — Після того, як померло роттердамське дитинча, в Європі залишився лише один такий екземпляр. Це бразильський кіт.

— Чим же він відрізняється від звичайного кота?

— Зараз побачите, — всміхнувся кузен. — Будьте ласкаві, відсуньте заслінку та зазирніть досередини.

Я послухався і побачив перед собою велику порожню кімнату, вимощену кам'яними плитами, із заґратованими віконцями на дальній стіні. Посеред приміщення, витягнувшись в яскравому сонячному квадраті, лежав величезний звір розміром із тигра, але кольору чорного дерева.

Він здавався просто безмірно збільшеним і дуже випещеним чорним котом, що гріється на сонечку. У тварині було стільки витонченості, стільки сили, стільки ніжної та вкрадливої інфернальності, що я довго не міг відвести від нього погляду.

— Чудовий, еге ж? — чуттєво видихнув господар.

— Прекрасний! Ніколи не бачив настільки шляхетного створіння.

— Таких іноді називають чорними пумами, але це ніяка не пума. Він має майже одинадцять футів від маківки до хвоста. Чотири роки тому він був грудочкою чорного пуху з двома жовтими намистинками очей. Мені продали його у верхів'ї Ріо-Неґро новонародженим дитинчам. Його матір закололи списками, але до цього вона відправила на той світ дюжину чоловіків.

— Невже вони такі люті?

— Це найпідступніші та найкровожерливіші тварини на світі. Варто згадати бразильського kota в розмові з індіанцем із джунглів, як він втрачає свідомість. Вони вважають людей найкращою здобиччю. Цей молодик ще жодного разу не пробував живої гарячої крові, а якщо спробує, то йому спину вже не буде. Крім мене, він нікого не пускає у своє лігво. Навіть Болдвін, котрий за ним доглядає, не наважується зайти туди. Я для нього і мати, і батько в одній особі.

Тут брат раптово, на мій подив, відчинив двері та ковзнув усередину, після чого негайно їх зачинив. Почувши знайомий голос, величезний гнучкий звір піднявся, позіхнув і став захохотався, тертяся круглою чорною головою об господаря, котрий тим часом поплескував і погладжував тварину рукою.

— А тепер, Томмі, до клітки! — наказав він.

Гігантський кіт тут же рушив до однієї зі стін і згорнувся калачиком під гратчастим навісом. Еверард Кінґ вийшов із кімнати, взявся за залізну ручку, про яку я згадував, і став обертати її. При цьому решітка, яка перебувала в коридорі, стала переміщатися в кімнату крізь проріз у стіні, замикаючи клітку спереду. Закінчивши, чоловік знову відчинив двері і завів мене в приміщення, де стояв їдкий, затхлий запах, притаманний великим хижакам.

— Ось так усе влаштовано, — заявив він. — Вдень даємо йому побігати по кімнаті, а ніч тварина проводить у клітці. Обертаючи руків'я в коридорі, можна його замикати або випускати — ви бачили, як це відбувається. Обережно, що ви робите?

Я просунув руку крізь прутья, щоб погладити лискучий, випнутий бік. Брат поспішно схопив її та смикнув назад, його обличчя посерйознішало.

— Кажу ж вам, що він небезпечний. Не уявляйте, що якщо він лащить до мене, то й до інших буде. Він дуже перебірливий, чи не так, Томмі? Ось він уже почув, що несуть обід. Авжеж, малюче?

У мощеному кам'яними плитами коридорі залунали кроки, і звір, схопившись на ноги, почав метушитися по вузькій клітці — жовті очі так і сяяли, червоний язик тріпотів між нерівними рядами білих зубів. Увійшов слуга з тацею, на якій лежав великий кусень м'яса. Підійшовши до клітки, чоловік кинув м'ясо крізь прутья. Кіт легко схопив їжу кігтями та затягнув у дальній кут, де, затиснувши шматок між лапами, став його душити та шматувати, час від часу підіймаючи закривавлену морду та глипаючи на нас. Зловісна і чарівна картина!

— Природно, я його дуже люблю, — розповідав господар на зворотному шляху, — тим більше, що особисто його виростив. Не так просто було привезти його сюди із самого серця Південної Америки; ну, а тут він у теплі та догляді, й, як я вже казав, останній екземпляр в Європі. У зоопарку сплять і бачать його здобути, але я неспроможний із ним розлучитися. Втім, я вже замучив вас своїм хобі, тому тепер повторимо приклад Томмі та ходімо обідати.

Мій американський родич був настільки поглинутий своїм маєтком і його незвичайними мешканцями, що, як мені спочатку здалося, зовнішній світ його анітрохи не цікавив. Те, що інтереси у нього все ж були, і до того ж актуальні, незабаром стало ясно за числом одержуваних ним телеграм. Вони приходили в різний час дня, і завжди чоловік читав їх із помітним хвилюванням. «Може, це новини з перегонів, — міркував я, — або з фондової біржі?» У будь-якому разі його увага була прикута до якихось невідкладних справ за межами Саффоку.

Кожного із шести днів мого перебування кузен отримував не менше трьох-чотирьох телеграм, а то і по сім-вісім.

Я так приємно провів ці шість днів, що наприкінці у мене з двоюрідним братом встановилися найщиріші стосунки. Щовечора ми допізна засиджувалися в більярдній, де він розважав мене оповідками про свої неймовірні пригоди в Америці, про справи настільки відчайдушні та нерозважливі, що важко було ототожнити їх зі смагливим кремезним чоловіком, котрий сидів переді мною. Своєю чергою, я дозволив собі згадати деякі епізоди з лондонського життя; вони настільки зацікавили кузена, що він висловив твердий намір приїхати до мене в Гросвенор-меншенс. Брат казав, що йому аж свербить зануритися в світ столичних веселощів, і скажу без удаваної скромності, що він не зміг би знайти кращого гіда, ніж я. І лише останнього дня я наважився погомоніти з ним відверто. Без прикрас повідав йому про мої грошові труднощі та близький крах, після чого спитав його поради, хоча й розраховував на щось суттєвіше. Кузен уважно слухав, міцно затягуючись сигарою.

— Але послухайте, — озвався нарешті він, — ви ж спадкоємець нашого родича, лорда Саутертонна?

— Це так, але він не той, хто призначив би мені утримання.

— Авжеж, про його скупість я чув. Мій бідний Маршалле, ви справді потрапили в скрутне становище. До речі, а як здоров'я лорда Саутертонна?

— Я з дитинства тільки й чую, що він у критичному стані.

— Ото ж бо й воно. Скрипить, скрипить і скреготатиме ще довго. Тому вам ще чекати й чекати. Господи, ну й ускочили ж ви у халепу!

— Я сподівався, сер, що ви, знаючи все, могли б погодитися позичити мені...

— Ні слова більше, мій хлопчику! — вигукнув чоловік, украй розчулений. — Повернімося до цієї бесіди сьогодні ввечері, і запевняю, що зроблю все можливе.

Я не шкодував про те, що мій візит наближається до кінця, бо відчував, що, принаймні, один із мешканців обійстя всією душею прагне мого від'їзду. Виснажене обличчя й очі пані Кінг, сповнені ненависті, ставали мені все неприємнішими. Зі страху перед чоловіком вона не наважувалася на відверту сваволю, але її хворобливі ревності проявлялися в тому, що вона уникала мене, ніколи до мене не зверталася й усіяко намагалася зіпсувати моє перебування в Іррейлендсі. Останнього дня її поведінка стала такою нахабною, що я неодмінно поїхав би, якби не обіцяна вечірня розмова з господарем, на яку покладав великі надії.

Чекати довелося допізна, бо мій двоюрідний брат, котрий отримав за день ще більше телеграм, ніж зазвичай, по обіді пішов до свого кабінету та вийшов, лише коли весь будинок заснув. Я чув, як він за звичкою ходив і замикав на ніч двері. Нарешті кузен увійшов до мене в більярдну. Його дебела постать була одягнена в халат, а на ногах красувалися яскраві турецькі пантофлі. Сівши у крісло, брат приготував собі склянку грогу, причому, як я встиг помітити, віскі там було значно більше, ніж води.

— Боже милий! — сказав він. — Ну, і нічка!

Нічка і справді видалася кепська. Вітер так і завивав, а загратовані вікна так тряслися, що, здавалося, ось-ось випадуть. І чим дужче лютувала буря, тим яскравішим здавалося світло жовтуватих ламп і тим витонченішим аромат наших сигар.

— Отже, мій хлопчику, — звернувся до мене господар маєтку, — тепер нам ніхто не завадить і попереду маємо цілу ніч. Розкажіть про стан ваших справ, і тоді стане зрозуміло, як привести їх до ладу. Хочу знати все до дрібниць.

Підбадьорений цими словами, я став розлого пояснювати ситуацію з усіма моїми постачальниками та кредиторами — від орендодавця до слуги. У нотатнику мав записані всі числа, і не без гордоців можу зауважити, що, вибудувавши факти в єдиний ряд, надав вельми докладний звіт про свій ледачий спосіб життя та жалюгідне становище. Однак я з прикрістю зауважив, що мій співрозмовник був украй неухважний і погляд спрямовував у порожнечу. Якщо кузен вставляв зауваження, то воно було настільки формальним і беззмістовним, що ставало ясно: він жодною мірою не стежить за ходом моєї думки. Час від часу брат імітував інтерес, просячи мене щось повторити або викласти детальніше, після чого негайно занурювався все в ту ж задуму. Нарешті він піднявся і кинув недопалок сигари в камін.

— Ось що, мій хлопчику, — звернувся він до мене. — Я з дитинства не ладнаю з числами, тому вибачте мою нетямуність. Накидайте все на папері та не забудьте вивести підсумкову суму. Як побачу очима, то відразу ж второпаю.

Пропозиція була обнадійливою. Я пообіцяв виписати все як є.

— А тепер час до сну. Святе небо, вже першу годину пробило!

І справді, крізь шалене ревіння бурі почувся бій годинника. Вітер шумів, як справжнісінький водоспад.

— Перед сном маю ще навідати кота, — зазначив господар. — Він завжди хвилюється у вітряну негоду. Підете зі мною?

— Звісно, — погодився я.

— Тільки тихо і цить, бо всі сплять.

Нечутно ступаючи по перському килиму, ми пройшли освітленим вестибюлем до далеких дверей. У кам'яному коридорі було темно, але господар здійняв і засвітив ліхтар, що

висів на гаку. Ґратів у проході не було, і це означало, що тварина перебуває в клітці.

— Ходімо! — звелів мій двоюрідний брат, відмикаючи двері.

Про неспокій тварини можна було виснувати по глухому гарчанні, що зустріло нас. І ось ми побачили котяру в мерехтливому світлі ліхтаря — величезним чорним клубком він згорнувся в кутку клітки, відкидаючи на білу стіну потворну пляму тіні. Тварина роздратовано лупила хвостом по солом'яній підстилці.

— Бідний Томмі не в гуморі, — мовив Еверард Кінґ, підійшовши з ліхтарем ближче. — Справжній чорний дідько, еге ж? Нічого, повечеряє і справа піде на лад. Будьте ласкаві, потримайте ліхтар.

Я послухався, і брат попрямував назад до дверей.

— Комора тут поруч, — сказав він. — Ви ж не проти, якщо на хвильку вас покину?

Кузен вийшов, і двері з металевим брязкотом зачинилися за його спиною.

Від різкого звуку я аж сіпнувся. На мене звалилася раптова хвиля страху. Невиразне передчуття жахливого підступу змусило мене похолодіти. Я кинувся до дверей, але зсередини вони не відчинялися.

— Гей! — крикнув я. — Випустіть мене!

— Все гаразд. Галасувати немає сенсу, — сказав із коридору господар. — Ви краще зручно тримайте ліхтар.

— Але я не хочу залишатися тут замкненим наодинці.

— Не хочете? — я почув його повнокровну посмішку. — Ну, то скоро будете не самі.

— Випустіть мене, сер! — повторив я гнівно. — Негайно припиніть цей дешевий розіграш.

— Для кого дешевий, а для кого й ні, — сказав негідник із новою огидною посмішкою.

І тут, крізь ревіння бурі, я почув протяжне скрипіння воріт, що крутяться та гуркіт решітки, що рухається крізь проріз. Боже милий, він випускав бразильського kota з клітки! У світлі ліхтаря повз мене повільно рухалися ґрати. У дальньому кінці клітки вже утворилася щілина у фут завширшки. Я з лементом вхопився обома руками за крайній прут і з божевільним завзяттям узявся тягнути його назад. Я і справді був ненормальний — гнів і відчай переповнювали мене. Хвилину чи більше мені вдалося протримати ґрати нерухомими. Я тямив, що він тисне на руків'я щодуху і що перевага важеля на його боці. Я програвав дюйм за дюймом, мої ноги ковзали по кам'яних плитах, і я безперервно благав безжального вбивцю врятувати мене від жахливої смерті. Я звертався до споріднених почуттів. Нагадував про традиції гостинності, питав, яке зло йому заподіяв. У відповідь чоловік лише завзятіше смикав руків'я, і нові пруті заходили в щілину. Як я не впирався, він протягнув мене по всій ширині клітки. Нарешті я припинив безнадійну боротьбу, мої зап'ястя звела судома, а пальці були обдерті до крові. Решітка востаннє брязнула, і я почув, як віддаляється човгання турецьких капців. Потім десь далеко грюкнули двері і запанувала тиша.

Весь цей час тварина не ворушилася. Кіт лежав нерухомо в своєму кутку, і навіть хвостом припинив смикати. Щойно повз нього разом із ґратами протягнули волаючу людину — і видовище звіра явно вразило. Його величезні очі пильно стежили за мною. Хапаючи ґрати, я випустив ліхтар із рук, але він усе ще світив на підлозі, й я рушив було до нього, ніби бажаючи знайти в світильнику захист. Але тієї ж миті хижак глухо та грізно загарчав. Я завмер, тремтячи всім тілом. Кіт

(якщо тільки до цього виплодка пекла пасує таке домашнє слово) застиг усього за десять футів від мене. Його очі палали в темряві, наче фосфором намащені. Вони лякали та притягували мене. Я не міг відірвати від них погляду. У хвилини найвищої напруги природа часом викидає з нами дивні жарти: мені здалося, що ці мерехтливі вогні буцімто розгораються і пригасають у хвилеподібному ритмі. Ось вони зменшилися, ставши сліпуче яскравими цятками, електричними іскрами в темряві, ось стали розширюватися та збільшуватися, заповнюючи весь кут кімнати зловісним мінливим світлом. Аж раптом вони згасли цілком.

Звір заплющив очі. Чи то слушною виявилася стара теорія про придушення силою людського погляду тваринного, чи то величезний коцур просто захотів спати — що б це не було, він, не проявляючи ні найменшого бажання нападати, опустив чорну лиснючу голову на могутні передні лапи і, схоже, задрімав. Я стояв, остерігаючись необережним рухом повернути його до згубного активного дня. Все ж тепер зловісний погляд не сковував мене, й я міг міркувати. Отже, мене замкнули на всю ніч із лютим хижакком. Жодних сумнівів, що він не менш жорстокий, ніж ввічливий мерзотник, котрий заманив мене в цю пастку, — тут розповідям господаря можна вірити. Як протриматися до ранку? На двері жодної надії, на вузькі загратовані вікна — також. У порожній кімнаті з кам'яною підлогою сховатися ніде. Кликати на допомогу безглуздо. До того ж відлуння бурі заглушить будь-які мої крики. Залишається сподіватися тільки на власну відвагу та винахідливість.

Тут я поглянув на ліхтар, і мене овіяла нова хвиля жаху. Свічка дуже оплила і ледве жевріла. Їй залишалось горіти хвилин десять, не більше. Саме стільки часу залишалось мені на роздуми: я відчував, що, опинившись зі страшним звіром

у непроглядній п'їтьмі, втрачу здатність до якихось дій. Сама думка про це була нестерпною. У розпачі я мацав поглядом по своїй катівні і раптом помітив місце, яке ніби обіцяло — не порятунок, ні, але хоча б не таку негайну та неминучу смерть, як інші частини кімнати.

Я вже казав, що, крім передньої стінки, у клітки був ще й дах, який залишався нерухомим, коли ґрати прибирали в проріз у стіні. Він був зроблений із залізних прутів, які відставали один від одного на кілька дюймів, і був обтягнутий міцною дротяною сіткою, а з боків спирався на масивні стійки. Клітка нависала над розпластанною в кутку твариною, як величезний ґратчастий тент. Між нею та стелею залишалось футів два-три. Якби я зумів втиснутися в цей проміжок, то став би невразливим із усіх боків, крім одного. Ні знизу, ні ззаду, ні з боків мене не дістати. Можлива лише лобова атака. Від неї, певна річ, не захиститися; але так, принаймні, я не стояв би у звіра на шляху. Щоб напасти, йому довелося б зійти зі звичного маршруту. Вагатилося було ніколи: згасне ліхтар — і надії кінець. Судомно ковтнувши повітря, я стрибнув, вчепився в залізний прут і насилу видерся на решітку. Зігнувши шию, я поглянув униз і раптом вперся поглядом у моторошні очі хижака, що позіхаючи роззявив пащеку. Його смердюче дихання пахнуло мені в обличчя, як пара від якогось мерзенного варива.

Втім, він був швидше здивований, ніж злий. Піднявшись, кіт випростав довгу чорну спину, по якій пробігло легке тремтіння. Потім, зіп'явшись на задні лапи, однією з передніх він оперся об стіну, а іншою провів по дротяній сітці, на якій лежав я. Один гострий білий кіготь подер мені штани (мушу зауважити, що я був у смокінгу) і подряпав коліно. Це була ще не атака, швидше проба, бо, почувши мій зойк, кіт опустився на підлогу, легко вистрибнув із клітки і став стрімко метуши-

тися по кімнаті, час від часу зиркаючи на мене. Я ж протиснувся всередину до самої стіни і лежав, намагаючись займати якнайменше місця. Чим далі я залазив, тим важче ставало до мене дістатися.

За його рухами було видно, що звір збуджений: стрімко та безгучно він кружляв по кімнаті, раз по раз пробігаючи під моїм металевим ложем. Дивно, що настільки величезне тіло переміщалося майже, як тінь, із ледь помітним шелестом оксамитових подушечок. Свічка догорала, і розгледіти звіра ставало все важче. Нарешті, спалахнувши наостанок, лоївка зашипіла та згасла. Я залишився в темряві сам на сам із котом!

Думка про те, що зроблено все можливе, завжди допомагає при небезпеці. Залишається тільки безпристрасно чекати розв'язки. Я тямив, що знайшов єдине місце, що давало хоч якусь надію на порятунок. Витягнувшись у струну, я лежав зовсім нерухомо, затамувавши подих: раптом звір забуде про мою присутність. Я збагнув, що вже близько другої години ночі. Сонце встає о четвертій. До світанку залишалося не більше двох годин.

Зовні, як і раніше, вирувала буря, й у віконця безперервно періщив дощ. У кімнаті стояв нестерпний сморід. Кота я не бачив і не чув. Намагався думати про щось інше, але лише одна думка змогла змусити мене на якийсь час забути про своє відчайдушне становище. Це була думка про підлість мого двоюрідного брата, про його неймовірне лицемірство, про його звірячу ненависть до мене. Під привітним обличчям таївся характер середньовічного ката. Чим більше я мізкував, тим ясніше бачив, як розумно все було влаштовано. Звісно, він прикинувся, ніби йде спати. Без сумніву, подбав і про те, щоб це бачили. Потім тихцем прошмигнув униз, заманив мене сюди і замкнув. За його версією все станеться дуже просто. Він

залишив мене докурювати в більярдній. Потім мені спало на гадку поглянути наостанок на kota. Я увійшов до приміщення, не помітивши, що клітка відчинена, і заплатив за це. Як можна буде довести його провину? Підозра — можливо, але доказів катма!

Як повільно тягнулися ці жахливі дві години! Якоїсь миті пролунав неголосний неприємний звук — схоже, звір вилизував свою шерсть. Кілька разів помічав у темряві спалах зелених очей, але погляд на мені не затримувався, і я з надією вже став думати, що кіт або забув про мене, або не звертає на мене уваги. Нарешті, крізь віконця почав просочуватися світанок, спочатку серед чорноти з'явилися два розмитих сірих квадрати, потім вони побіліли, і я знову побачив свого страшного сусіду. На жаль, він мене також!

З першого погляду стало ясно, що тепер кіт налаштований набагато агресивніше та кровожерливіше. Ранковий холод дратував його, і він явно зголоднів. З безперервним гарчанням кіт снував уздовж далекої від мене стіни, його вуса зловісно стирчали, хвіст метляв і бив по підлозі. Дійшовши до кута, звір повертав назад, щоразу при цьому споглядаючи на мене з виразом смертельної загрози. Я бачив, що він має намір мене вбити. Але навіть цієї миті не міг не захоплюватися гнучкою грацією бісівського поріддя, його плавними хвилястими рухами, блиском чудової шерсті, живим тремтінням яскраво-червоного язика на тлі чорної, як смола, морди. Глухе гнівне гарчання дедалі наростало, не перериваючись ні на мить. Ось-ось мала настати розв'язка.

Смерть, здавалося, приберегла для мене найгірший час: у холоді та тузі, тремтячи в легкому смокінгу, я, як для тортур, розпластався на своїй решітці. Намагався підбадьорити себе, зміцнити духом — і водночас, із тією гостротою зору, яка вини-

кає лише в повному розпачі, шукав спосіб уникнути загибелі. Ясно мені було ось що. Якби передня стінка клітки була знову висунута, а я опинився за нею, то був би врятований. Але як привести її в дію? Я боявся поворухнутися, щоб не привернути увагу звіра. Повільно, дуже повільно я вивільнив руку та намацав край решітки — горішній прут трохи виступав зі стіни. Потягнувши, я з подивом виявив, що він піддається достатньо легко. Труднощі, звісно, були в тому, що мені довелося б переміщатися разом із ґратами. Я смикнув ще раз і витягнув їх ще на дюймів три. Справа йшла на лад. Я смикнув іще... і тут кіт стрибнув!

Я не побачив стрибка — так раптово і стрімко все сталося. Я лише почув страшне ревіння, і мить по тому гладка чорна голова, блискучі жовті очі, червоний язик і сліпучі зуби опинилися на відстані простягнутої руки від мене. Від стрибка решітка, на якій я лежав, сіпнулася, і я було подумав (якщо тільки міг про щось думати в таку мить), що падаю. На секунду кіт повис на передніх лапах, його голова була зовсім поруч зі мною, задні лапи намагалися зачепитися за ґрати. Я чув скрегіт кігтів по дротяній сітці і ледь не втрачав свідомість від смердючого дихання чудовиська. Але стрибок виявився невдалим. Звір не міг довго залишатися в такій позі. Повільно, люто оскалений і скажено дряпаючи ґрати, він хитнувся назад і важко зістрибнув на підлогу. Рикаючи, кіт тут же підняв морду до мене і приготувався до нового стрибка.

Я збагнув, що вирішується моя доля. Урок піде хижакові в актив. Він не припуститься нової помилки. Я маю діяти стрімко та безстрашно — на карту поставлене життя. План визрів миттєво. Зірвавши із себе маринарку, я жбурнув її чудовиську на голову. Тієї ж миті зістрибнув на підлогу, вхопився за край передньої решітки й із шаленою силою потягнув її до себе.

Вона подалася легше, ніж я очікував. Я кинувся через кімнату, тягнучи її за собою; вийшло так, що я опинився з її зовнішнього боку. Якби там не було, я залишився цілим і неушкодженим. На жаль, мені довелося зупинитися, щоб проскочити в залишену мною щілину. Затримки виявилось досить, щоб звір позбувся моєї одежини, що затуляла йому очі, і стрибнув на мене. Я кинувся в прохід і засунув за собою ґрати, але хижак встиг зачепити мою ногу. Одним рухом могутньої лапи він роздер мені литку, зрізавши м'яз, немов рубанок стружку з дошки. Наступної секунди, стікаючи кров'ю та втрачаючи сили, я впав на смердючу соломку, але рятівна решітка відокремила мене від звіра, що люто кидався на неї.

Занадто понівечений, щоб рухатися, і занадто знесилений, щоб відчувати страх, я лежав, ні живий, ні мертвий, і витрищався на kota. Притиснувшись могутніми чорними грудьми до прутів решітки, він усе ще намагався дістати мене кігтистими лапами, немов кошени мишку, що потрапила в пастку. Кіт шматував мій одяг, але до мене, як не пнувся, дотягнутися не міг. Я й раніше чув, що рани, завдані великими хижачками, викликають незвичайне заціпеніння, а тепер відчув це на собі, бо втратив відчуття власного «я» і з цікавістю стороннього глядача спостерігав за атаками звіра. Поступово я поринув у світ неясних марень, серед яких часом виникали чорна морда та висолоплений червоний язик, аж нарешті впав у безпам'ятство або, може, й у нірвану, де втомлені знаходять блаженний спокій.

Відновлюючи потім хід подій, я виснував, що пролежав без тями близько двох годин. Перервав моє забуття той самий металевий брязкіт, який став провісником моєї жадливої пригоди. Це була клямка замка. Ще не оговтавшись остаточно, я побачив у дверній проїмі кругле усміхнене обличчя двоюрід-

ного братика. Видовище, яке відкрилося йому, явно вразило чоловіка. Кіт відпочивав, розпластавшись на підлозі. Я лежав у клітці на спині в калюжі крові, в одній сорочці та подертих на клапті штанах. У мене досі стоїть перед очима його здивоване обличчя, освітлене ранковим сонцем. Кузен усе вдивлявся і вдивлявся в мене. Потім зачинив за собою двері та пішов до ґратів поглянути, живий я чи ні.

Не можу сказати точно, що тоді сталося. Найменше я годився тоді на роль свідка чи хронікера. Раптом я побачив потилицю господаря — він відвернувся від мене і споглядав на звіра.

— Що з тобою, Томмі? — вигукнув він. — Що сталося?

Він усе задкував і задкував, і спина чоловіка опинилася вже біля самої решітки.

— Сидіти, безмозка тварюко! — заревів він. — Сидіти, котяро! Забув, хто твій господар?

Тут у моєму скаламученому мозку вигулькнула одна його фраза. Брат сказав, що смак крові може перетворити бразильського kota на справжнього демона. Кров була моя, але розплачуватися довелося йому.

— Геть! — волав він. — Геть, собако! Болдвіне! Болдвіне! Рятуйте!

Я почув, як чоловік упав, піднявся, знову впав, і пролунав ще один звук, немов рветься тканина. Його лемент, заглушений ревінням хижака, слабшав. Нарешті, коли вже вважав кузена мертвим, я, як у жахливому сні, побачив його востаннє: закривавлений і понівечений, чоловік наосліп біг через кімнату — і тут я знову знепритомнів.

Я одужував багато місяців; про повне повернення здоров'я, втім, не могло бути й мови, і до кінця днів зі мною зали-

шитися мій ціпок — пам'ятка про ночі з бразильським котом. Коли Болдвін та інші слуги прибігли на відчайдушні зойки господаря, вони не могли збагнути, що сталося: я лежав за ґратами, а його останки — точніше, те, що лише потім визнали його останками, — тримав у кігтях звір, якого чоловік сам виростив. За допомогою розпечених залізних прутів хижака змусили випустити здобич, а потім його пристрелили крізь віконце в дверях — і лише після цього визволили мене з полону. Мене перенесли в спальню, де під дахом у мого колишнього невдалого вбивці я кілька тижнів перебував на волосині від смерті. З Кліптона викликали хірурга, з Лондона — доглядальницю, і за місяць я вже був здатен витримати переїзд додому, до Гросвенор-меншенсу.

Моя пам'ять зберегла один спогад, який, якби не був настільки виразним, міг би вважати одним із численних примарних видінь, породжених запаленим мозком. Однієї ночі, коли доглядальниця кудись відлучилася, двері моєї кімнати відчинилися, і зайшла висока жінка, одягнена з ніг до голови в чорне. Підійшовши, вона схилила наді мною бліде обличчя, і в тьмяному світлі каганця я впізнав бразилійку — вдову мого двоюрідного брата. Вона допитливо вдивлялася в мої очі з набагато м'якшим, ніж раніше, виразом на обличчі.

— Ви при свідомості? — спитала вона.

Я лише слабо кивнув, бо сили поверталися до мене повільно.

— От і добре, я тільки хочу сказати, що ви самі винні. Я зробила для вас усе, що могла. Із самого початку хотіла випроводити вас із дому. Всіма засобами, крім прямої зради, намагалася врятувати вас від свого чоловіка. Я знала, що він викликав вас не випадково. Знала, що живим вас не випустить. Чи мені не знати його, адже настраждалася від нього,

як ніхто інший. Я не наважилася сказати вам усю правду. Він убив би мене. Але зробила все, що було в моїх силах. Вийшло так, що ви надали мені неоціненну послугу. Звільнили мене, бо я вже думала, що буду мучитися до кінця своїх днів. Шко-дую, що вас покалічили, але себе мені звинувачувати немає в чому. Я назвала вас бовдуром — ви й справді поводитися, як телепень.

Вона шмигнула геть із кімнати (дивна, незграбна жінка), і я більше ніколи її не бачив. Продавши майно чоловіка, вона повернулася на батьківщину і, за чутками, подалася в черниці десь у Пернамбуку.

Пролежавши в будинку якийсь час, я нарешті отримав від лікаря дозвіл потроху займатися справами. Особливих радощів від цього не відчував, оскільки боявся навали кредиторів, але першим скористався дозволом мій адвокат Саммерс.

— Радий бачити, що ваша світлість іде на поправку, — сказав він. — Я так довго чекав можливості привітати вас.

— Яка ще світлість, Саммерсе? Знайшли час жартувати.

— Я не жартую, — відповів він. — Ви вже шість тижнів, як лорд Саутертон, тільки ми боялися вам про це казати, щоб не завадити одужанню.

Лорд Саутертон! Один із найзаможніших людей Англії! Я не хотів вірити своїм вухам. І раптом мене вразив дивний збіг дат.

— Лорд Саутертон, мабуть, помер приблизно тоді ж, коли зі мною трапилася ця історія?

— Того самого дня, — Саммерс допитливо поглянув на мене, і я впевнений, адже він розумник, яких мало, що правник розгадав усі таємниці. Він помовчав, немов чекав від мене підтвердження своїм думкам, але я не бачив причини розго-лошувати родинну справу.

— Дивний збіг, нічого не скажеш, — продовжував він із розуміючим виглядом. — Ви, певна річ, знаєте, що ваш двоюрідний брат Еверард Кінг був після вас найближчим родичем покійного лорда. Якби цей тигр роздер не його, а вас, то лордом Саутертоном став би він.

— Без сумніву, — погодився я.

— А його це дуже цікавило, — сказав Саммерс. — Мені розповідали, що він платив камердинерові лорда Саутертона за те, що той кілька разів на день повідомляв йому телеграмами про стан здоров'я господаря. Це було приблизно в той же час, коли ви там гостювали. Чи не дивно, що йому була потрібна така докладна інформація, хоча він чудово знав, що він не прямий спадкоємець?

— Дуже дивно, — відповів я. — А тепер, Саммерсе, давайте-но суди рахунки і нову чекову книжку й почнімо наводити лад у справах.

ГРА З ВОГНЕМ

Навіть не буду намагатися пояснити, що сталося 14 квітня минулого року в будинку № 17 на Беддерлі-гарденс. Викладена на папері, ця історія може здатися занадто неймовірною та фантастичною, щоб поставитися до неї серйозно. І все ж те, що сталося насправді, таке незвичайне, що не сумніваюся: ніхто з нас не зможе довіку забути, що можуть одностайно підтвердити п'ятеро свідків. Не стану нічого вигадувати чи домислювати, просто розповім усе, як було. Свої нотатки опублікую лише після того, як Джон Мойр, Гарві Дікон і пані Делламер ознайомляться з ними та підтвердять, що все викладено точно до останнього нюансу. Отримати схвалення від Поля ле Дюка не можу, оскільки він, судячи з усього, покинув країну.

Першим нашу увагу до окультних наук привернув Джон Мойр, добре відомий старший партнер фірми «Мойр, Мойр і Сендерсон». Як і багато жорстких і практичних ділових людей, він мав схильність до всього містичного, що привело його спочатку до вивчення, а потім і до прийняття таких важко вловимих феноменів, які під загальною назвою «спіритизм» часто змішують із найрозмаїтішими дурницями та безсовісною брехнею шарлатанів. На початку досліджень розум Мойра був відкритий і сприйнятливий, але, на жаль, поступово, на-

повнившись догмами, він став запеклим фанатиком своєї віри. У нашому гуртку репрезентував тих людей, котрі перетворили ці дивовижні феномени в нову релігію.

Пані Деламер, дружина молодого перспективного скульптора і наш медіум, була його сестрою. З власного досвіду ми вже знали, що займатися дослідженнями в цій царині без допомоги медіума — все одно, що астроному вивчати небо без телескопа. Думка про те, щоб залучити одного з тих медіумів, котрі надають свої послуги за гроші, нам усім була гидка. Хіба не очевидно, що він або вона буде з усіх сил пнутися відпрацювати свої гроші і навряд чи впорається зі спокусою вдаватися до одурення. Не можна повністю довіряти феноменам, котрим платять за тарифом гінея на годину. На щастя, Мойр виявив, що його сестра має схильності медіума, іншими словами, була акумулятором тієї тваринної магнетичної сили, яка є єдиною формою енергії, достатньо легкої, щоб сприймати сигнали як із духовного, так і з нашого матеріального світу. Певна річ, я тямлю, що не можна торочити про це, як про щось доведене, тому лише описую ті погляди (не знаю, правильні чи хибні), яких ми дотримувалися для того, щоб витлумачити, що побачили того дня. Як би там не було, леді стала брати участь у наших експериментах, хоча не можна сказати, що її чоловік цьому зрадив. І хоча вона ніколи не вирізнялася потужною психічною силою, принаймні, за її допомогою ми отримали нагоду займатися тими звичними для спіритичних сеансів справами, які водночас можна назвати і дурнуватою дитячістю, і незбагненою загадкою. Щонеділі ввечері ми збиралися в студії Гарві Дікона на Беддерлі-гарденс, у будинку на розі Мертон-парк-роуд.

Ті, хто бачив незвичайні, повні химерних образів картини Гарві Дікона, не здивувалися б, дізнавшись, що їхній автор

пристрасно захоплюється всім *дивним* і незвичайним. Певна ексцентричність, властива окультизму, слугувала основою для його зацікавлень до такого штибу вправ, відтак незабаром явища, про які я згадував, захопили чоловіка, і він дійшов висновку, що ті речі, які спершу уявлялися йому не більш ніж забавою і способом весело згаяти післяобідній час, насправді були такі ж реальні, як і весь інший світ. Варто сказати, що Дікон має винятково здоровий і логічний розум. Гарві Дікон — гідний спадкоємець одного зі своїх пращурів, знаменитого шотландського професора, і, як особа, позбавлена забобонів, готовий вірити будь-яким фактам, якщо їхня достовірність очевидна. Не схильний теоретизувати заздалегідь, але в нашому гуртку він виступав критиком. Його вічна обережність помітно дратувала Мойра. Втім, сліпа віра самого Мойра дивувала Дікона не менше, але вони обоє, кожен по-своєму, плекали пристрасне захоплення нашими експериментами.

А я? Що можу сказати про себе? Я не був затятим фанатиком. Не був і вченим критиком. Можливо, і це найближче до правди, я був звичайною людиною, *dilettante**, котрий хоче не відставати від останньої моди та радісно хапається за все нове, що обіцяє вихід за рамки пересічних життєвих буднів. Себе я надто активним не вважаю, але мені подобається перебувати в товаристві таких людей. Мені було приємно слухати Мойра, його теревені змушували мене вважати, ніби у нього є якийсь чарівний ключик, який дозволяє проходити крізь двері, що розділяють життя та смерть. Заспокійлива атмосфера спіричного сеансу, коли приглушується світло та настає тиша, зачарувала мене. Коротше кажучи, я був там просто тому, що мені це подобалося.

* Дилетант (*італ.*).

Як я вже казав, дивовижна подія, про яку маю намір розповісти, сталася 14 квітня минулого року. З чоловіків першим прибув до студії я, але пані Деламер вже пила ранковий чай із дружиною Гарві Дікона. Обидві леді і сам Дікон стояли перед мольбертом із його незакінченою картиною. У мистецтві я не петраю, і сенс, який вкладав Дікон у свої картини, для мене завжди залишався загадкою, але в цьому випадку я не міг не помітити, що цей твір був ретельно продуманий і свідчив про напрочуд бурхливу уяву автора. На картині були присутні феї, ельфи, тварини й усілякі алегоричні постаті. Леді бурхливо висловлювали своє захоплення, і справді — колірна гама була незвичайною та гарною.

— А що ви думаєте, Маркеме? — спитав він.

— Для мене це занадто складно, — зізнався я. — А що це за створіння?

— Міфічні чудовиська, уявні істоти, геральдичні тварини. Така собі дивна та страшна процесія.

— І попереду білий кінь?

— Це не кінь, — з певною образою в голосі зауважив мистець, що мене трохи здивувало, бо здебільшого він був добрим чоловіком і зазвичай не ставився до себе занадто серйозно.

— Тоді що ж це?

— Ви що, не бачите ріг? Це ж одноріг. Я ж казав, що це геральдичні тварини. Ви не знаєте, які тварини зображуються на гербах?

— Даруйте, Діконе, — вибачився я, позаяк він, схоже, розсердився не на жарт.

Але власна драгівливість раптом викликала у нього сміх.

— Не ображайтеся, Маркеме! — закликав він. — Просто я на цього звіра згаяв купу часу. Весь день то малював його, то стирив, то знову малював, все намагався збагнути, як може

виглядати справжній одноріг, що встав дибки. Нарешті у мене щось вийшло, принаймні, так мені здалося. Ось я і не стерпів, коли ви його не впізнали.

— Ну, що ви, звісно, він дуже схожий на однорога, — сказав я, бо відчував, що Дікона моє невігластво все ж зачепило за живе. — І ріг чудово видно. Просто досі я бачив однорогів винятково на нашому гербі, тому просто був не готовий побачити цю істоту тут. А ось це поруч із ним грифони, василіски та різні дракони, чи не так?

— Так, але з ними у мене труднощів не було. Тільки з цим однорогом довелося помучитися. Втім, картина буде закінчена лише завтра.

Маляр обернув полотно, і бесіда змінила тему.

Того вечора Мойр запізнився, але, на наш подив, з'явився не сам, а з приземкуватим кремезним французом, котрого назвав паном Полем ле Дюком. Кажу «на наш подив», позаяк ми трималися думки, що будь-яке вторгнення в наш спіритичний гурток порушує необхідні умови та додає елементу непевності. Один одному ми повністю довіряли, але присутність сторонньої людини ставила під сумнів результати сеансу. Однак Мойру незабаром вдалося переконати нас примиритися з присутністю чужинця. Пан Поль ле Дюк виявився знаменитим дослідником окультизму, медіумом, провісником та езотериком. В Англії до Мойра він прибув із рекомендаційним листом від магістра Паризького братства розенкрейцерів. Природно, Мойр не міг не закликати таку людину на наш скромний сеанс, і, звісно ж, нам запропонували сприймати його присутність, як велику честь.

Як я вже сказав, це був невисокий і кремезний, на вигляд непримітний, із широким, гладким, ретельно поголеним обличчям. Єдине, що привертало в ньому увагу, — це очі. Великі

карі, оксамитові, вони незмінно споглядають прямо вперед, ніби в порожнечу. Одягнений чоловік був добре і мав бездоганні манери, але його маленькі несподівані помилки в англійській мові смішили наших жінок.

Коли пані Дікон, опонентка проведених нами досліджень, вийшла, ми, як завжди, приглушили світло та підсунули крісла до квадратного стола з червоного дерева, який стояв посеред студії. Світла було мало, але цілком достатньо для того, щоб ми могли бачитися навзаєм. Пригадую, я навіть розглянув на диво маленькі квадратні долоні француза, які він поклав перед собою на стіл. Пальці у нього були короткі та товсті, наче обрублені.

— Як кумедно! — зронив він. — Я вже багато років не сидів отак за столом. Але це так захоплює. Мадам — медіум. Мадам занурюється в транс?

— Мабуть, ні, — сказала пані Деламер. — Але я весь час відчуваю, що на мене навалюється жахлива сонливість.

— Це перша стадія. Потім ви їй піддаєтеся і настає транс. Коли настає транс, ваша маленька душа вистрибує з вас, а на її місце стрибає інший маленький дух, і ви починаєте промовляти або писати від імені іншої особи. Просто вашою машиною починає кермувати хтось інший, *hein?** Але до чого тут одноріг?

Гарві Дікон аж підстрибнув на кріслі від подиву. Француз повільно вертів головою і вдивлявся в тіні на стінах.

— Як кумедно! — повторив він. — Завжди ці однороги. Хто так напружено думав про таку екзотичну істоту?

— Це приголомшливо! — вигукнув Дікон. — Я сьогодні весь день намагався намалювати однорога. Але як ви могли про це дізнатися?

— Ви думали про нього в цій кімнаті?

* Чи не так? (Франц.)

— Певна річ.

— Але думки — це ті ж речі, мій друже. Коли ви уявляєте собі щось, то творите цей предмет. Ви про це не знали, еге ж? Однак я бачу ваших однорогів, бо Бог бачить не лише очима.

— Стривайте, ви хочете сказати, що я створюю предмет, який ніколи не існував насправді, всього лише подумавши про нього?

— Аякже. Цей факт лежить в основі всіх інших фактів. Саме тому такі небезпечні лихі думки.

— Сподіваюся, що вони існують лише на астральному рівні? — з певним острахом поцікавився Мойр.

— Та все це лише слова, мій друже. Вони там... десь... усюди... Я і сам не можу сказати, де саме. Я їх бачу. І можу до них торкнутися.

— А чи не могли б ви зробити так, щоб і *ми* їх побачили?

— Це означало б їх матеріалізувати. Втім... Це ж експеримент! Однак нам бракує сили. Нумо проаналізуємо, які маємо потуги, а потім дізнаємося, що можна зробити. Чи можу попросити вас пересісти?

— Ви, природно, тямите в цих питаннях набагато краще за всіх нас, — озвався Гарві Дікон. — І мені б дуже хотілося, щоб ви взяли віжки в свої руки.

— Умови можуть виявитися невідповідними. І все ж спробуємо. Мадам залишиться на своєму місці, я — поруч із нею, а цей джентльмен — поруч зі мною. Пан Мойр сяде з іншого боку мадам — завжди краще, щоб чергувалися біляві та чорняві. Ну, ось! А тепер, із вашого дозволу, я гашу світло.

— А чим краще сидіти в темряві? — спитав я.

— Сила, з якою маємо справу, є вібрацією ефіру, так само, як і світло. Коли стане темно, нам ніщо не заважатиме. Мадам не боїться темряви? Як кумедно, що ми влаштували цей сеанс!

Спочатку темрява здавалася суцільною, але за кілька хвилин наші очі настільки звикли, що ми могли розрізнати один одного, правда, якось нечітко. Крім чорних застиглих постатей у кімнаті, я більше нічого не бачив. Ніколи ще до своїх сеансів ми не ставилися настільки серйозно, як того разу.

— Покладіть руки перед себе. Стіл занадто великий, а нас мало, тому братися за руки безглуздо. Мадам, вам треба заспокоїтися. Якщо відчуєте сонливість, не треба пручатися. Тепер будемо сидіти мовчки і чекати.

І ми стали сидіти мовчки та чекати, витріщаючись у темряву. У коридорі цокав годинник, час від часу долинав далекий собачий гавкіт. Кілька разів під вікнами прогуркотів кеб. Схоже, всі були раді побачити відблиск його ліхтаря, який, пробившись крізь щілину між запнутими фіранками, проплив по кімнаті, занурений у похмуру пільму. Я відчув фізичні симптоми, які мені вже були добре знайомі за попередніми сеансами: холод у ногах, пощипування в руках, жар у долонях, відчуття холодного вітру на спині. У передпліччях з'явився дивний колючий біль, особливо, як мені здалося, в лівому, найближчому до нашого гостя. Без сумніву, його викликали спазми судин, і все ж це заслуговує на увагу. Водночас я відчував, що мене охопило якесь дивне, загострене, майже хворобливе відчуття очікування. За гробовим мовчанням, що запанувало в кімнаті, я збагнув, що мої сусіди напружені не менше за мене.

І раптом, цілком несподівано, в темряві почувся звук — тихий шиплячий звук, легкий подих жінки. Все частішим і голоснішим він ставав (дихали буцімто крізь зціплені зуби), поки не обірався гучним зітханням і шелестінням щільної тканини.

— Що це? Все гаразд? — спитав хтось у темряві.

— Авжеж, усе добре, — заспокоїв француз. — Це мадам, вона в трансі. Отже, панове, якщо ще трохи зачекаєте, то, гадаю, побачите щось цікаве.

І знову запанувала тиша, лише тепер, крім цокання в коридорі, було чути ще й дихання медіума, яке стало глибшим і розміренішим. Знову кілька разів промайнули вогники від кебів із вулиці, цього разу вони здавалися ще радіснішими. Ми немов зупинилися на мосту над прірвою між двома різними світами: з одного боку — піднята завіса над вічністю, а з іншого — лондонські кеби. Стіл ворухнувся. Він став повільно та ритмічно гойдатися, то підіймався, то опускався. Потім стали долимати звуки: швидкі сухі потьохкування і тріск, схожий то на самотні постріли, то на залпи, так звучить хмиз, що палає морозної ночі.

— Сила чимала, — запевнив француз. — Погляньте на стіл!

Я думав, що це мені здається, але виявилось, що всі бачать те саме, що й я. Зеленувато-жовте, мерехтливе світіння, або, я б навіть сказав, випаровування, що світиться, з'явилося над поверхнею столу. Воно хиталося, згорталося у мерехтливі клуби і знову розгорталося, як дим. У вічі мені кинулись білі квадратні руки французького медіума, осяяні примарним світлом.

— Як кумедно! — вкотре вигукнув він. — Прекрасно! Чудово!

— Почнемо називати алфавіт? — запропонував Мойр.

— О, ні! Можемо зробити щось цікавіше! — заперечив гість. — Вертіти стіл заради кожної літери абетки занадто незручно, а з таким медіумом, як мадам, ми здатні на більше.

— Атож, ви здатні на більше, — промовив голос.

— Хто це? Хто це сказав? Це ви, Маркеме?

— Ні, я не зронив ні звуку.

— Це сказала мадам.

— Але ж це був не її голос.

— Це ви, пані Деламер?

— Це не медіум, а сила, яка використовує органи медіума, — пояснив дивний глухий голос.

— А де пані Деламер? Сподіваюся, їй нічого не загрожує?

— Медіум зараз щасливо перебуває в іншій площині існування. Так само, як я зайняв її місце, вона зайняла моє.

— Хто ви?

— Для вас це не має значення. Я той, хто жив, як зараз живете ви, і помер, як помрете і ви.

Тут пролунали скрипіння та гуркіт кеба, що торохтів поряд. Крім цього, ми навіть почули хрипкий грубий голос кебмена, котрий гучно сперечався з пасажиром про ціну. Зелено-жовта хмара все ще повільно клубочилася над столом, але її світло стало зміщуватися в бік медіума. Воно немов потяглося до жінки. Страх холодною рукою стиснув моє серце. Я вирішив, що ось так, граючись і цілком несерйозно ми підійшли до найтаємнішої таїни, про яку розповідали отці Церкви, до спілкування зі світом мертвих.

— Чи не занадто далеко ми зайшли? Може, час зупинити сеанс? — запропонував я.

Але інші були сповнені жадання довести його до кінця. Над моїми сумнівами вони лише реготнули.

— Всі існуючі в світі сили створені для того, щоб ними користуватися, — заявив Гарві Дікон. — Якщо *можемо* скористатися ними, то *маємо* це зробити. Кожна нова галузь знань спочатку оголошувалася поза законом. У тому, що ми хочемо збагнути природу смерті, немає нічого дивного. Ми повинні та зобов'язані це зробити.

— Повинні та зобов'язані, — повторив голос.

— Бачите? Яке підтвердження вам іще потрібне? — вигукнув Мойр, котрого аж розпирало від нервового хвилювання. — Проведімо перевірку. Ви можете довести, що справді існуєте?

— Якого підтвердження вам треба?

— Ну ось, скажімо, у моїй кишені є кілька монет. Ви не могли б сказати, скільки саме?

— Ми повертаємося у ваш світ не для того, щоб відгадувати дитячі загадки, а для того, щоб вчити та підіймати.

— Ха-ха, пане Мойр, як він вас! — засміявся француз. — Але дух каже вагомі речі.

— Це релігія, а не гра, — кинув холодний розмірений голос.

— Ось-ось! Саме так і я це розумію, — вигукнув Мойр. — Прошу мені вибачити за це безглузде запитання. Можете сказати, хто ви?

— Це немає значення.

— Ви давно стали духом?

— Так.

— Наскільки давно?

— Ми не можемо вимірювати час так, як ви. У нас інші умови.

— Ви щасливі?

— Атож.

— Не хотіли б знову ожити?

— Анітрохи.

— Ви чимось зайняті?

— Якби ми не були зайняті, то не були б щасливі.

— Що ж ви робите?

— Я вже сказав, що у нас зовсім інші умови.

— І ви ніяк не можете описати нам свою роботу?

- Ми працюємо, щоб покращити себе й інших.
- Вам сьогоднішній візит до нас сподобався?
- Мене тішить будь-який візит, якщо він корисний.
- Отже, ваша мета — приносити користь?
- Це мета будь-якого життя в усіх площинах.
- Бачите, Маркеме? Ось вам відповідь на ваші страхи.
- На той час сумніви вже покинули мене зовсім і залишився лише один інтерес.
- Ви там відчуваєте біль? — поцікавився я.
- Ні. Біль відчуває тіло.
- Може, ви відчуваєте душевний біль?
- Аякже. Кожен може сумувати або хвилюватися.
- Ви зустрічаєтеся з друзями, котрих знали на землі?
- З декотрими.
- Чому лише з декотрими?
- Лише з тими, хто налаштований доброзичливо.
- Чоловіки там зустрічаються з дружинами?
- Ті, хто по-справжньому кохали один одного.
- А решта?
- Ті нічого один для одного не означають.
- Духовний зв'язок існує?
- Звісно.
- Чи правильне те, чим ми зараз займаємося?
- Якщо це робиться із доброю метою.
- А що таке недобра мета?
- Бездіяльна цікавість і легковажність.
- Вони можуть завдати шкоди?
- Дуже великої шкоди.
- Якої саме?
- Ви можете прикликати до життя сили, з якими не зу-мієте впоратися.

— Злі сили?

— Незвідані сили.

— Ви кажете, що вони небезпечні. А для чого саме — тіла чи розуму?

— Іноді для обох.

На мить усе затихло. Питьма, що панувала в кімнаті, стала ніби ще темнішою, але зелено-жовта хмара все так само нависала над столом.

— Ви щось хочете спитати, Мойре? — поцікавився Гарві Дікон.

— Лише одне: ви в своєму світі молитесь?

— Молитися потрібно в будь-якому світі.

— Чому?

— Бо цим ми висловлюємо визнання сил, що існують поза нами.

— А яку релігію ви там сповідуєте?

— У віруваннях ми відрізняємося, так само, як і ви.

— У вас немає точних знань?

— У нас є лише віра.

— Всі ці релігійні питання, — мовив француз, — можливо, цікаві вам, серйозним англійцям, але все це нудно. Мені здається, цю силу можемо використати для чогось цікавішого. Чогось такого, про що могли б потім побалакати.

— Але що може бути цікавішим за ці питання? — здивувався Мойр.

— Ну, якщо ви так вважаєте... — дещо роздратовано сказав француз. — Особисто я все це чув і раніше, але сьогодні в нашому розпорядженні є така сила, що мені хотілося б *поекспериментувати* з нею. Втім, якщо у вас іще залишилися питання, запитуйте. Коли скінчите, спробуємо щось інше.

Але щось порушилося. Скільки ми не ставили запитань, медіум сиділа мовчки. Лише глибоке розмірене дихання вказувало на те, що вона все ще перебуває на своєму місці. Над столом продовжувала висіти імла.

— Ви порушили гармонію. Вона більше не буде відповідати.

— Але ми і так почули все що вона могла сказати, hein? Особисто мені хочеться побачити щось таке, чого не бачив ніколи раніше.

— Що саме?

— Ви дозволите мені спробувати?

— Що хочете зробити?

— Я вже казав, що думки також матеріальні. Тепер хоч вам це довести і на власні очі показати вам те, що існує винятково в думках. Так-так, я можу це зробити, самі побачите. Попрошу лише сидіти спокійно і не балакати. Так, і тримайте руки на столі.

У приміщенні зробилося зовсім темно, не було чутно навіть шереху. Лихе передчуття знову повернулося до мене. За шкірою пробіг мороз.

— Працює! Працює! — раптом вигукнув француз, і в його голосі чулася хрипота.

Мабуть, нерви чоловіка також були напружені до межі.

Мерехтлива імла повільно сповзла зі столу та, сіпаючись і поблискуючи, поповзла по кімнаті. У найдальшому та найтемнішому закутку вона зібралася і стала згущуватися, стаючи щільнішою й яскравішою. Це було дивне, хитке утворення, що не пропускає світло. Тепер ця світлова пляма мала не зеленувато-жовтий, а приглушений темно-червоний відтінок. Потім у його глибині утворилася якась темна димчаста речовина, яка стала поступово гуснути, тверднути

та темніти, поки не стала цілком щільною та непрозорою. Світло згасло.

— Воно зникло.

— Цить, у кімнаті щось є.

З того кута, в якому тільки-но виднілося світло, почулося гучне дихання. Щось ворухнулося.

— Що це? Ле Дюк, що ви накоїли?

— Все гаразд. Жодної небезпеки немає, — голос француза схвильовано тремтів.

— Святе небо! Мойре, в кімнаті є якась велика тварина! Вона тут, поруч із моїм кріслом! Пішла геть! Забирайся!

Це був голос Гарві Дікона. Потім пролунав ляпанець. Звук був такий, наче вдарили по чомусь твердому. А потім... Потім... Чи зможу я описати, що сталося потім?

Занурена в цілковиту темряву кімната затряслася. Щось велике стало гонити по ній, гуркотіти по підлозі ногами, натикаючись на стіни, стрибаючи та фиркаючи. Стіл розлетівся на друзки. Ми кинулися в різні боки. Дивовижна істота із шаленою енергією кидалася з одного кута в інший. Всі заволали від жаху, кинулися шукати вихід. Я впав і став переміщатися навкарачки. Щось потупцяло по моїй лівій руці, й я відчув, як хруснули кістки під величезною вагою. Хтось несамовито залементавав:

— Світло! Світло!

— Мойре, ви ж маєте сірники! Сірники!

— Немає в мене сірників. Діконе, де сірники? Боже милий, де сірники?

— Не знаю, не можу знайти. Гей, пане француз, зупиніть це!

— Це не в моїх силах! Oh, mon Dieu!* Я не можу! Двері! Де двері?

* О, мій Боже! (Франц.)

У темряві я взявся мацати по стіні руками і, завдяки щасливому випадку, натрапив на клямку. Важко сапаючи істота з хропінням пролетіла повз мене і з жахливим гуркотом врізалася в дубову перегородку. Тієї ж миті я натиснув на клямку, ми висипали в коридор і хтось грюкнув дверима. З кімнати продовжували долимати страшний гуркіт, стукіт і тупіт.

— Що це? Дідько забирай, що це таке?

— Кінь! Я розгледів його, коли двері відчинилися. Але пані Деламер?..

— Її необхідно витягнути звідти. Нумо, Маркеме. Чим швидше це зробимо, тим краще.

Ми відчинили двері та забігли до покою. Жінка лежала на підлозі серед уламків крісла. Ми схопили її та шпарко витягнули з кімнати. Знову опинившись у коридорі, я обернувся та поглянув у темряву за нашими спинами. Звідти на мене лупали два дивних палаючих ока. Тут по підлозі грюкнули копита, я зачинив двері і, маю сказати, вчасно, бо вже наступної миті щось гупнуло по ній із такою силою, що дерев'яне полотно тріснуло згори донизу.

— Воно виривається! Виривається!

— Біжіть! Рятуйтеся! — заверещав француз.

Пролунав ще один удар, і щось посунуло крізь тріщину. Це був довгий білий спис, що блиснув під яскравим світлом лампи. Якийсь недовгий час він виблискував перед нашими здивованими очима, а потім із тріском втягнувся назад.

— Швидше! Хутко! Сюди! — кричав Гарві Дікон. — Заносіть її! Сюди! Не баріться!

Ми вбігли в їдальню та замкнули за собою важкі дубові двері. Непритомну жінку поклали на тапчан, і тут Мойр, цей жорсткий діловий чоловік, звалився непритомний на килимок перед каміном. Гарві Дікон був блідий, як сама смерть,

ним теліпало, чоловік махав руками, немов у нападі епілепсії. Пролунав гуркіт, і ми второпали, що двері студії розлетілися на друзки. У коридорі почувлися храп і тупіт. Оскаженіла тварина люто кидалася з одного боку в інший, трясучи весь будинок. Француз затулив обличчя руками та став схлипувати, наче перелякана дитина.

— Що нам тепер робити? — спитав я, різко струсонувши його за плече. — Може, спробувати його застрелити?

— Ні-ні. Небавом сила вичерпається, й усе скінчиться.

— Ви ж могли знищити нас усіх своїми пекельними експериментами, ви це тямите?

— Я не знав. Звідки мені було знати, що він злякається? Тварина просто дуже налякана. Але це все він винен, бо він його вдарив.

Гарві Дікон схопився на ноги.

— Господи Боже! — прошепотів він.

У будинку пролунав несамопитий зойк.

— Це дружина! Все, я виходжу. Нехай це буде навіть сам диявол, я виходжу!

Чоловік відчинив двері та кинувся в коридор. У його кінці, біля сходів, вражена побаченням, лежала непритомна пані Дікон. Вона не була поранена.

Ми перелякано поглянули на всі боки, але нічого не було чути. Тоді я повільно й обережно попрямував до чорного прямокутника дверей до студії, чекаючи, що будь-якої миті з неї може вискочити якась моторозна безформна тінь. Але нічого такого не сталося, і в кімнаті було тихо. Навшпильки, зі завмиранням серця ми підійшли до самого порога й втупили очі в темряву. Жодних звуків не долинали, але в одному місці зникла і темрява. Яскрава хмара світла з немов розпеченим осердям зависла над підлогою в одному з кутів. Поступово

світіння тьмяніло, хмара розсіювалася, ставала прозорішою та легшою, поки нарешті щільна оксамитова пітьма не заповнила всю студію. Коли згас останній тремливий промінчик зловісного світла, француз щасливо вигукнув.

— Як кумедно! — видихнув він. — Ніхто не постраждав. Лише двері розбиті та леді налякані. Але, друзі, ми зробили щось таке, чого до нас ще не робив ніхто.

— І я докладу всіх зусиль, — похмуро промовив Гарві Дікон, — щоб це ніколи не повторилося.

Ось що сталося 14 квітня минулого року в будинку № 17 на Беддерлі-гарденс. Свою розповідь я почав із заяви про те, що ця історія дуже неймовірна, і сподіватися на те, що всі беззастережно в неї повірять, не варто. Але я виклав свої враження, *наші* враження (мою розповідь завірили Гарві Дікон і Джон Мойр) у тому вигляді, в якому вони збереглися у моїй пам'яті. Ви маєте повне право вважати, що стали жертвами незвичайного та вправного розіграшу, а можете підтримати нас у думці про те, що нам справді довелося зіткнутися з чимось страшним і незбагненим. А, можливо, про такі окультні матерії ви знаєте більше за нас і можете розповісти нам про інші подібні випадки. Якщо це так, то лист, відправлений Вільяму Маркему за адресою: 146-М Олбені допоможе пролити світло на те, що для нас, як і раніше, вкрите мороком таємниці.

ШКІРЯНА ЛІЙКА

Мій приятель Ліонель Дакр жив у Парижі на авеню де Ваграм, у тому будиночку зі залізними ґратами та маленьким садочком перед фасадом, який видно ліворуч, якщо йти від Триумфальної арки. Гадаю, що цей будиночок стояв там ще до того, як з'явилася сама авеню, адже всю сіру черепицю на його даху вкривали плями лишайнику, а стіни запліснявіли та вицвіли від часу. З вулиці будівля здавалася невеликою — на фасаді, якщо пам'ять мені не зраджує, було всього п'ять вікон, але вона була витягнута вглиб, і всю її задню частину займало одне просторе приміщення — вітальня. Саме в ній Дакр і зберігав свою дивовижну бібліотеку книжок на окультні теми й усілякі дивовижні речі, які збирав задля власної розваги і щоб дивувати друзів. Заможний чоловік, із витонченими й ексцентричними смаками, він майже все своє життя і майже всі статки проциндрив на створення цієї колекції, яку називали унікальною приватною збіркою талмудичних і магічних праць, у тому числі багатьох рідкісних і дуже цінних примірників. Особливу пристрасть чоловік мав до всього надприродного й огидного, й я чув, що його експерименти, спрямовані в царину незвіданого, вже давно вийшли за межі розумного та пристойного. Зі своїми англійськими друзями він ніколи про

це не балакав, вважаючи за краще виставляти себе таким собі вченим і *virtuoso*^{*}, але французи, котрі знали його краще, запевняли мене, що моторошні чорні меси вже не раз проводили в цій великій залі серед книжкових шаф і полиць його музею.

Навіть зовнішність Дакра свідчила про те, що його глибокий інтерес до цих психологічних явищ мав радше інтелектуальний, ніж духовний характер. На його огрядному обличчі не було помітно слідів аскетизму, зате потужна інтелектуальна сила відчувалася у величезному куполоподібному черепі, який випирав із ріденького волосся, немов засніжена гора із соснового лісу, що її оточує. Однак обсяг знань Дакра перевершував силу його розуму, а влада, яку він зосередив, була набагато вагомішою за ту, що ідеально пасувала б до його характеру. Маленькі та глибоко посаджені яскраві очі губилися на його м'ясистому обличчі, випромінювали розум і жвавий інтерес до всього навколишнього, але це були очі людини, котра надто любить життя та земні радощі. Втім, досить про нього, адже його вже немає в живих, бідолаха врізав дуба якраз у ту мить, коли вирішив, що нарешті відкрив еліксир життя. Я взявся за перо не для того, щоб описати його дивний і складний внутрішній світ, а для того, щоб розповісти вражаючу історію, яка сталася того дня, коли на початку весни 1882 року я відвідав його на авеню де Ваграм.

З Дакром ми познайомилися в Лондоні: я проводив дослідження в асирійській залі Британського музею в той самий час, коли він намагався встановити містичне й езотеричне значення вавилонських табличок. Ця спільність інтересів нас зблизила. Думки вголос і випадково кинуті зауваження переросли в щоденні бесіди й щось на кшталт дружби. Я дав йому

* Поціновувач (*итал.*).

слово честі, що, коли наступного разу опинюся в Парижі, то обов'язково його навідаю. На той час, коли у мене з'явилася нагода дотримати свою обіцянку, я винаймав котедж у Фонтенбло, й, оскільки розклад потягів був не надто зручним, товариш запропонував мені залишитися на ніч у його будинку.

— Маю лише одну вільну канапу, — сказав він, вказуючи на широкий тапчан у своїй просторій вітальні. — Сподіваюся, вам там буде зручно.

Незвично виглядала ця спальня, її високі стіни всуціль були заставлені старими фоліантами в брунатних оправах, але для такого книжкового хробака, як я, приємнішого оточення годі й бажати, та й для мого носа немає приємнішого аромату за легкий запах цвілі, якою пахнуть старовинні видання. Тому я запевнив приятеля, що буду тільки радий таким умовам, позаяк почувуюся тут, як риба у воді.

— Може, тут і не дуже зручно спати, і предмети, що вас оточують, не надто пасують для спальні, але, принаймні, вони дуже дорого коштують, — сказав господар, окинувши поглядом полиці. — На все це я витратив майже чверть мільйона. Книжки, зброя, коштовності, різьблені прикраси, гобелени, картини... Тут немає жодного предмета, який не мав би своєї історії, і, зазвичай, цікавої.

Ми сиділи біля розведеного каміна, він по один бік, а я — по інший. Праворуч від Дакра стояв невисокий столик, і потужний світильник на ньому оточував його яскравим золотистим сяйвом. Посеред столика лежав наполовину розгорнутий пергаментний рукопис, а навколо нього — різні старовинні дрібнички. Серед них була і велика лійка, схожа на ті, які використовують для наповнення винних діжок. Судячи з вигляду, лійка була зроблена з чорного дерева і мала обідок із потьмянілої міді.

— Цікава річ, — зауважив я. — Що, з нею також пов'язана якась історія?

— О, мені й самому це цікаво, — пожвавів він. — Я б не пошкодував коштів, аби це з'ясувати. Візьміть її та розгляньте.

Я взяв лійку, і, як виявилось, те, що я прийняв за дерево, насправді було шкірою, абсолютно висохлою та затверділою від часу. Вона була доволі великою, в неї помістилося б не менше кварта рідини, якщо наповнити по вінця. Мідний обідок був на широкому краї, але вузький кінець лійки також мав металевий наконечник.

— Що скажете? — поцікавився Дакр.

— Гадаю, ця річ належала якомусь середньовічному гендлярю вином або солодовнику, — припустив я. — В Англії я бачив шкіряні бутлі XVII століття. Їх називають «Чорними Джеками», і за кольором і твердістю вони дуже схожі на цю лійку.

— Міркую, що вік у неї приблизно такий же, — погодився Дакр. — І без сумніву, її використовували для наповнення якоїсь посудини рідиною. Втім, якщо мої підозри слушні, то продавець вина був вельми незвичайним, і посудина, яку наповнював, також дуже дивна. Нічого не бачите на шийці?

Піднісши лійку до світла, я помітив, що в одному місці, приблизно на п'ять дюймів вище за мідний наконечник, шкіра була потерта та подряпана, ніби там її різали по колу тупим ножем. Вся інша чорна поверхня була цілком гладкою.

— Хтось хотів відрізати наконечник.

— Вважаєте, що це схоже на порізи?

— Поверхня розірвана та подерта. Чим би не залишили ці мітки, вочевидь, це не надто просто було зробити в такому міцному матеріалі. Але що *ви* про це думаєте? Бачу, що знаєте більше, ніж кажете.

Дакр усміхнувся, і його дрібні оченята багатозначно блиснули.

— Вам не доводилося вивчати психологію снів? — спитав він.

— Уперше чую про таку психологію.

— Шановний пане, он та полиця над скринькою з коштовним камінням заповнена книжками, присвяченими саме цій темі. Там усе, починаючи від Альберта Великого*. Це ціла наука.

— Наука шарлатанів!

— Шарлатан — той же піонер. Услід за астрологами з'явилися астрономи, на зміну алхімікам прийшли хіміки, а з месмеризму виросла експериментальна психологія. Вчений шахрай минулого — це професор майбутнього. Навіть такі витончені та невловимі матерії, як сон, свого часу будуть систематизовані й упорядковані. Настане пора, і дослідження наших друзів із цієї полиці будуть слугувати не лише цікавим читивом для містиків, а й стануть фундаментом для нової науки.

— Ну, гаразд, припустімо, що так і є, але який стосунок наука про сни має до великої чорної лійки з мідним обідком?

— Зараз дізнаєтесь. Ви знали, що на мене працює агент, котрий шукає рідкісні та незвичайні речі для моєї колекції? Кілька днів тому він почув про крамаря на одній із *quais*** , котрий придбав деякі старовинні дрібнички, знайдені у шафі в старому будинку на задвірках рю-Матюрен у Латинському кварталі. В ідальні цього будинку є зображення герба із шев-

* *Альберт Великий* (1193—1280) — німецький католицький теолог, філософ і природознавець, чернець-домініканець, наставник Фоми Аквінського, представник ортодоксальної схоластики, канонізований 1931 року.

** Набережна (*франц.*).

ронами — червоними смугами на срібному тлі. Після розпитувань з'ясувалося, що це герб Ніколя де ля Рейні*, одного з високопоставлених чиновників при дворі Людовика XIV. Немає жодних сумнівів у тому, що інші предмети з цієї шафи походять із перших років правління цього короля. Можна висувати, що всі вони належали Ніколя де ля Рейні, котрий, наскільки я втямив, особисто відповідав за підтримку та виконання суворих законів того часу.

— І що з того?

— Тепер попрошу вас ще раз узяти лійку та придивитися до горішнього мідного обідка. Бачите напис?

Справді, там виднілися якісь подряпини, майже повністю затерті часом. Загальне враження було таке, що це кілька літер, остання з яких найбільше нагадувала б.

— Гадаєте, це б?

— Атож.

— Я також так думаю. Більше того, не сумніваюся, що це б.

— Але якщо це ініціали того знатного пана, про котрого ви згадували, то тут має бути р.

— Саме так! У тому й річ. Цей предмет належав де ля Рейні, але він зобразив на ньому ініціали іншої людини. Як вважаєте, з якого б це дива?

— Навіть не уявляю. А ви знаєте?

— Можливо. Швидше, це здогад. Погляньте трохи далі на обідок. Бачите, там щось намальовано?

— Схоже на корону.

— Поза будь-яким сумнівом, це корона, але, якщо придивитися до неї при хорошому освітленні, то ви побачите, що це

* *Ніколя де ля Рейні* — начальник паризької поліції за часів Людовика XIV.

не звичайна корона. Це геральдична корона, емблема титулу, чотири перлини, що чергуються з листям суниці. Це — емблема маркіза. Таким чином, можемо зробити висновок, що чоловік, в ініціалах котрого є літера б, був маркізом.

— Тобто ця звичайна шкіряна лійка належала маркізу.

Дакр загадково всміхнувся.

— Або комусь із членів сім'ї маркіза, — сказав він. — Це те, що нам вдалося достеменно встановити за металевим обідком.

— Але який це має стосунок до снів?

Не знаю, що стало причиною — чи то багатозначний погляд Дакра, чи якийсь невизначений вираз на його обличчі — але, зиркнувши на цей старий зашкарублий шматок шкіри, я раптом відчув огиду та підсвідомий жах.

— Я вже не раз отримував цінну інформацію уві сні, — поважно мовив мій співрозмовник, котрий любив напускати на себе повчального вигляду. — І тепер узяв собі за звичку: якщо у мене виникають якісь сумніви щодо чогось матеріального, на ніч класти цей предмет поруч із собою в сподіванні отримати просвітлення під час сну. Якоїсь великої загадки в цьому процесі не бачу, хоча схвалення ортодоксальної науки він наразі ще не отримав. Відповідно до моєї теорії, будь-який предмет, що має тісний зв'язок із потужним викидом того чи іншого людського почуття (радість, біль або щось іще), зберігає про це певну «пам'ять» або ауру, здатну передавати сприйнятливому розуму. Кажучи «сприйнятливий розум», маю на увазі не якийсь наділений особливими здібностями мозок, а звичайну думачою й освічену людину, як я, або ви.

— Хочете сказати, що, якщо, наприклад, я буду спати поруч он із тим мечем на стіні, мені може наснитися якась кривава подія, з якою цей меч пов'язаний?

— Чудовий приклад, оскільки меч, який ви згадали, я вже використав подібним чином, й уві сні побачив смерть його власника, котрий загинув під час запеклої сутички. З якоїсь відомою баталією ототожнити її я не зміг, але сталося це за часів Фронди*. Якщо задуматися, то деякі наші звичаї вказують на те, що наші пращури знали про цю властивість речей, хоча ми зараз вважаємо це марновірством.

— А точніше?

— Хоча б звичай класти під подушку весільний торт, аби той, хто спить, бачив уві сні лише приємне. Я зараз пишу невелику монографію на цю тему, і в ній описую цілий ряд таких прикладів. Але не будемо ухилятися від теми. Якось я поклав на ніч поруч із собою цю лійку, і мені наснився сон, який проливає нове і зовсім несподіване світло на її використання та походження.

— Що ж вам приснилося?

— Мені наснилося... — господар раптом замовк, і на його масивному обличчі з'явився вираз дуже жвавого зацікавлення. — А це непогана ідея! — вигукнув він. — Це буде надзвичайно цікавий експеримент. Адже ви й самі сприйнятливі до психологічного впливу, ваші нерви відгукнуться на будь-який зовнішній образ.

— Чесно кажучи, ніколи не перевіряв цього на собі.

— Тоді перевіримо сьогодні. Чи можу попросити вас надати мені величезну ласку сьогодні ввечері, коли ви займете канапу, і перед сном покласти поруч із подушкою цю лійку?

Таке прохання здалося мені достатньо безглуздим, бо я завжди упереджений до всього, що виходить за рамки до-

* *Фронда* — у 1648—1653 рр. громадський рух у Франції проти абсолютизму й уряду кардинала Мазаріні.

цільності. У теорію Дакра я, звісно, не повірив, і щодо того, що такий дослід не матиме жодних результатів, не мав навіть найменших сумнівів, але виключно з цікавості все ж погодився. Дакр із поважним виглядом присунув невелику підставку на ніжці до узголів'я тапчана і поставив на неї лійку. Потім ми ще трохи потеревенили, і, побажавши мені на добраніч, приятель пішов.

Якийсь час, дуже недовго, я ще курих, глипаючи на вогонь, що догорав у каміні, і міркуючи про нашу незвичайну бесіду і затіяний експеримент. Хоч я і поставився до всього скептично, щось у впевненості Дакра не давало мені спокою, до того ж увесь навколишній інтер'єр — величезна зала, дивні та часто зловісні предмети, розвішані та розкладені тут і там — наповнювала мою душу невиразним неспокоєм. Потім я роздягнувся, загасив лампу і ліг. Довго ще вовтузився з боку на бік, поки нарешті заснув. Спробую якомога точніше описати сцену, що привиділася мені уві сні. Я досі пам'ятаю її ясніше, ніж усе, що коли-небудь бачив наяву.

Я побачив кімнату, що чимось нагадувала крипту. З її чотирьох кутів виходили напіварки, які під гострим кутом замикалися нагорі, утворюючи склепіння. Архітектура була грубою, але масивною, це приміщення, либонь, було частиною якоїсь великої будівлі.

Троє чоловіків у чорному сиділи поруч на вкритому червоним килимом узвишші. На їхніх головах були дивні розширені догори чорні оксамитові шапочки, а на обличчях — вираз урочистої печалі. Ліворуч від них стовбичили двійко людей у довгих шатах із теками в руках, далєбі набитими паперами. Праворуч, обличчям до мене, стояла маленька світловолоса жінка з незвичайними небесно-блакитними очима маляти.

Вона вже залишила позаду юність, але і жінкою середнього віку її ще не можна було назвати. Її фігура свідчила про схильність до повноти, та молодиця трималася гордо й упевнено. Її обличчя було бліде, але спокійне. Примітне це було обличчя, приємне, але водночас по-котячому підступне. Невеликий рівний строгий рот та овал підборіддя вказували про жорсткість, навіть жорстокість. Одягнена жінка була в якусь вільну білу сукню. Поруч із нею стояв худий священик, котрий щось енергійно нашіптував їй на вухо, раз по раз підіймаючи перед нею розп'яття. Але жінка не звертала на нього уваги і розп'яття ніби й не помічала. Її погляд був спрямований на тих трьох чоловіків у чорних мантиях, котрі, як я здогадався, були її суддями.

Поки я розглядав жінку, трое чоловіків піднялися і щось сказали. Я не розібрав ні слова, але зауважив, що промовляв той, хто був посередині. Після цього вони розвернулися та вийшли зі зали, а двоє з паперами подалися за ними. Й одразу ж до кімнати гамірно увійшли брутальні на вигляд чоловіки в коротких шкіряних сурдутах і стали спочатку знімати червоний килим, а потім розбирати і сам дощатий поміст, щоб повністю звільнити приміщення. Коли узвишшя прибрали, в глибині кімнати я побачив якісь дуже незвичні меблі. Один предмет нагадував ліжко з дерев'яними валиками по боках і балкою з руків'ям, щоб розсовувати їх. Були там дерев'яні козли і ще безліч дивних предметів, до того ж згори звисало кілька мотузок, перекинутих через колеса блоків. Все це чимось нагадувало сучасну гімнастичну залу.

Коли кімнату розчистили, з'явився новий персонаж. Це був довготелесий чолові'яга в чорному з овальним суворим обличчям. Його вигляд змусив мене сіпнутися. Вбрання чоловіка аж блистіло від бруду й усе було в мерзенних плямах.

Пересувався чоловік неквапливо, з гідністю, немов, щойно він з'явився, все перейшло під його контроль. Хоча виглядав відштовхуюче й одяг на ньому був брудний, тепер прибулець став тут господарем, ця кімната належала йому, і він вирішував, що робити. На лівій напівзігнутій руці ніс кілька мотків тоненької мотузки. Молодиця зміряла його поглядом, але вираз її обличчя не змінився. Воно було впевненим, навіть зухвалим. Чого не можна було сказати про священика. Він зблід, я навіть помітив, що по його високому скошеному чолі блискучими струмками скотилося кілька крапель поту. Молитовним жестом слуга Божий склав перед собою долоні і з новою силою взявся щось шепотіти у вухо жінці.

Чоловік у чорному підійшов до них, зняв із лівого передпліччя одну з мотузок і зв'язав жінці руки. Та смиренно тримала їх перед собою. Потім брутально схопив її за лікоть і повів до дерев'яних козлів (вони були невисокі, трохи вище за її талію). Там підняв приречену і поклав її на них горілиць. Поки це робив, священик, котрого аж трясло від страху, вибіг із кімнати. Вуста жінки швидко ворушилися, і, хоч я нічого не чув, однак второпав, що вона молилася. Її ноги звисилися по обидва боки козел, якісь неоковирні люди, вочевидь, служки, прив'язали до її щиколоток мотузки та приєднали їх до залізних кілець, вкручених у кам'яну підлогу.

Моя душа сховалася в п'яти, коли побачив ці моторошні приготування, але мене охопив жах, я не міг відвести погляду від цього страшного видовища. До покою увійшов ще один чоловік, із повними відрами води в кожній руці. За ним зайшов ще один, із третім відром. Відра поставили поруч із дерев'яними козлами. Другий приніс дерев'яний черпак, ківш із довгою прямою ручкою, який вручив чоловікові в чорному. Тут же до них підійшов і один із прислужників із якимось чорним

предметом у руках, який навіть крізь сон здався мені примарно знайомим. Це була шкіряна лійка. Одним швидким і потужним рухом він всадив її...

Ні, більше я не міг цього витримати. Волосся заворушилося на моїй голові від жаху. Я став кидатися, корчитися, намагатися розірвати пута сну, поки нарешті з лементом не повернувся до реального світу і не усвідомив, що лежу, тремтячи від страху, на канапі у величезній бібліотеці, і не побачив у вікні тьмяне місячне світло, яке творило на протилежній стіні дивні срібні та чорні візерунки. О! До чого ж солодким було полегшення! З похмурої середньовічної криниці я знову перенісся в дев'ятнадцяте століття, де у грудях людей б'ються людські серця. Я сів на тапчани, мій розум розривався між радістю та жахом, мене все ще трясло. Невже такі речі колись відбувалися насправді? Невже Господь дозволяв подібне, і його рука не спопелила цих негідників на місці? Що це було, плід фантазії чи зображення того, що насправді відбувалося в чорні та жорсткі часи історії? У скронях гупало, я обхопив голову тремтячими руками, і тут серце ніби зупинилося у моїх грудях. Від жаху, що охопив мене, я навіть кричати не міг. Крізь темряву кімнати до мене щось наближалося.

Жахіття, що змінилося новим жахом, може зламати людський дух. Я не міг мислити, не міг молитися. Я міг лише нерухомо сидіти та витріщатися на темну постать, що сунула на мене. Але потім вона увійшла в потік місячного світла, й я знову зміг дихати. Це був Дакр і його обличчя свідчило про те, що переляканий він не менше, ніж я.

— Це ви волали? Заради Бога, що сталося? — хрипким голосом спитав він.

— Дакре, я такий радий вас бачити! Я ніби побував у пеклі. Це було жахливо.

— Отже, це ви лементували?

— Гадаю, що так.

— Крик було чути в усьому будинку. Всі слуги перелякані до смерті.

Господар чиркнув сірником і запалив лампу.

— Гадаю, варто знову розкласти вогонь, — додав він і кинув кілька полін на тліюче вугілля. — Друже мій, та ви бліді, як полотно! Виглядаєте так, ніби примару побачили.

— Так і було... Та ще й кількох.

— Отже, шкіряна лійка подіяла?

— Хоч насипте мене капшук грошей, але я більше не погоджуся спати поруч із цією пекельною річчю.

Дакр тихо засміявся.

— Я очікував, що вона не дасть вам нудьгувати вночі, — сказав він, — але ви зі мною поквиталися. Почути такий зойк о другій годині ночі, знаєте... Судячи з ваших слів, ви побачили ту ж страшну картину, яку бачив і я.

— А що ви бачили?

— Каткування питвом... Допит із пристрасстю, як це називали в славетні часи Le Roi Soleil*. Ви додивилися до кінця?

— Ні, дяка Богу, я прокинувся ще до того, як вони почали.

— Вам пощастило. Я витримав до третього відра. Втім, це давня історія, й усі ці люди вже давно лежать у могилах, тому яка різниця, як вони туди потрапили? Вважаю, що ви навіть поняття не маєте, що бачили, чи не так?

— Це були тортури якоїсь зловмисниці? Мабуть, вона була страшною людиною, якщо покарання відповідало її злочинам.

— Правильно, у нас є ця маленька розрада, — зауважив Дакр, загорнувся в халат і підсунувся ближче до вогню. —

* Король-сонце (франц.).

Покарання справді відповідало її злочинам. Певна річ, якщо я правильно визначив, хто була ця жінка.

— А як же ви могли це визначити?

Дакр сьгнув по старовинну книжку в шкіряній палітурці на полиці.

— Ось послухайте, — зронив він. — Текст французькою XVII століття, але я буду відразу ж тлумачити. Потім скажете мені, чи правильно я розв'язав цю загадку. «Ув'язнена постанала перед судом Вищої палати парламенту за звинуваченням у вбивстві магістра Дре д'Обре, свого батька, і двох своїх братів: магістра д'Обре, цивільного лейтенанта та магістра д'Обре, радника парламенту. Загалом вона не була схожа на злочинця, здатного на такі огидні вчинки, адже зовнішність мала лагідну, невисока на зріст, шкіра чиста та блакитні очі. Однак суд, встановивши її провину, засудив ув'язнену до звичайного допиту та допиту з пристрастю, щоб дізнатися імена її спільників, після чого її треба було перевезти возом на Гревську площу, відрубати там голову, тіло спалити, а прах розвіяти за вітром». Цей запис було зроблено 16 липня 1676 року.

— Цікаво, — видихнув я. — Але непереконливо. Чим можете довести, що це була та сама жінка?

— Я вже підходжу до цього. Далі в тексті описується її поведінка під час катування. «Коли до неї підійшов кат, вона впізнала його по мотузках, які той ніс, і відразу простягнула йому руки. Поки той її в'язав, жінка оглянула його з ніг до голови, але не промовила ні слова». Ну, як?

— Авжеж, так і було.

— «Вона спокійно оглянула дерев'яні козли та кільця, на яких було викручено стільки суглобів і які чули стільки зойків і стогонів. Коли її погляд упав на три відра води, приготовані для неї, вона з посмішкою спитала: «Всю цю воду принесли,

щоб мене втопити, месє? Ви ж не думаєте, що в таку невелику людину, як я, все це влізе». Детальний опис тортур читати?

— Ні-ні, заради Бога, не потрібно.

— Тут є одна пропозиція, яка, безперечно, переконає вас у тому, що ви бачили уві сні саме її. «Добрий абат Піро, не в силах бачити страждання грішниці, поспішно покинув залу». Переконалися?

— Цілком. Сумнівів немає, це та сама подія. Але хто ж ця жінка, чия зовнішність була настільки привабливою, а кінець настільки жахливим?

Дакр підійшов до мене і поставив на столик поруч із моїм тапчаном маленьку лампу. Взявши страшну лійку, він обернув її так, щоб світло падало на мідний обідок. Так напис на ній було видно краще, ніж напередодні ввечері.

— Ми з вами вже з'ясували, що це емблема маркіза або маркізи, — заявив він. — Крім цього, збагнули, що остання літера б.

— Згоден.

— Погляньте, зліва направо ці літери найбільше схожі на М, М, маленьку д, О, і маленьку д перед останньою б.

— Аякже, здається, ви маєте рацію. Обидві маленькі д видно дуже чітко.

— Те, що я вам зараз прочитав, — правив далі Дакр, — це офіційний протокол суду над Марі Мадлен д'Обре, маркізою де Бренвіль, однією з найвідоміших отруйниць і вбивць в історії.

Вражений незвичністю свого нічного марева та його реальним змістом, що відкрився мені завдяки вичерпним доказам Дакра, я прикинув. Колись я вже чув про цю жінку. У моїй пам'яті спливали смутні спогади про її життя, про її неймовірну розпусту, про те, як вона довго і з холодним серцем знуща-

лася над хворим батьком, як заради дрібної вигоди знищила братів. До того ж згадав, що хоробра поведінка злочинниці перед смертю до певної міри спокутувала жахи її життя, що в останні миті маркізу де Бренвіль жалів увесь Париж і що за кілька днів після страти жінку, котру за життя проклинали як убивцю, визнали мученицею. Лише одне заперечення спало мені на гадку.

— Але яким чином на цій лійці могли виявитися її ініціали й емблема її титулу? Адже не може бути, щоб у середньовіччі знать шанували настільки, що їхні титули увічнювали на знаряддях тортур.

— Мені це питання також не давало спокою, — відповів Дакр. — Але я знайшов цьому дуже просте пояснення. У той час ця справа наробила чимало галасу, тому можна легко уявити, що начальник поліції ля Рейні просто вирішив залишити цю лійку собі на пам'ять. Не так уже й часто до допиту з пристрастю засуджували французьких маркіз. Немає нічого дивного і в тому, що він вигравірував на ній її ініціали, щоб усі тямали, з якою подією пов'язаний цей предмет.

— А це? — поцікавився я, вказуючи на позначки на шкіряній шийці.

— Вона була кровожерливою тигрицею, — мовив Дакр і відвів погляд убік. — І як будь-яка люта тигриця, мала міцні та гострі зуби.

ЖАХ ЯРУГИ СИНЬОГО ДЖОНА

Цю розповідь знайшли серед паперів доктора Джеймса Гардкастла, котрий помер від сухот 4 лютого 1908 року в номері 36 пансіону «Аппер Ковентрі Флетс», що в південному Кенсінгтоні. Ті, хто знали його близько, відмовляються щось казати про цей незвичайний документ, але однастайні в тому, що лікар був розважливий, мав наукові знання і був геть позбавлений фантазії. Йому б ніколи не спало на гадку писати байки та видавати їх за реальність. Рукопис перебував у конверті, підписаному: *«Короткий переказ подій, що сталися неподалік від ферми панни Аллертон у північно-західному Дербіширі минулої весни»*. Конверт був заклеєний, а на його лицьовому боці олівцем було надписано: *«Любий Сітоне, ймовірно, вас зацікавить, а може, й засмутить, коли дізнаєтесь, що через ту недовіру, з якою ви сприйняли мою розповідь, я вирішив більше нікому не розповідати про той випадок. Ці нотатки прочитають уже після моєї смерті, і, можливо, незнайомі мені люди, в чії руки вони потраплять, повірять мені більше, ніж мій товариш»*.

Встановити особу цього Сітона не вдалося. Можу додати, що покійний справді приїжджав на ферму Аллертон у вказаний час і що саме тоді там сталися певні події, що викликали

певні хвилювання та збігаються за характером із розповіддю доктора Гардкастла. Це встановлено достеменно і сумніву не підлягає. Далі подаю його розповідь цілком, нічого не змінюючи. Вона викладена у формі щоденника, деякі записи в ньому розширені, але є й пропуски.

«17 квітня

Уже відчуваю, що прекрасне гірське повітря йде мені на користь. Ферма Аллертон розташована на висоті тисячу чотиреста двадцять футів над рівнем моря, тому нічого дивного, що клімат тут такий приємний. Якщо не брати до уваги звичного ранкового кашлю, почуваюся цілком здоровим, відтак завдяки парному молоку та свіжій баранині можу навіть набрати ваги. Гадаю, що Сондерсон буде задоволений.

Обидві панни Аллертон — добрі, працьовиті та чарівно дивакуваті старі діви, готові віддати заїжджому каліці всю теплоту своїх сердець, яка могла б бути витрачена на чоловіків або дітей, якби такі у них були. Справді, стара панна — найкорисніша істота на землі, певним чином сила, що стоїть у резерві суспільства. Іноді її називають «зайвою» жінкою, але що б без неї робив нещасний «зайвий» чоловік? До слова, вони настільки прості, що відразу ж вибовкали, чому Сондерсон порадив мені саме їхню ферму. Виявляється, він народився в цих місцях і, гадаю, в дитинстві цілком міг ганяти ворон на якомусь із цих ланів.

Це відокремлене місце, прогулянки по ньому викликають у мене захоплення. Ферма — це по суті пасовище, яке міститься в нерівній долині, між двома чудовими вапняковими пагорбами, що складаються з такого крихкого каменю, що його можна ламати руками. Під усім цим місцем лежить якась бездонна порожнеча. Якби можна було вдарити по ній якимось

гігантським молотком, вона б загула, як барабан. Можливо, там є якась печера або велике підземне море. Якась водойма там обов'язково має бути, адже в навколишніх горах є маса струмків, які ховаються під землю і більше не вилазять на поверхню. Не бракує тут і розщелин, якщо в них заглиблюватися, тому можна знайти входи в підземні лабіринти, які тягнуться на саме дно землі. У мене є маленький велосипедний ліхтар і я часто беру його з собою в ці дивні підземні світи, де ще не ступала нога людини, і з насолодою милуюся, як переливаються на світлі сріблясто-чорні сталактити, коли по них ковзає його промінь. Вимикаєш ліхтар — ти в повній темряві, вмикаєш — і ти в казці з «Тисячі й однієї ночі».

Однак серед цих дивних печер є одна особливо цікава, бо її створила не природа, а людина. Приїхавши сюди, я нічого не знав про Синього Джона. Так називають особливий мінерал прекрасного бузкового відтінку, який на всій землі можна знайти лише в двох-трьох місцях. Синій Джон — такий рідкісний мінерал, що найпростіша ваза, виготовлена з нього, коштує непристойно дорого. Римляни з властивим їм чуттям якимось чином дізналися, що тут можна знайти цей камінь, і пробрили довгу горизонтальну штольнію в одній зі скель. Вхід у неї (акуратна арка з рівними стінами, що вся заросла кущами) отримав назву яруги Синього Джона. Римські гірники попрацювали на славу, вирубаний ними прохід дуже довгий і перетинає кілька великих природних пустот (це русла підземних річок, що колись тут існували), тому, входячи в яругу Синього Джона, треба уважно стежити за дорогою і мати хороший запас свічок, інакше ризикуєш ніколи більше не побачити денного світла. Я ще не заглиблювався в неї, але сьогодні вдень, стоячи біля входу та вдивляючись в чорноту штольні, вирішив, що як тільки почуватимуся краще, обов'яз-

ково присвячу котрийсь вихідний дослідженню цього таємничого тунелю і дізнаюся, наскільки глибоко римляни вгризлися в дербіширські скелі.

Місцевий люд напрочуд забобонний. Чесно кажучи, я був кращої думки про молодого Ермітеджа, адже він освічений, не дурний і загалом гарний хлопець. Сьогодні, коли я стояв біля яруги Синього Джона, він проходив полем і, зуздівши мене, підійшов.

— Що ж, лікарю, — сказав він, — принаймні, бачу, що ви не боїтеся.

— Боюся? — відповів я. — Чого саме?

— Цього, — він тицьнув великим пальцем у бік чорного входу. — Жаху, який живе в ярузі Синього Джона.

До чого ж легко народжуються легенди у відірваних від зовнішнього світу краях! Я поцікавився у чоловіка, що змушує його думати, ніби там є щось страшне. З'ясувалося, що час від часу в долині зникають вівці, за словами Ермітеджа, «хтось їх забирає». Про те, що вони самі можуть відбитися від отари та заблукати в горах, він не хотів навіть слухати. Потім чоловік розповів, що якось знайшли калюжу крові з розкиданими навколо клаптиками вовни. Я зауважив, що і цьому можна знайти цілком природне пояснення. Крім цього, вівці зникають винятково по ночах, причому в найтемніші та безмісячні, коли все небо затягують хмари. Заперечення, яке надав я, напрошувалося само собою: саме таку ніч і вибере крадій овець. Якось у скелі з'явилася діра, і вибиті камені виявилися розкиданими на значну відстань. Тут я також побачив справу людських рук. Як останній аргумент чоловік розповів мені про те, що сам, на власні вуха чув звуки, які видає ця невідома істота, більше того, їх може почути кожен, для цього потрібно лише постояти довше поруч із входом до тунелю. Це

було далеке та незвичайно потужне ревіння. У відповідь я міг лише посміхнутися, оскільки чудово знаю, які незвичайні звуки видають підземні водні системи, що протікають печерами у вапнякових гірських утвореннях. Моє марновірство, схоже, розсердило мого співбесідника настільки, що він розвернувся і пішов, навіть не попрощавшись.

А тепер найдивніше. Я все ще стояв поруч із входом, обмірковуючи слова Ермітеджа та зважаючи на те, як легко можна пояснити всі ці дурниці і чому люди цього не бачать, аж раптом із глибини тунелю долинув дуже дивний звук. Як би його описати? По-перше, мені здалося, що його джерело розташоване десь дуже далеко, глибоко в надрах Землі. По-друге, незважаючи на відстань, звук був усе ж дуже гучним. І нарешті, це був не удар, не гуркіт, який міг би видати камінь, що падає з висоти, або спадаюча вода. Це був пронизливий вереск, тремтячий і вібруючий, як іржання коня. Це було доволі незвично і маю сказати, що на якусь мить надало нового значення словам Ермітеджа. Я прочекав там іще півгодини, але звук не повторився, тоді я, не знаючи, що й думати, подався назад на ферму. Безумовно, доведеться обстежити цю печеру, коли відновлю свої сили. Певна річ, пояснення Ермітеджа занадто абсурдні, щоб сприймати їх усерйоз, та все ж звук був дуже незвичайним. Коли пишу ці рядки, він досі звучить у моїх вухах.

20 квітня

За останні три дні кілька разів навідувався до яруги Синього Джона і навіть трохи заглибився в неї, але мій велосипедний ліхтарик до того малий і слабкий, що я не ризикнув заходити надто глибоко. Буду діяти виважено. Жодних звуків більше не чув, і тепер мені починає здаватися, що я став

жертвою якоїсь галюцинації, викликаної, можливо, балачкою з Ермітеджем. Ні, думка про чудовисько, що нібито живе там, звісно ж, безглузда й смішна, але змушений визнати, що куці, які ростуть перед входом у штольню, справді виглядають так, ніби крізь них продиралася якась велика істота. Мене це захоплює все більше і більше. Обом паннам Аллертон нічого розповідати не став, вони і без цього забобонні, але прикупив кілька свічок і буду все досліджувати сам.

Сьогодні вранці помітив, що серед численних клаптиків овечої вовни, які валяються поруч із копальнею, один був у крові. Розум підказує мені, що, якщо вівця приволочиться в таке скелясте місце, їй нічого не вартує поранитися, і все ж вигляд червоної плями чомусь вразив мене, на секунду мене охопив такий жах, що я ледь не накивав п'ятами від стародавньої римської арки. Вдивляючись у темні глибини, я вловив дуже неприємний запах, схожий на смердюче дихання. Чи можливо, що справді десь там ховається якась невідома потвора, якийсь безіменний жах? Коли я був здоровий, таке мені навіть не примарилося б, але, коли здоров'я людини підірване, вона стає нервовою та починає вірити у всіляку нісенітницю.

На якийсь час моя рішучість ослабла, я вже був готовий залишити таємницю старої штольні (якщо така взагалі існує) нерозкритою навіки, але ввечері мої нерви заспокоїлися й інтерес прокинувся знову. Наміряюся завтра спробувати збагнути все це ґрунтовніше.

22 квітня

Спробую чітко та послідовно описати вчорашні дивовижні події. З дому я вийшов після полудня та попрямував прямо до яруги Синього Джона. Зізнаюся, що як тільки зазирнув у неї, мені знову стало незатишно. Я пошкодував, що не взяв

когось із собою. Але нарешті, скріпившись духом, я запалив лоївку, розсунув куші та ступив у темряву.

Перші п'ятдесят футів ішов вниз доволі пологим схилом. Просуватися було важко, бо прохід був завалений уламками каменів. Потім почався довгий прямий тунель, вирубаний безпосередньо в скелі. Я не геолог, але зауважив, що стіни коридору явно складаються з мінералу, міцнішого за вапняк, адже в деяких місцях було видно сліди, які залишили стародавні гірники своїми інструментами, і виглядали вони так, ніби з'явилися тут лише вчора. Зі свічкою в руці я йшов цим дивним стародавнім коридором, оточений тьмяним світлом, від якого тіні навколо немов оживали та здавалися ще страшнішими. Нарешті я дістався місця, де римський тунель перетинав печеру, колись пробиту в скелі водою. Це була величезна галерея, зі стелі якої звисало безліч довгих білих вапняних бурульок. З цього місця є безліч коридорів, вимитих підземними річками, що занурюються вглиб землі. Зупинившись, щоб зважити, краще повернутися чи ризикнути і ще більше заглибитися в цей небезпечний лабіринт, я несподівано побачив у себе під ногами дещо незвичайне.

Велика частина підлоги печери була завалена кам'яними брилами або битим вапняком, але тут зі стелі капала вода, від чого в цьому місці утворилася достатньо велика калюжа м'якого болота. Прямо посеред неї виднівся величезний слід, глибокий, широкий і нерівний, немов туди гепнувся великий валун. Але поруч зі слідом не було ніяких каменів і нічого такого, що могло б залишити такий відбиток. Він був занадто великий для будь-якої тварини, до того ж єдиний, хоча це озерце багна було таким великим, що неможливо уявити, щоб хтось міг переступити через нього. Коли, уважно вивчивши дивний відбиток, я піднявся, озирнувся в різні боки та побачив

навколишні тіні, що гойдалися й оточували мене зусібіч, мушу визнати, що по моїй шкірі пробіг украй неприємний холодок, і, як я не пнувся, лоївка тремтіла у моїй руці.

Незабаром спокій повернувся до мене, коли я вирішив, наскільки безглуздо приписувати настільки величезний і безформний відбиток якійсь тварині. Навіть слон не міг би залишити такий слід. Тому твердо вирішив, що не дозволю своїй уяві та безглуздим страхам змусити мене перервати дослідження. Перш, ніж рушити далі, я запримітив у стіні камінь незвичайної форми, за яким міг відрізнити римський тунель. Такий захід обережності знадобився тому, що всюди, куди сягало світло, було видно, наскільки поцяткована ця велика підземна галерея безліччю інших ходів. Визначившись зі своїм становищем, ще раз перевіривши запас свічок і сірників, я повільно рушив уперед кам'янистим нерівним дном печери.

А тепер розповім про те несподіване та жахливе нещастя, яке трапилося зі мною пізніше. Струмок футів двадцять завширшки перетнув мені шлях. У пошуках місця, де можна було б його перейти, не замочивши ноги, я відійшов трохи вбік. Тут мені на очі трапився великий плаский камінь, що стирчав із води приблизно посередині потоку, до якого я міг би дострибнути. Але виявилось, що цей камінь унизу був підмитий течією струмка, тому своєю підошвою тримався не міцно, відтак, коли я на нього приземлився, камінь похитнувся, і в результаті я полетів у крижану воду. Природно, лоївка тут же згасла й я борсався в повній темряві.

Коли сяк-так звівся на ноги, ця подія мене швидше розсмішила, ніж налякала. Свічка випала з моїх рук, знайти її в цій течії було неможливо, але в моїй кишені залишалось ще дві, тому нічого страшного не сталося. Я витягнув одну з них, а також коробок із сірниками, і тільки тут допетрав, що сталося

насправді. Коли я впав у воду, всі сірники намокли. Запалити свічку було нереально.

Моє серце наче стиснула холодна рука, коли відчув весь жах свого становища. Темрява навколо стояла суцільна та моторозна. Настільки щільна, що я торкнувся до свого обличчя, щоб відчути під рукою хоч щось тверде. Стоячи на одному місці і боячись поворухнутися, я насилу змусив себе заспокоїтися. Спробував подумки відновити мапу свого пересування по печері. На жаль, усі розпізнавальні знаки, які мені запам'яталися, перебували високо на стінах і знайти їх на дотик було неможливо. На щастя, я не втратив орієнтацію і міг згадати загальне розташування стін, тому у мене ще залишалася надія повернутися та знайти вхід у римський тунель. Пересуваючись дуже повільно та постійно натикаючись на каміння, я вирушив у цю відчайдушну подорож.

Але незабаром усвідомив, наскільки це безглуздо. У цій чорній оксамитовій темряві будь-яке уявлення про напрямок втрачається миттєво. Зробивши десяток кроків, я цілком перестав тямити, де опинився. Струмок можна було знайти по плескоту (це був єдиний чутний звук), але варто було мені від нього відійти, як я зовсім розгубився. Знайти вихід із цього вапнякового лабіринту здавалося безнадійною справою.

Я сів на камінь і взявся мізкувати над своїм жалюгідним становищем. Про свій намір йти в яругу Синього Джона не розповідав нікому, і сподіватися на те, що хтось мене буде шукати тут, марна справа. Отже, розраховувати залишалось лише на себе. Можливо, сірники врешті-решт висохнуть, і мені вдасться запалити свічку. Коли я впав, то опинився під водою лише наполовину. Ліве плече збереглося сухим, тому взяв коробок сірників і засунув його під пахву. Можливо, тепло мого тіла допоможе висохнути їм швидше, хоча все одно я усвідом-

лював, що роздобути світло мені вдасться не раніше, ніж за кілька годин. Але вибору не було, залишалося тільки чекати.

Добре, що, йдучи з ферми, я поклав до кишені кілька галет. Я їх з'їв і запив водою з того самого струмка, який став причиною моїх нещастя. Потім навромацьки пошукав серед камінів місце, де можна було розташуватися краще, і, знайшовши улоговинку зі зручним упором для спини, сів, витягнув натомлені ноги та став чекати. Було страшенно вогко та холодно, але я втішав себе думкою про те, що сучасна медицина при моїй недузї все одно рекомендує тримати вікна відчиненими та гуляти на свіжому повітрі за будь-якої погоди. Й ось, поступово заколисаний монотонним дзюрчанням струмка та непроникною темрявою, я забувся тривожним сном.

Не можу сказати, скільки проспав. Може, годину, а, може, й кілька годин, але прокинувся несподівано. Як тільки я сіпнувся та розплющив очі, кожен мій нерв напружився, всі почуття загострилися, бо крізь сон почув якийсь звук! Дуже чітко. І це було не дзюрчання струмка. Відлуння дивного звуку все ще стояло у моїх вухах. Що це було? Пошуковий загін? Але вони б репетували. Я ж був цілком певний, що звук, який мене розбудив, відрізнявся від людського голосу. Мене затрясло, як у лихоманці, від страху я боявся дихати і став прислухатися. Знову! І знову! Потім звук став постійним. Кроки... Без сумніву, це були кроки якоїсь живої істоти. Але що це була за хода! Враження складалося таке, ніби щось величезне пересувається на пружних лапах. Звук був глухий, але важкий і гнітючий. Темно було, як і раніше, але кроки, чіткі, впевнені, поза всіляким сумнівом, підходили до мене.

Мені стало моторошно, по шкірі побігли сироти, а волосся на голові стало сторчма. Страшні важкі кроки ставали все голоснішими. Судячи зі швидкості пересування, це істота могла

бачити в темряві. Я весь стиснувся і спробував злитися з каменем, на якому лежав. Ще якийсь час кроки наближалися, потім замовкли, й я почув плюскіт і булькання. Істота увійшла в струмок і хлептала воду. Потім знову настала тиша, яку порушувало лише гучне потужне сопіння та пирхання неймовірної сили. Невже воно відчуло мене? Сам я душився від густого огидного запаху, важкого та задушливого. Потім знову пролунали кроки. Тепер уже по мій бік струмка. Всього за кілька ярдів від мене зашелестіли камені. Не дихаючи, я втиснувся в своє кам'яне ложе.

Але кроки стали віддалятися. Я почув сплеск, коли істота знову перейшла струмок, а далі, судячи зі звуку, вона пішло в той бік, звідки з'явилася.

Я довго лежав на камені, від жаху неспроможний навіть ворухнутися. В моїй голові пролинали думки про той страшний звук із глибин печери, про страхи Ермітеджа, про дивний слід у багні. Тепер я отримав останній доказ того, що якесь моторошне чудовисько, щось цілком незбагненне, загадкове та жахливе ховається в гірських печерах. Про його природу чи вигляд я міг лише здогадуватися. Знав лише те, що його розмір величезний і пересувається воно дуже шпарко. Я вагався, не знаючи, чому довіритись: розуму, який відмовлявся приймати можливість такого, або почуттям, які доводили, що все це існує насправді. Зрештою, я вже майже був готовий повірити, що пережите стало частиною якогось потворного сну, а становище, в якому я опинився, могло викликати у мене галюцинації або марення. Але потім сталося таке, від чого останні сумніви покинули мене.

Я дістав з-під пахви коробок та намацав сірники. Вони були цілком сухі та тверді. Сховавши руки в невелику розколіну між камінням, я спробував запалити один із них. На мою

невимовну радість, мені це вдалося з першого разу. Я запалив лїўку і, перелякано озираючись на всі боки, поквапився до римського проходу. Дорогою знову наткнувся на ту болотяну калюжу, на якій бачив величезний слід, і зупинився перед нею, вражений тим, що постало перед моїми очима. Тепер там було три таких самих сліди, величезних, нечітких і глибоких, що вказувало на неймовірну вагу істоти, що залишила їх. І тут мене охопив дикий, несвідомий жах. Пригнувшись, прикриваючи долонею свічку, божеволіючи від страху, я кинувся до пробитої в стіні арки, спотикаючись об каміння, злетів вгору, не сповільнюючи біг, стрибнув через густі колючі зарості терну біля входу і, задихаючись, кинувся на м'яку траву під мирним світлом зірок. Сяк-так відхекавшись, я подався додому. Була третя година ночі, коли я повернувся на ферму. Сьогодні не знаходжу собі місця, мене постійно кидає в жар. Сьогодні поки що нічого не розповідав. Потрібно бути обережним, бо що подумують мої бідні самотні господині або неосвічені селяни, якщо дізнаються про те, що трапилося зі мною? Треба знайти людину, котра змогла б збагнути і щось порадити.

25 квітня

Після неймовірної події у печері я пролежав у ліжку два дні. Недарма уточнюю причину, позаяк за цей час зі мною стався ще один випадок, який вразив мене не менше. Я писав, що збирався знайти когось, із ким міг би порадитися. За кілька миль від ферми живе місцевий лікар, такий собі доктор Марк Джонсон, до котрого маю рекомендаційний лист від професора Сондерсона. Як тільки я оговтався настільки, що зміг пересуватися, поїхав до нього та розповів про те, що зі мною сталося. Уважно вислухавши, медик став оглядати мене, причому особливу увагу приділив рефлексам і зіницям. Закінчивши, він

відмовився балакати про мою пригоду, пославшись на те, що це за межами його компетенції, але вручив мені картку якогось пана Піктона з Каслтона, порадив негайно звернутися до нього та докладно повторити свою розповідь. «Це саме той чоловік, котрий може вам допомогти», — сказав лікар. Я вирушив на станцію і сів на потяг до Каслтона (це невелике містечко миль за десять звідси). Схоже, пан Піктон був людиною солідною, оскільки мідна табличка з його ім'ям красувалася на дверях великого будинку, розташованого на околиці міста. Я вже зібрався було дзвонити, але в останню мить щось мене зупинило. Зайшовши у крамницю по сусідству, я спитав у продавця за прилавком, чи знає він пана Піктона. «Ще б пак! — сказав він. — Це ж найкращий психіатр у всьому Дербіширі. Його клініка розташована зовсім поруч». Ясна річ, я тут же повернувся на вокзал, струсив порох Каслтона зі своїх ніг і сів на найближчий зворотний потяг, ганьблячи останніми словами всіх вузьколобих педантів, котрим бракує уяви второпати, що в світі можуть існувати речі, з якими цим сліпим кротам ще не доводилося стикатися. Правда, тепер, трохи заспокоївшись, розумію, що доктор Джонсон поставився до мене приблизно так само, як я сам свого часу поставився до Ермітеджа.

27 квітня

Коли я був студентом, друзі завжди вважали мене людиною сміливою та рішучою. Пригадую, коли в Колтбріджі влаштували полювання на привидів, саме мене залишили на ніч у будинку з примарами. Невже вік (хоча мені всього тридцять п'ять) настільки послабив мій дух? Або винна в усьому моя хвороба? Серце ховається мені в п'яти, коли думаю про ту страшну печеру і про те чудовисько, яке в ній живе. Що ж робити далі? Не минає й години, щоб це запитання не вини-

кало у моїх думках. Якщо нікому нічого не розповідати, ця таємниця так і залишиться нерозгаданою. Якщо розповісти, то тут уже одне з двох: або у всьому селі здійметься паніка, або мені ніхто не повірить, і тоді мене чекає клініка пана Піктона. Гадаю, зараз для мене найкраще чекати та готувати нову, краще організовану експедицію. Я вже почав підготовку — з'їздив до Каслтона та придбав деякі необхідні речі: великий ацетиленовий ліхтар і хорошу двоствольну мисливську рушницю. Останню лише позичив, але купив до неї дюжину набоїв на велику дичину. Такими можна укласти навіть носорога. Тепер був готовий до зустрічі зі своїм печерним тролем краще. Залишилося лише трохи поправити здоров'я, зміцнити і можна буде помірятися з ним силами. Але хто він, що це за істота? Це запитання не дає мені спати по ночах. Скільки різних гіпотез народжувалося у моїй голові, але я відкинув усі! Все це дуже неправдоподібно. Але цей зойк, ці сліди, звуки в печері... Не можу цього пояснити, на думку лише спадають старовинні легенди про драконів та інших чудовиськ. Може, в цих казках насправді не так багато вигадок, як ми завжди вважали? Можливо, всі вони мають якусь реальну основу, і мені, саме мені, випала нагода розкрити правду?

3 травня

Кілька днів примх англійської весни протримали мене в ліжку, і за цей час сталися події, справжнє та зловісне значення яких розумію тільки я. Останнім часом ночі стоять темні та безмісячні. Мені розповідали, що саме в такі ночі зникають вівці. І це підтвердилося. У моїх господинь зникло дві вівці, одна — у старого Пірсона з Кет-Волка, і ще одна — у пані Маултон. Загалом чотири за три ночі. Вони згинули безвісти, і все село гуде від розмов про циганів і злодіїв.

Але сталося і щось серйозніше. Зник юний Ермітедж. У середу ввечері він вийшов зі свого котеджу на лузі, і з того часу його ніхто не бачив. Він не був одружений і жив сам, тому багато галасу його зникнення не вчинило. Всі вважали, що чоловік наробив боргів і просто втік, а незабаром вигулькне деінде. Але я підозрюю найгірше. Мені здається, що швидше за все він захотів з'ясувати, що відбувається з вівцями, і наклав головою. Наприклад, він міг сховатися поруч із входом у штольню, щоб побачити чудовисько, але воно спіймало його та потягнуло в своє лігво в глибині скель. Яка незвичайна смерть для англійця двадцятого століття! І все ж відчуваю, навіть упевнений, що все сталося саме так. Але, якщо це правда, чи не лягає відповідальність за його загибель і ті нещастя, які ще можуть статися, на мене? При тому, що я знаю, просто не маю права не діяти. Я мушу або добитися якихось дій від людей, або, якщо доведеться, вчинити щось самотужки. Вочевидь, мені доведеться діяти самому, бо сьогодні вранці я заходив до інспектора й усе йому розповів. Він записав мою розповідь у товсту книгу, ввічливо зі мною попрощався, але, виходячи з його будинку, я почув вибух реготу. Мабуть, він переказав мою історію сім'ї.

10 червня

Пишу лежачи в ліжку. Останнього разу розгортав свій щоденник шість тижнів тому. Мої розум і тіло виснажені. Я пережив таке, що рідко випадає на долю людини. Але я реалізував те, що задумав. Жах, що замешкав у ярузі Синього Джона, вже ніколи не повернеться. Принаймні, я, нещасний інвалід, зробив хоч щось для загального добра. Спробую якомога точніше описати те, що сталося.

Ніч 3 травня була темна та хмарна... Саме в такі ночі чудовисько вибиралося з печери. Близько одинадцятої години

вечора я вийшов із ферми з ліхтарем і рушницею, залишивши на столі записку, що, якщо не повернуся, то шукати мене потрібно близько штольні або в ній. Діставшись до місця, я знайшов зручний плаский камінь поруч зі входом, зайняв на ньому позицію, загасив ліхтар, приготував зброю і став чекати.

На душі було тоскно. Прямо переді мною простягалася звивиста долина, усіяна вогниками ферм, кожную годину долинав далекий бій годинника на дзвіниці Чеппель-ле-Дейл. Там жили люди, і від цього я почувався ще самотніше та розгубленіше, ще дужче відчував непереборний страх і бажання якомога швидше покинути це дике, небезпечне місце та повернутися на ферму. Але всередині кожної людини криється почуття власної гідності, яке не дозволяє їй малодушно кидати розпочате. Ця внутрішня гордість була моїм порятунком, лише вона утримувала мене там, у скелях, коли внутрішній голос верещав: утікай! Тепер я радий, що мені вистачило мужності залишитися. Мені дорого це обійшлося, зате дорікнути собі в нетвердості духу не можу.

Годинник на далекій церквиці пробив дванадцятю, потім першу, потім другу. Настала найтемніша пора доби. Низькі хмари вкрили все небо, зірок видно не було. Десь у скелях стогнала сова, але інших звуків, крім тихого шелестіння вітру, не чулося. Аж раптом! Звідкілясь із глибин тунелю долинули ті самі кроки, м'які й одночасно важкі. Було навіть чути, як гримлять камені, розступаючись під цими могутніми ногами. Кроки наближалися. Вони були вже зовсім поруч. Я почув, як захрустіли кущі, що затуляють вхід, а потім у темряві побачив якусь примарну тінь, нечіткі контури якоїсь величезної, жахливої, примітивної істоти, яка швидко та тихо вислизнула з тунелю. Від жаху та подиву я не міг ворухнутися. Я довго чекав цієї зустрічі, але до такого готовий не був. Величезна

темна маса прослизнула повз мене, поки я лежав, боячись поворухнутися і навіть дихнути. За мить нічна темрява поглинула цю істоту.

Зібравшись із духом, я вирішив дочекатися її повернення. Зі сплячого селища не долинали ні звуку, який свідчив би про те, що жах печер вирвався на волю. Де перебувала ця істота, чим вона займається і коли повернеться, я не знав. Але вирішив, що більше не дозволю своїм нервам зрадити мені, і на зворотному шляху повз мене це чудовисько просто так промайне. Націливши наладовану рушницю на вхід до тунелю та зіціпивши зуби, я присягнув собі в цьому.

І все ж це мало не сталося знову. Тепер істота пересувалася по траві, тому заздалегідь почути її наближення я не міг. Цілком несподівано, немов величезна рухома тінь, гігантське тіло ковзнуло повз мене і кинулося до чорної діри в скелі. І знову ірраціональний страх позбавив мене сил, а палець, що лежить на спусковому гачку, відмовлявся діяти. Відчайдушним зусиллям волі я скинув з себе це заціпеніння. Гілки кущів вже зімкнулися за жахливим звіром, що розчинився в темряві арки, але я все ж вистрелив йому вслід. У спалаху пострілу встиг помітити якусь величезну масу, щось вкрите грубою довгою вовною, тьмяно-сірою на спині та майже білою на череві. Величезне тіло підтримували короткі, товсті та криві лапи. Ледве ця картинка промайнула перед моїми очима, тут же пролунав гуркіт каміння — істота впала в своє лігво. Наступної миті, відчувши надзвичайний прилив сил і забувши про страх, я схопився, зірвав накривку з ліхтаря, з рушницею в руці зістрибнув зі свого каменя та кинувся вслід за чудовиськом у стародавню римську копальню.

Потужний світильник наповнив замкнений простір яскравим світлом, зовсім не схожим на той боязкий жовтий вогник,

із яким я йшов по цій галереї всього дванадцять днів тому. В глибині я побачив величезного звіра, що віддаляється, його тіло займало майже весь прохід, від стіни до стіни. Вовна у нього була схожа на старе брудне клоччя та звисала довгими густими жмутами, які гойдалися під час руху. Чимось це нагадувало гігантську нестрижену вівцю, лише за розміром ця істота перевершувала найбільшого слона і вишир була майже такою же великою, як у висоту. Зараз мені здається дивним, що я наважився переслідувати таке страшне створіння в надрах землі, але, коли кров закипає, коли бачиш, що твоя здобич утікає, в тобі прокидається давній мисливський інстинкт, і про обережність вже й думати годі. З рушницею в руці я щодуху мчав по сліду чудовиська.

Істота була моторною. А незабаром мені випало дізнатися, що вона до того ж ще й підступна. Я бачив, що вона втікає, мені здавалося, що вона налякана і мені залишається лише наздогнати її. Думка про те, що вона може обернутися, навіть не спадала мені на гадку, настільки я був збуджений. Я вже писав, що прохід, по якому біг, виходив у велику центральну печеру. У неї я і вивалився, думаючи лише про те, щоб не втратити сліду звіра. Але опинившись на великому відкритому просторі, той розвернувся, і ми зустрілися віч-на-віч.

Картина, яку вихопило з темряви яскраве біле світло мого ліхтаря, назавжди закарбувалася в моїй пам'яті. Почвара зіп'ялася на задні лапи, як ведмідь, і навис наді мною величезною страшною махіною... Такої жахливої картини я не бачив у жодному з жаских снів. Як я казав, звір зіп'явся на задні лапи, як ведмідь, і справді було щось ведмеже (якщо можна уявити собі ведмедя вдсятеро більшого за будь-якого з родичів, якого коли-небудь бачили на землі) в його позі й обрисах, у величезних кривих передніх лапах із молочно-білими кіг-

тями, в зморшкуватій шкірі та червоній роззявленій пащеці, утиканій величезними іклами. Тільки одним він відрізнявся від ведмедя, та й узагалі від будь-якого звіра, який ходить по землі. Навіть тієї вирішальної миті зустрічі я сіпнувся від жаху, коли побачив, що його величезні вирячені очі, які блиснули в світлі мого ліхтаря, були цілком білими та незрячими. Уже замить він хитнув передніми лапами та звалився на мене. Разом із розбитим ліхтарем я полетів на каміння. Що сталося після цього, не пам'ятаю.

...Очуняв я вдома, на фермі Аллертон. Після моєї жахливої пригоди в ярузі Синього Джона минуло два дні. Схоже, я отримав струс мозку й усю ніч пролежав там без тями. Моя ліва рука та два ребра були зламані. Як мені потім розповіли, вранці виявили мою записку, зібрався пошуковий загін із десятка фермерів, мене знайшли і принесли додому, до моєї спальні, де я і лежав очманілий дотепер. Жодних слідів істота не залишила, не знайшли і плям крові, які могли б вказати на те, що мої кулі потрапили в ціль. Крім моїх ран і відбитків на болотяній калюжі, ніщо не може підтвердити мою розповідь.

Минуло шість тижнів і я знову можу виходити на сонце. Прямо переді мною видніється крутий сірий кам'яний схил, на ньому чорною плямою виділяється розколина, в якій лежить вхід до яруги Синього Джона. Але тепер із цього місця немає загрози. Ніколи більше через цей зловісний хід зі світу тіней у світ людей не прослизне невідоме чудовисько. Освічені й учені мужі, на кшталт доктора Джонсона, можуть сміятися над моєю розповіддю, але прості сільські люди ні на секунду не засумнівалися в її правдивості. Того дня, коли до мене повернулася свідомість, кілька сотень людей зібралися біля входу в яругу Синього Джона.

У «Каслтонському кур'єрі» писали:

«Даремно наш кореспондент й інші сміливі та заповзятливі джентльмени, котрі з'їхалися туди з Метлока, Бакстона й інших місць, пропонували спуститися та дослідити یشольню до кінця, щоб остаточно підтвердити або спростувати правдивість дивної розповіді доктора Джеймса Гардкастла. Сільські жителі взяли справу в свої руки. Весь день із самого раннього ранку кипіла робота з блокування входу в тунель. Поруч із копальнею починається крутий схил, і сотні добровольців котили по ньому величезні каменюки та закидали їх у یشольню, поки прохід не був завалений цілком. На цьому закінчується дивовижна пригода, що сколихнула всю округу. В оцінці того, що сталося, думки місцевих жителів різко розділилися. Одні вказують на недугу доктора Гардкастла й імовірність того, що певні порушення роботи мозку, які мають туберкульозний характер, могли викликати дивні галюцинації. Згідно з переконаннями цих панів, якась *idée fixe** могла змусити лікаря спуститися в тунель. Отримані ним травми цілком можна пояснити звичайним падінням на каміння. З іншого боку, чутки про дивну істоту, що нібито живе в копальні, фіксують уже кілька місяців, і фермери сприйняли розповідь доктора Гардкастла та його травми як їхнє остаточно підтвердження. Такий стан справ на сьогоднішній день, і навряд чи ситуація проясниться в майбутньому, оскільки прийти до якогось однозначного рішення, як нам здається, неможливо. Людство поки що не володіє необхідними знаннями, які дозволили б дати чітке й задовільне пояснення цим фактам».

Перш ніж друкувати цю замітку, редактору «Кур'єра» варто було б послати репортера до мене, оскільки я, на відміну від всіх інших, дуже добре обміркував те, що сталося, і міг би

* Нав'язлива ідея (франц.).

прояснити деякі найочевидніші питання, що є в цій справі, і зробити його трохи доступнішим для наукового сприйняття. Але, оскільки цього не сталося, я сам спробую дати те єдине розумне пояснення фактам, справжність яких перевірів на своїй шкірі. Моя теорія може здатися дикою, але, принаймні, ніхто не назве її неможливою.

Вважаю (і записи в моєму щоденнику засвідчують, що ця думка склалася у мене ще до події зі мною), що в цій частині Англії лежить велике підземне озеро або море, яке живиться численними гірськими струмками, що пробивають собі русла в м'якому вапняку. Там, де є великі скупчення води, обов'язково мають бути випаровування, тумани та дощі, можлива й присутність рослинного життя. Це, своєю чергою, передбачає і наявність тваринних форм, які, як і рослини, розвивалися там із тих доісторичних часів, коли сполучення із зовнішнім світом могло відбуватися вільніше. Таким чином там могла з'явитися своя фауна та флора, в тому числі чудовиська, як те, що бачив я. Цілком імовірно, що це був печерний ведмідь, дуже сильно збільшений у розмірах і трансформований під впливом нового середовища існування. Впродовж багатьох тисячоліть зовнішній і підземний світи існували паралельно, тварини, що мешкають у них, розвивалися по-своєму, перестаючи бути схожими одна на одну. Потім десь у глибинах скелі утворився якийсь прохід, і одне з цих створінь змогло вибратися нагору і крізь римський тунель вийти в наш світ. Як і всі підземні мешканці, ця тварина втратила здатність бачити, але, безумовно, природа компенсувала це, розвинувши інші почуття сприйняття. Звісно ж, у нього був якийсь спосіб знаходити дорогу та полювати на овець, що пасуться на схилі гори. Чому істота виходила на поверхню лише найтемнішої ночі? Мені здається, що світло для його великих білих очей

було неприємне і навіть, можливо, завдавало болю, тому цей звір міг існувати лише там, де панує суцільна темрява. І цілком імовірно, що саме світло ліхтаря врятувало мені життя тієї страшної миті, коли ми опинилися з цим чудовиськом сам на сам. Таким є моє пояснення цієї загадки. Я виклав на папері все, що знаю. Якщо можете пояснити ці факти, зробіть це; якщо вирішите поставити мої слова під сумнів — ваше право. Ні ваша віра, ні ваше недовіра не можуть змінити їх, так само, як не можуть вони вплинути на долю того, чие призначення вже майже виконане».

На цьому закінчується дивовижна розповідь доктора Джеймса Гардкастла.

КРІЗЬ ЗАВІСУ

Він був велетень-шотландець — буйна копиця рудого волосся, все обличчя в ластовинні, справжній житель прикордонної смуги, прямий нащадок горезвісного клану викрадачів коней із Лідсдейлу та крадіїв худоби. Такий родовід не заважав йому, однак, виказувати взірець провінційної чесноти, бути цілком статечним і гречним громадянином — членом міської управи Мелроузу, церковним старостою та головою місцевого відділення Християнської молодіжної асоціації. Його прізвище було Браун, і його можна було прочитати на вивісці «Браун і Гендісайд», що висіла над великими бакалійними крамницями на Гай-стріт. Його дружина, Мергі Браун, у дівочтві — Армстронг, народилася в старій селянській родині в глухому Тевіотгеді. Невисока на зріст, смаглява, кароока, з надзвичайно нервовою як для шотландки натурою. Здавалося, годі й шукати більшої невідповідності, ніж цей дебелий, рудоволосий чоловік і маленька смаглява жіночка, але ж обоє занурилися корінням у минуле цієї землі настільки далеко, наскільки бракує людської пам'яті.

Якось, а це була перша річниця їхнього шлюбу, вони вирушили подивитися на тільки-но відриті руїни римської фортеці в Ньюстеді. Це місце само по собі було не надто привабливим. З північного берега Твіду, якраз там, де річка робить петлю,

простягається пологий схил орної землі. По ньому і проходили прокопані археологами траншеї, з оголеною то тут, то там старовинною кам'яною кладкою — фундаментом стародавніх стін. Розкопки були великі: весь табір займав п'ятдесят акрів, а сама фортеця — п'ятнадцять. Браун знався з фермером — господарем цього безкрайнього поля, що дуже полегшило їм усю затию, позаяк той із радістю зголосився бути їхнім провідником. Чвалаючи слідом за своїм поводитирем, вони згаяли довгий літній вечір, вивчаючи траншеї, ями, залишки укріплень і безліч різноманітних чудасій, що чекали свого відправлення до Единбурзького музею старожитностей. Саме того дня знайшли пряжку від жіночого паска, і фермер, захопившись, почав було розповідати про неї, аж раптом його погляд упав на обличчя пані Браун.

— Е, та ваша дружина стомилася, — сказав він. — Відхейкайтесь трохи, а тоді ще походимо.

Браун поглянув на дружину. Вона і справді була дуже бліда, темні очі виблискували, в погляді відчувалося щось дике.

— Що з тобою, Меггі? Ти втомилася? Мабуть, час повертатися.

— Ні-ні, Джоне, нумо ще походимо. Тут так цікаво! Немов ми потрапили в країну мрій. Все мені здається тут таким на диво знайомим і таким близьким. А римляни довго тут жили, пане Каннінгем?

— Добряче, пані. Самі зважте: щоб набити по вінця такі помийні ями, знадобився чималий термін.

— А чому вони все ж пішли звідсіля?

— Хтозна, пані. Мабуть, довелося. Тутешньому люду стало несила терпіти їх. Ось народ і піднявся, та й підпалив їхню фортецю, що нахабно стирчала з-поміж хиж. Он вони, сліди пожежі, на каменях, самі бачите.

Мимовільне тремтіння охопило Меггі Браун.

— Дика ніч... Страшна... — якось глухо промовила вона. — Все небо було червоним від вогню... І навіть ці сірі камені також почервонили...

— Еге ж, вони, вочевидь, були такі червоні, — підхопив чоловік. — Дивна річ, Мерті. Може, причиною цього твої слова, та тільки я немов зараз бачу все, що тут діялося. Заграва відбивалася у воді...

— Атож, вона відбивалася у воді. Дим перехоплював подих. А варвари нестямно лементували!

Старий фермер засміявся:

— Ось так-так! Леді напише тепер оповідку про стару фортецю! Багатох я водив тут, показував що й до чого, а такого, чесно скажу, не чув жодного разу. Вміти гарно сказати — не інакше, як дар Божий.

Вони опинилися на краю траншеї, праворуч самотіла яма.

— Ця яма має чотирнадцять футів углиб, — оголосив фермер. — Що б, ви думали, там знайшли? Скелет чоловіка зі зброєю в руці, ось що! Гадаю, що він так і помер там, вчепившись у свій спис. Як, скажіть, будь ласка, чоловік зі списом потрапив у яму чотирнадцять футів глибиною? Адже це не могила: своїх мерців вони спалювали. Розтлумачте, пані?

— Він рятувався від варварів і сам стрибнув униз, — пояснила Мерті Браун.

— Гм... Схоже на те... Навіть професори з Единбурґа не пояснять краще. Ех, вам би бувати тут частіше, щоб відповідати на всілякі каверзні запитання. А ось, між іншим, вівтар, його відкопали минулого тижня. І напис на ньому. Кажуть, латиною ніби означає, що, мовляв, люди з цієї фортеці дякують Богові, який за них заступається.

Екскурсанти оглянули старий камінь, що місцями кришився від часу. Вгорі виднілися глибоко врізані латинські літери — V. V.

- Що ж це означає? — поцікавився Браун.
— Та хто його знає? — відгукнувся провідник.
— Валерія Віктрикс*, — ледь чутно промовила жінка.

Її обличчя було блідішим, ніж раніше, очі спрямовані в безмовну далечінь, наче жінка вдивлялася в смутні простори нагромаджених століть.

- Що це? — здивовано спитав чоловік.
Дружина сіпнула, ніби прокинувшись від сну.
— Про що ми балакали?
— Про ці літери на камені.

— А, справді... Я впевнена, що це ініціали легіону, який спорудив вівтар.

- Авжеж, але ти, здається, назвала якесь ім'я?

— Та ні, що ти! Яке там ім'я? І звідки мені знати, які у них були імена!

- Ти сказала щось на кшталт «Віктрикс», чи не так?

— Я, мабуть, пробувала вгадати. Задумалася про щось і навмання ляпнула. Це місце якесь дивне... Якимось незатишно мені тут. Немов я не я, а хтось іще.

— Атож, і мені таке ж здається. Щось тут не те, місце і справді страшне, — погодився чоловік і в його сміливих сірих очах промайнула ледь помітна тінь страху. — Але гаразд! Час, мабуть, прощатися, пане Каннінгем. Нам треба потрапити додому ще засвітла.

Повернувшись додому, Брауни не могли позбутися дивного враження, яке справила на них ця прогулянка по розкопках. Немов отруйні міазми піднялися з дна вогких траншей і проникли в кров. Весь вечір подружжя було замислене та

* *Валерія Віктрикс* — римський легіон, сформований Октавіаном 31 року до Р. Х. Припинив своє існування наприкінці III ст.

мовчазне, лише іноді обмінювалися зауваженнями: далєбі, на думці в обох були одні й ті ж невеселі думки.

Браун спав тривожно і бачив дивний, але цілком цілісний сон, бачив так виразно, що прокинувся весь спітнілий, охопленний тремтінням, немов переляканий кінь. Вранці, коли сіли снідати, він спробував переказати свій сон дружині.

— Все було напрочуд чітко, Метті, — почав він. — Набагато виразніше, ніж будь-що наяву. Мені і зараз ввижається, ніби мої руки липкі від крові.

— Розкажи мені... розкажи все за порядком, — попросила вона.

— Спершу я опинився на якомусь схилі. Лежав, розплатившись на землі. Земля була тверда, нерівна, поросла вереском. Навколо темно, хоч в око стрель, але я чув шарудіння та дихання. Здавалося, що навколо мене люди, безліч людей, але я нікого не бачив... Часом глухо дзенькала криця, і тоді кілька голосів шепотіли: «Цить!» У руці я тримав вузлувату палицю із залізними шпичаками на кінці. Серце в моїх грудях шалено гупало, я відчував, що наближається мить великої небезпеки і напруги всіх сил. Один раз я впустив ломаку, і знову в п'їтьмі навколо мене зашепотіли голоси: «Цить!» Я простягнув руку і торкнувся ноги чоловіка, котрий лежав попереду. Обабіч від мене, лікоть до ліктя, також були люди. Але всі мовчали.

Потім ми поповзли. Здавалося, весь схил пагорба повзе до низу. Там була річка і горбатий дерев'яний міст, а за мостом — часті вогні, факели на стіні. Люди, крадучись, повзли до мосту. Ні шереху, ні скрипу, глибока тиша. Раптом у темряві пролунав передсмертний зойк — воання людини, пробитої наглим болем у саме серце. Тривало це одну мить — лемент вмираючого переріс у ревіння тисячі розлючених голосів. Я кинувся бігти. Всі навколо мене також побігли. Засяяло яскраве червоне

світло і річка перетворилася в багряну смугу. Тепер я побачив своїх товаришів. Дикі обличчя з розвіяним на вітрі довгим волоссям і бородами, постаті, одягнені в звірині шкури, вони були схожі швидше на демонів, ніж на людей. Від люті всі збожеволіли, раз по раз підстрибували на бігу і несамовито махали руками, а червоні відблиски танцювали на обличчях, спотворених криком. Я біг у натовпі та вигукував прокляття, як і всі. Пролунав оглушливий тріск дерева, й я збагнув, що частокіл обвалився. У моїх вухах стояв пронизливий свист; я знав, що це стріли, вони пролітали повз. Я скотився на дно рову і побачив руку, що простягнулася згори, схопив її і мене витягли на стіну. Поглянувши вниз, я побачив там сріблястих людей, котрі тримали підняті вгору списи. Кілька людей, ті, хто біг попереду, стрибнули вниз — прямо на списи, а слідом за ними й інші. Ми перебили солдатів до того, як ті встигли вивільнити свої списи і знову наставити їх на нас. Вони голосно верещали якоюсь чужою мовою, але пощади не було нікому. Ми накрили їх, як хвилі, звалили на землю та розтоптали, адже їх виявилось мало, а нас — без ліку.

Потім я опинився серед будинків. Один із них був охоплений полум'ям, язики вогню пробивалися крізь дах. Я побіг далі й опинився між будівлями. Навколо нікого, потім хтось промайнув переді мною. Виявилось, що це жінка. Я спіймав її за руку, взяв за підборіддя й обернув обличчям до себе, щоб розглянути при світлі. І хто б, ти думаєш, це був, Меггі?

Дружина облизала пересохлі губи.

— Це була я, — сказала вона. Чоловік здивовано поглянув на дружину.

— А ти кмітлива. Аякже, це була ти, саме ти. Розумієш, не просто схожа на тебе. Це була ти, та сама. Я побачив ту ж саму душу в твоїх переляканих очах. Ти була бліда та дивовижно

вродлива в заграві пожежі. У мене тут же виникла настирлива думка: вивести тебе звідси, щоб ти була моєю, лише моєю, в моєму будинку, десь біля підніжжя пагорбів. Але ти вчепилася нігтями мені в обличчя. Я закинув тебе на плече і став шукати шляхи назад, подалі від цього будинку, охопленого полум'ям, назад у темряву. І тут сталося те, що я запам'ятав найкраще... Тобі зле, Метті? Далі не розповідати? Боже! У тебе той же погляд, що і вночі, в моєму сні! Ти пронизливо лементувала. Він примчав у світлі пожежі. Простоголовий, волосся чорне та кучеряве, в руці виблискував меч, короткий і широкий, трохи довший за кинджал. Він кинувся з ним на мене, але спіткнувся й упав. Однією рукою я тримав тебе, а другою...

Дружина схопилася на ноги, обличчя її скривилося від болю та ненависті.

— Марк! — вигукнула вона. — Мій любий Марк!.. Ах ти ж тварина! Звір! Звір!

Задзвеніли горнятка, і жінка, знепритомнівши, впала на обідній стіл.

...Вони більше ніколи не згадували цю дивну подію, що сталася на зорі їхнього подружнього життя. Тоді, на мить, відсмикнулася завіса минулого, й якась швидкоплинна картина забутого життя постала перед ними. Але завіса тут же затягнулася, щоб не відкриватися більше ніколи. Життя Браунів минало в доволі вузькому колі — для чоловіка воно обмежувалося крамницею, для дружини — будинком. І все ж із того літнього вечора нові і ширші горизонти розмито позначилися перед ними завдяки відвідинам руїн римської фортеці.

БЕЗОДНЯ МАРАКОТА

Розділ 1

Позаяк ці документи потрапили в мої руки для публікації, я змушений насамперед нагадати читачеві про трагічне зникнення парової яхти «Стретфорд», яка рік тому вийшла в море для океанографічних досліджень і вивчення життя морської безодні. Організував експедицію доктор Маракот, знаменитий автор «Псевдокоралових формацій» і «Морфології пластинчато-зяберних». Доктора Маракота супроводжував пан Сайрес Гідлі, колишній асистент Зоологічного інституту в Кембриджі, до цього рейсу він працював в Оксфорді позаштатним приват-доцентом. Корабель вів капітан Гові, досвідчений моряк. Команда складалася з двадцяти трьох осіб, в їхньому числі американець — механік із заводу «Мерібенк Воркс» у Філадельфії.

Всі вони — і команда, і пасажери — зникли без сліду, й єдиним спогадом про «Стретфорд» була реляція однієї норвезької барки, що зустрічала корабель, який цілком пасував до прикмет злощасного судна, і бачив, як той пішов на дно під час потужної бурі восени 1926 року. Пізніше, по сусідству з місцем, де сталася трагедія, знайшли рятувальну шлюпку з написом «Стретфорд». Там же плавали решітки, зірвані з палуби, рятувальний буй і частини спардека. Все це, вкупі з від-

сутністю будь-якої інформації про корабель, вселяло повну впевненість у тому, що ніхто і ніколи більше не почує ні про нього, ні про його команду. Ще більше посилила це переконання випадково перехоплена в той час дивна радіограма, не зовсім зрозуміла, але вона не залишає сумнівів у трагічній долі пароплава. Текст радіограми процитую пізніше.

Свого часу в підготовці експедиції були помічені певні особливості. Передусім надзвичайна таємничість, якою оточив приготування професор Маракот. Він був відомий як затятий ворог відкритості, ненависник газетного галасу, і ця риса науковця особливо яскраво проявилася в тому, що він відмовився давати інтерв'ю і не пустив представників преси на корабель, коли «Стретфорд» ще стояв у доці Альберта. За кордоном ширилися чутки про встановлені на кораблі нові оригінальні пристосування, призначені для дослідження життя на великих глибинах, ці чутки підтвердили в правлінні заводу «Гантер і компанія» у Вест-Гартлпулі, де конструювали та будували ці апарати. Стверджували, що все днище корабля може відділятися, і ця обставина привернула особливу увагу страхової компанії, яку вдалося заспокоїти лише з великими труднощами.

Незабаром про все це забули, але тепер, коли нова несподівана обставина змусила всіх згадати про долю зниклої експедиції, все набуло особливого значення.

Ось такі обставини супроводжували відбуття «Стретфорда». Зараз існують чотири документи, що стосуються цієї експедиції. Перший із них — лист, написаний паном Сайресом Гідлі із Санта-Круса, столиці Великих Канарських островів, його приятелю серу Джеймсу Толботу з Трініті-коледжу в Оксфорді, який відправили під час єдиного відомого нам після відплиття перебування «Стретфорда» в гавані.

Другий — дивний заклик по радіо, про який я згадував. Третій — та частина суднового щоденника «Арабелли Ноулз», де йдеться про скляну кулю. Четвертий, він же останній, — дивовижний вміст кулі, який є або злісною та незрозумілою містифікацією, або відкриває новий розділ людських досягнень, важливість і значення яких важко перебільшити. Зробивши ці застереження, я публікую лист пана Гідлі, люб'язно переданий у моє розпорядження сером Джеймсом Толботом і досі ще не виданий. Він датований 1 жовтня 1926 року.

«Посилаю вам цього листа, любий Толботе, із Санта-Круса, де ми зупинилися на відпочинок на кілька днів. На кораблі майже весь час я спілкувався з Біллом Скенленом, головним механіком; він мій земляк, у нього дуже товариський характер, тому природно, що ми з ним зблизилися. Але сьогодні вранці я сам: він подався на берег, бо має, як він каже, побачення з дівчиною. Балакає він саме так, як, на думку англійця, мають розмовляти справжні янки.

Ви зустрічали Маракота, ви ж знаєте, який він сухар. Я вам, здається, розповідав, як професор запросив мене до себе працювати. Він шукав асистента і звернувся до старого Сомервіля із Зоологічного інституту. Сомервіль послав ученому мою преміальну роботу про морських крабів, і це залагодило справу. Певна річ, чудово, коли можна працювати за фахом, але я волів би співпрацювати з ким завгодно, тільки не з цієї живої мумією Маракотом. Він так прагне до самоти, настільки поглинений своєю справою, що в цьому є щось нелюдське. «Найчерствіший сухар на світі», — назвав його Білл Скенлен. Проте, не можна не схилитися перед таким інтелектом. Для нього не існує нічого, крім його науки. Пригадую, як ви сміялися, коли я попросив науковця порекомендувати мені літературу для підготовки до плавання, а він відповів, що

як серйозний посібник варто прочитати повне зібрання його творів, а як легке читиво — геккелівські «Планктонні студії».

Знаю його зараз не ближче, ніж тоді, в маленькій приймальні з виглядом на Оксфорд-гай. Він нічого не каже, і його худорляве, суворе обличчя — обличчя Савонароли* або навіть Торквемади** — ніколи не освітлює усмішка. Довгий, тонкий, висунутий уперед ніс, близько посаджені, маленькі, сірі, блискучі очі під навислими кущистими бровами, тонкі губи, завжди щільно стиснені, щоки, що провалилися від постійної розумової напруги та суворого життя, — вся його зовнішність не надихає до зближення. Професор завжди витає десь на вершинах думки, за межами, досяжними звичайним смертним. Інколи мені здається, що у нього не всі вдома. Наприклад, цей його дивовижний апарат... Але буду розповідати за порядком, а ви вже збагнете, що й до чого.

Отже, про початок нашого плавання. «Стретфорд» — чужа морська яхта, зумисне пристосована до океанографічних досліджень. Вона має тисячу двісті тонн водотоннажності, просторі палуби і добре обладнані трюми, що вміщують усілякі пристосування для вимірювання глибин, тралення, драгування та глибоководного лову сітями: потужні парові лебідки, ворота для тралення, а також безліч інших спеціальних апаратів, частково загальновідомих, частково новітніх. Були й комфортабельні каюти та прекрасна лабораторія, обладнана навмисно для наших досліджень.

* *Джироломо Савонарола* (1452—1498) — флорентійський поет, монах-домініканець, антимодерніст, котрий 1494 року проголосив Христа королем Флоренції та за підтримки Франції заснував Флорентійську теократичну республіку.

** *Томас де Торквемада* (1420—1498) — великий інквізитор Іспанії, котрий зміцнив і розширив діяльність інквізиції.

Ще до відплиття «Стретфорд» набув репутації загадкового корабля, і незабаром я збагнув, що ці чутки мали під собою ґрунт. Початок нашого плавання був достатньою мірою пересічним. Ми попрямували в Північне море, разів зо два закидали трали, але позаяк там глибина рідко перевищує вісімнадцять метрів, а наш корабель обладнаний власне для глибоководних робіт, це, по суті, було марною тратою часу. У будь-якому разі, крім звичайних видів риб, придатних для харчування, каракатиць, слимаків і проб із морського дна, що складаються з алювіальної глини*, ми не витягли нічого важливого. Потім ми обігнули Шотландію, пройшли неподалік від островів Фаро і дісталися до рифу Вівіль-Томсон, де здобич була дещо цікавішою. Потім попрямували на південь, до кінцевого пункту нашої подорожі, розташованому між Африкою та Канарськими островами. Однієї безмісячної ночі ми мало не сіли на мілину, в іншому ж наше плавання протікало без якихось пригод.

У ці перші тижні я намагався зійтися ближче з Маракотом, але це виявилось нелегкою справою. Почну з того, що науковець — найменш уважний і заглиблений у себе чоловік на світі. Пригадую, як він дав хлопчикові-ліфтерові пенні, вважаючи, що сів у трамвай? Півдня про щось міркує і, здається, зовсім не помічає, де він і що відбувається навколо. Крім цього, професор неймовірно скритний. Він цілими днями просиджує над паперами та мапами, але варто мені зайти в каюту, і він тут же їх ховає. Я абсолютно впевнений, що чоловік щось замислив, але доти, доки ми змушені вештатися поблизу портів, не виказує нам свої плани. Таке маю враження, і незабаром дізнався, що й Білл Скенлен тримається такої ж думки.

* *Алювій* — незцементовані відклади постійних водних потоків, що складаються з уламків різного ступеню обкатаності та розмірів (валуни, галька, гравій, пісок, суглинок, глина).

— Слухайте, пане Гідлі, — сказав він якось увечері, коли я сидів у лабораторії, досліджуючи результати наших перших ловів, — як думаєте, що на гадці у нашого стариганя? На вашу думку, що він затіває?

— Гадаю, — відповів я, — що ми займемося тим же, чим займався до нас Челленджер і добра дюжина інших океанографічних експедицій, — відкриємо кілька нових різновидів риб, нанесемо кілька нових даних на гідрометричні мапи.

— Та де там, — заперечив Скенлен. — Почнімо міркувати спочатку. Наприклад, навіщо тут я?

— Ну, на випадок, якщо зіпсуються машини.

— Як би не так! Які там машини! Машина «Стретфорда» перебуває під опікою Мак-Ларена, шотландського інженера. Ні, сер, не для того мерібенкські хлопці послали найкращого свого механіка, щоб він лагодив ці дурні гасниці. Недарма ж мені платять півсотні доларів на тиждень. Крокуйте за мною, я вам дещо поясню на цю тему.

Він витягнув ключа, відімкнув двері позаду лабораторії та повів мене подвійною драбиною у відділення трюму, де було майже порожньо; лише якісь чотири великі запчастини виблискували в масивних скринях, запаковані в солому. Це були гладкі сталеві плити, забезпечені по краях болтами та засувками. Кожна плита була розміром приблизно десять квадратних футів і товщиною півтора дюйма, з круглим отвором посередині дюймів вісімнадцять у діаметрі.

— Що це за чортівня? — поцікавився я.

Кумедна мармиза Білла Скенлена (у нього обличчя чи то опереткового коміка, чи то боксера) розпливлася в усмішці.

— Це мій малюк, сер, — заявив він. — Атож, пане Гідлі, саме через нього я тут опинився. До цієї штукенції є ще таке ж сталеве дно. Воно он у тій скрині. Потім є ще віко на кшталт

купола і велике кільце для линви, або для ланцюга. А тепер погляньте на днище яхти.

Я побачив квадратну дерев'яну платформу з гвинтами по кутах. Це доводило, що платформу можна зрушувати з місця.

— Подвійне дно, — підтвердив Скенлен. — Цілком можливо, що наш господар збожеволів, а може, він тямить набагато краще, ніж ми міркуємо, але, якщо я його таки розкусив, то він хоче спорудити щось подібне на водолазний дзвін — вікна ось тут, запаковані окремо — і спустити його вниз крізь дно яхти. Ось електричні прожектори, і, так собі міркую, він хоче освітити простір навколо сталеві кабінки та крізь круглі ілюмінатори спостерігати, що діється навколо.

— Якби це було так, простіше було б влаштувати в кораблі прозоре дно, — сказав я.

— Це ви гарно підмітили, — погодився Білл Скенлен і почухав потилицю. — Ось я ніяк не можу второпати, в чому тут річ. Знаю лишень, що мене відрядили до нього допомагати збирати цю дурнувату штукенцію. Наразі він ще нічого не казав, я також мовчу, але приношуюся, й, якщо він продовжуватиме мовчати, я і сам усе дізнаюся.

Так я вперше стикнувся з нашою таємницею. Погода дуже зіпсувалася, але ми справляли глибоководне тралення на південний захід від мису Юба, визначаючи температуру і досліджуючи ступінь насиченості морської води сіллю. Глибоководне тралення петерсонівським тралом — неймовірне заняття, він захоплює відразу три метри завширшки та загібає все, що зустрічає на своєму шляху; опускаючись на глибину в чверть милі, приносить одні породи риб, а з глибини у півмилі — зовсім інші: в різних шарах океану, як і на різних материках, є свої мешканці. Іноді з самого дна ми витягали півтонни

чистого рожевого слизу, цього сирівцю для майбутнього життя. Іноді це бував мул, що розпадається під мікроскопом на мільйони найтонших круглих і прямокутних тілець, розділених між собою прошарками аморфного бруду. Не стану перераховувати вам усіх цих бротулід і макрутид, асцидій і голотурій, поліпів і голкошкірих; можу лише сказати, що дари океану невичерпні, і ми старанно їх збирали. І весь час я не міг позбутися відчуття, що не для того нас привіз сюди Маракот, а в цьому сухому, вузькому черепі єгипетської мумії криються інші плани. Мені здавалося, що це лише репетиція, випробування людей і техніки, за яким починається справжня справа.

Дописавши листа до цього місця, я подався на берег пройтися, бо завтра рано-вранці ми відпливаємо. Я опинився на пристані вельми доречно, бо там вибухнув серйозний скандал, причому в головних ролях виступали Маракот і Білл Скенлен. Білл — відомий задирака, і, за його словами, у нього часто п'ястуки сверблять, але коли навколо з'юрмилося півдюжини іспанців, і всі з ножами, становище моїх супутників стало прикрим; саме час було втрутитися. Виявилося, що вчений орендував доволі дивний транспорт, який тут називають бричкою, об'їхав півострова, обстежуючи його геологічні особливості, але зовсім забув, що не прихопив з собою грошей. Коли настав час платити, він ніяк не міг пояснити тубільцям, що немає при собі грошей, і візник став забирати у нього годинника. Тут за шефа заступився Білл Скенлен, і не минути б їм обом ножа, якби я не залагодив справи, давши долар візникові та п'ять доларів хлопцю з підбитим оком. Все зійшло на пси, і тут Маракот уперше проявив людські почуття. Коли ми дісталися до яхти, він запросив мене в свою маленьку каюту та подякував за втручання.

— До речі, пане Гідлі, — зауважив він. — Наскільки я знаю, ви не одружені?

— Ні, — відповів я.

— І на вашій опіці немає нікого з рідних?

— Ні.

— Чудово, — сказав він. — Я мовчав поки що про свої наміри, бо мав причини тримати їх у таємниці. Насамперед боявся, що мене можуть випередити. Коли розголошуються наукові ідеї, їх можуть випередити інші — як Амундсен реалізував ідею Скотта. Якби Скотт, як і я, зберігав свій намір у таємниці, то не Амундсен, а він першим досягнув би Південного полюсу. Мій задум так само сміливий і видатний, тому я й мовчав. Але зараз ми підходимо впритул до його здійснення, і жоден суперник не встигне мене випередити. Завтра ми попливемо до нашої справжньої мети.

— І якої ж? — спитав я.

Він весь подався вперед, і аскетичне обличчя засяло ентузіазмом фанатика.

— Наша мета, — сказав він, — дно Атлантичного океану!

Тут я маю зупинитися, бо гадаю, що вам, як і мені, перехопило подих. Якби я був письменником, то, напевно, тут же й скінчив свою розповідь. Але позаяк я всього лише літописець, то можу додати, що пробув ще годину в каюті Маракота та дізнався багато подробиць, які встигну передати вам, поки не відчалить остання берегова шлюпка.

— Отже, юначе! — мовив він. — Тепер можете писати що завгодно. Коли ваш лист досягне Англії, ми вже пірнемо.

Професор усміхнувся. Йому не бракувало дециці прісного гумору.

— Авжеж, сер, пірнемо. Це — дуже вдале слово в цьому випадку, і це пірнання увійде в історію науки. Я твердо пере-

конаний, що поширена думка про величезний тиск океану на великих глибинах позбавлена підстав. Цілком зрозуміло, що існують інші фактори, які нейтралізують цю дію, хоча наразі я ще не зумію сказати, які. Саме це одне з тих завдань, які маємо вирішити. Як вважаєте, який тиск води на глибині однієї милі?

Він блиснув на мене очима крізь великі рогові окуляри.

— Не менше однієї тонни на квадратний дюйм, — відповів я. — Це доведено.

— Завдання піонера науки завжди полягало в тому, щоб спростувати те, що було доведено. Поворухіть мізками, юначе! Весь останній місяць ви виловлювали найніжніші глибоководні форми життя — істоти настільки ніжні, що вам заледве вдавалося перенести їх із сітки в банку, не пошкодивши їхні чутливі покриви. І це підтверджує існування надзвичайного тиску?

— Тиск рівноважується, — відповів я. — Він однаковий зсередини та зовні.

— Порожні слова! — вигукнув Маракот, нетерпляче смикнувши головою. — Ви витягали круглих риб, наприклад, *gastrostomus globulus*. Хіба їх не розплющило б у плячок, якби тиск був такий, як ви вважаєте? Або ж подивіться на наші глибинні трали. Адже вони не сплющуються навіть на найбільших глибинах.

— Але ж досвід водолазів...

— Звісно, його слід враховувати. Вони справді помічають збільшення тиску, відчуваючи його дію на, мабуть, найчутливіший орган тіла — внутрішнє вухо. Але, за моїми припущеннями, на нас тиск не діятиме взагалі. Нас опустять униз у сталевій клітці з товстими кришталевими вікнами для спостережень. Якщо тиск недостатньо сильний, аби втиснути все-

редину чотири сантиметри загартованої двохромопідкелевої сталі, він нам не зашкодить. Ми продовжимо експеримент братів Вільямсонів у Нассау, з якими ви, вочевидь, знайомі. Якщо мій розрахунок хибний — ну що ж, кажете, що від вас ніхто не залежить... Ми померемо під час великого досліду. Певна річ, якщо ви вирішите ухилитися, я можу вирушити й сам.

Мені здалося, що це найбожевільніший із усіх мислимих проєктів, але ж ви знаєте, як важко відмовитися від виклику. Я вирішив відтягнути час для рішення.

— На яку глибину маєте намір опуститися, сер? — поцікавився я.

Над столом професора була пришпилена мапа; він встановив кінець циркуля в точці на північний захід від Канарських островів.

— Торік я зондував ці місця, — заявив учений. — Там є дуже глибока западина. Сім тисяч шістсот двадцять метрів. Я першим повідомив про неї. Сподіваюся, в майбутньому ви знайдете цю западину на мапах під назвою Безодня Маракота.

— Невже ви маєте намір спуститися в цю безодню, сер? — вигукнув я.

— Ні-ні, — з посмішкою відповів Маракот. — Ні наш спускний ланцюг, ні рурки для повітря не сягають більше півмилі! Але я хотів пояснити вам, що навколо цієї глибокої западини, яку, без сумніву, утворили вулканічні сили, розмістився піднятий хребет або вузьке плато, яке лежить на глибині трьохсот фатомів.

— Трьохсот фатомів? Третина милі! — отетерів я.

— Атож, приблизно третина милі. Хочу, щоб нас спустили в маленькій спостережній кабіні саме на це плато. Там ми зробимо всі можливі спостереження. З кораблем нас буде

сполучати перемовна рурка, і ми зможемо передавати наші накази. З цим не виникне жодних труднощів. Коли захочемо, щоб нас підняли, досить буде лише сказати про це в рурку.

— А повітря?

— Буде накачуватися до нас униз.

— Але ж там буде зовсім темно!

— Боюся, що так. Досліді Фоля та Сарасена на Женевському озері доводять, що на таку глибину не проникають навіть ультрафіолетові промені. Але яке це має значення? Ми будемо забезпечені потужним потоком електричного струму від корабельних машин, доповненим шістьма двовольтовими сухими елементами Геллесена, сполученими між собою, щоб давати струм у дванадцять вольтів. Разом із сигнальною лампою Лукаса військового взірця як рухомого рефлектора нам цього цілком вистачить. Щось іще вас бентежить?

— А якщо наші повітряні рурки заплутаються?

— Не заплутаються! Але про всяк випадок у нас є стиснене повітря, якого нам вистачить на добу. Ну як, задоволені моїми поясненнями? Погоджуетесь? — спитав Маракот.

Рішення було нелегким. Мій мозок працював хутко, а уява — ще швидше. Я вже виразно уявляв собі цю чорну скриню, опущену в споконвічні глибини, відчував сперте повітря, бачив, як гнуться стіни камери, як вода розриває їх у місцях скріплення і проникає в усі щілини та тріщини, як усе розширюється... Мені доведеться померти повільною та жахливою смертю! Але я звів погляд: вогняні очі стариганя були спрямовані на мене, і в них світилася наснага мученика науки. Такий ентузіазм заразний, і якщо це — шаленство, то, принаймні, шляхетне та безкорисливе. Його запал передався і мені, я схопився та простягнув науковцю руку.

— Професоре, я з вами до кінця! — вигукнув я.

— Я так і знав, — відповів той. — Я вас вибрав не за ваші поверхневі наукові знання, мій юний друже, — усміхаючись, додав учений, — і не за ваше близьке знайомство з крабами. Є інші чесноти, які можуть виявитися для нас набагато важливішими. Це вірність і мужність.

Піймавши таким чином на грудку цукру, професор відпустив мене. Й усі мої плани на майбутнє розсипалися на порох. Ну, ось зараз відчалить остання берегова шлюпка! Питають, чи немає листів на берег. Ви або ніколи вже більше не почувете про мене, мій любий Толботе, або отримаєте листа, що вартує того, щоб його прочитати. Якщо від мене не буде звісток, можете зафрахтувати плавучий надгробний пам'ятник і прикріпити його на якорі десь на південь від Канарських островів, написавши на ньому: *«Тут або деінде неподалік спочиває все, що залишили риби від мого приятеля Сайреса Дж. Гідлі»*.

Другий документ — нерозбірлива радіограма, яку вловили різні кораблі, в тому числі і поштовий пароплав «Ароя». Її прийняли о третій годині дня 3 жовтня 1926 року, і це доводить, що її послали через два дні після відплиття «Стретфорда» з Великих Канарських островів, що підтверджує й лист Гідлі. Це приблизно збігається з тим часом, коли норвезьке судно бачило яхту, що гинула в циклоні, за двісті миль на північний захід від порту Санта-Крус.

Радіограма повідомляла: *«Лежимо на боці. Становище безнадійне. Тільки-но втратили Маракота, Гідлі, Скенлена. Місцезнаходження незрозуміле. Хустинка Гідлі на кінці глибоководного лоту. Нехай Господь допоможе нам. Яхта «Стретфорд»*.

Це було останнє незрозуміле повідомлення, яке дійшло зі злочасного судна, і кінець радіограми був такий дивний,

що його визнали маренням радіотелеграфіста. Однак сама радіограма, здавалося, не залишала сумнівів щодо долі судна.

Пояснення цього випадку, якщо це можна прийняти за пояснення, краще шукати в нотатках, знайдених у скляній кулі, і передусім вважаю за потрібне розширити дуже короткий звіт про знахідку цієї кулі, що з'явився у пресі. Беру його дослівно з вахтового журналу «Арабелли Ноулз», що прямувала під командуванням Амоса Гріна з вантажем вугілля з Кардифа до Буенос-Айреса.

«Середа, 5 січня 1927 року. Широта 27°14', західна довгота 28°. Спокійна погода. Блакитне небо з низькими п'р'ястими хмарами. Море, як скло. У другу склянку середньої вахти перший помічник доповів, що помітив блискучий предмет, який вистрибнув із моря, а потім упав назад. Його перше враження було, що це якась невідома йому риба, але, подивившись у далекий погляд, він побачив, що це срібна куля, така легка, що не плила, а скоріше лежала на поверхні води. Мене викликали, й я побачив кулю завбільшки з футбольний м'яч, що яскраво виблискував майже за півмилі від нашого корабля. Я зупинив машини та послав бот із другим помічником, котрий підібрав цей м'яч і доставив на борт.

При найближчому розгляді виявилось, що ця куля зроблена з якогось дуже гнучкого скла і наповнена настільки легким газом, що, коли її підкидали в повітря, вона плавала, як дитяча повітряна кулька. Вона була майже прозорою, і ми розглянули всередині неї щось на кшталт згортку паперу. Вона була зроблена з такого пружного матеріалу, що нам далеко не відразу вдалося розбити її та дістатися до паперу. Молоток її не брав, і вона луснула, лише коли головний механік поклав її в машину. На жаль, вона розлетілася в іскристий пил, так що нам не вдалося знайти ні шматочка, щоб встановити, з чого ж вона

була зроблена. Однак папірець залишився цілим, і, прочитавши текст, ми дійшли висновку, що він має велике значення, тому вирішили вручити записку британському консулу, як тільки досягнемо Ла-Плати. Ось уже тридцять п'ять років я плаваю на кораблях, але з такою загадковою історією зіткнувся вперше. Те ж саме кажуть усі, хто перебуває зараз на борту. Надаю можливість розбиратися в цьому людям, котрі розумніші за мене».

Ось і все, що ми знаємо про те, звідки взялися нотатки Сайреса Дж. Гідлі, які ми зараз подамо без найменших спотворень.

«Кому я пишу? Сміливо можу сказати: всьому світу, — але позаяк ця адреса вельми неточна, то вкажу чіткіше: моєму приятелю серу Джеймсу Толботу з Оксфордського університету, хоча б тому, що останній мій лист був адресований йому, а це можна розглядати як продовження. Я готовий до того, що якщо навіть куля побачить сонячне світло й її не прочитає акула, є лише один шанс із тисячі, що серед нескінченних водних просторів вона трапиться на очі людині. Але все ж спробувати варто, та й Маракот також посилає кулю, тому цілком можливо, що оповідку про наші дивовижні пригоди таки дізнається світ. Чи повірять нам — це, вважаю, вже інше питання, але коли люди побачать прозору кулю, наповнену невідомим їм газом, сподіваюся, вони збагнуть, що всередині перебуває щось не зовсім звичайне. У будь-якому разі, ви, Толботе, не облишите мої нотатки, не прочитавши їх.

Якщо хтось захоче дізнатися, як усе це почалося і що ми намірялися зробити, він зможе знайти цю інформацію в листі, який я вам написав 1 жовтня минулого року, в день нашого відплиття із Санта-Круса. Якби я знав наперед, що нам дове-

деться пережити, то стрибнув би в останній човен, що відходив на берег! А втім, мабуть, навіть знаючи, що нас чекає, я все ж прийняв би пропозицію доктора Маракота та пройшов би через усе до кінця. Аякже, я навіть упевнений у цьому: я все одно не відмовився б.

Отже, починаю розповідь із того дня, коли ми відпливли із Санта-Круса. Тільки-но ми вийшли з гавані, старий Маракот аж змінився. Нарешті настав час діяти, й уся його енергія, що так довго лежала під сподом, вирвалася назовні. Запевняю, що він одразу захопив усю владу на яхті, підпорядкувавши собі і змусивши схилитися перед своєю волею все й усіх. Сухий, неуважний буркотун-учений раптово зник, поступившись місцем втіленню потужної динамо-машини, що пашисть енергією та потрiскує від напору величезної прихованої сили. Його очі блистіли з-за скелець окулярів, як прожектори. Він, здавалося, перебував усюди водночас, позначаючи наш напрямок на мапі, сперечаючись із капітаном, командуючи Біллом Скенленом, даючи мені безліч різних доручень, і при цьому в усіх його діях відчувалася система, всі вони вели до однієї мети. Вчений несподівано проявив солідні пізнання в електриці та механіці і більшу частину часу проводив біля машини, яку Скенлен методично збирав під його безпосереднім керівництвом.

— Ну, пане Гідлі, справа йде на лад, — сказав Білл наступного ранку. — Ходімо до мене, погляньте на цю дивовижну штукенцію. Професор, виявляється, чудовий хлопець і механік найвищого ґатунку.

Відчуття у мене було не з приємних: мені здавалося, що я оглядаю власну труну, але все ж мушу зізнатися, що виглядала вона дуже вражаюче. Сталева підлога була міцно приклепана до чотирьох сталевих стінок, і в кожній було по круглому ілюмінатору. У даху розмістився невеликий вхідний трап,

другий трап був у підлозі. Вся кабінка висіла на тонкій, але неймовірно міцній сталевій линві, що накручується на барабан і розмотується або намотується потужним двигуном, який зазвичай приводив у дію глибоководні трали «Стретфорда». Наскільки я втямив, линва була довжиною близько півмилі, й її кінець був закріплений на залізних тумбах на палубі. Гумові рурки для подачі повітря були такої ж довжини; з ними разом тягнувся телефонний дріт та ізольований кабель, що подає електроенергію від суднових динамо-машин до наших прожекторів; крім них, у сталевий каюті стояли про всяк випадок ще й запасні акумулятори.

До вечора зупинили машини. Барометр показував низький тиск, і густі чорні хмари, що застеляли горизонт, попереджали про наближення негоди. Вдалині було видно барк під норвезьким прапором, і ми розгледіли, як він зарифлював вітрила, готуючись до шторму. Але тієї миті все було чинно, і «Стретфорд» м'яко гойдався на синіх хвилях океану, що де-не-де пінилися білими гребінцями від пасатного вітру.

Білл Скенлен завітав до моєї лабораторії в дещо більше схвильованому стані, ніж слід було очікувати при його спокійному темпераменті.

— Зважте, пане Гідлі, — сказав він, — вони спустили цю пастку на саме дно трюму. Як гадаєте, невже шеф схоче в ній спускатися?

— Саме так, Білле! І я разом з ним.

— Так-так, отже, тепер маємо двох причинних. Але я буду почуватися останнім негідником, якщо відпущу вас самих.

— Але що вам там робити, Білле?

— Не менше, ніж вам, сер! Та я аж позеленію від заздрощів, якщо ви підете без мене. Мерібенкс послав мене сюди наглядати за машиною, й якщо вона спускається на дно моря, отже,

і моє місце на дні моря. Де ця сталева пастка, там і Білл Скен-лен, і мені зовсім байдуже, схибнулися всі чи ні.

Сперечатися з ним було марно. Отже, до нашого клубу самогубців приєднався ще один, і ми стали чекати подальших наказів.

Уся ніч минула в інтенсивній роботі, й уранці ми спустилися в трюм, готові до занурення. Сталева кабінка була вже наполовину вставлена у виріз дна «Стретфорда», і ми один за одним спустилися в неї через горішній трап, який зачинили за нами та загвинтили наглухо, після того, як капітан Гові з кислою міною потиснув нам руки на прощання. Потім кабінку спустили ще на кілька метрів, замкнули герметичну камеру та впустили воду, щоб випробувати нашу каюту у воді. Кабінка витримала випробування бездоганно, кожна частина виявилася точно припасованою, і жодного протікання не спостерігалось. Тоді розсунулося дно трюму, і ми зависли в океані під самим кілем корабля.

Кабінка й справді була дуже зручна, й я захоплювався продуманістю пристрою. Електричне освітлення було поки що вимкнене, адже субтропічне сонце, заломлюючись у темно-зеленій воді, кидало в ілюмінатори фантастично м'яке світло. Там і тут миготіли срібні рибки, як рисочки на зеленому тлі. По стінах кабінки розмістили тапчани, над ними містився циферблат глибиноміра, термометр та інше приладдя. Під канапами стояли балони зі стисненим повітрям на випадок, якщо зіпсуються рурки, якими помпують повітря. Кінці цих рурок тягнулися до стелі, а поруч із ними висів телефонний апарат. Ми почули траурний голос капітана.

— Ви точно вирішили занурюватися? — спитав він.

— У нас усе гаразд, — нетерпляче відповів професор. — Опускайте повільно, і нехай хтось весь час чергує біля прийма-

ча. Я буду повідомляти про наше становище. Коли досягнемо дна, залишайтеся на місці, поки не отримаєте розпоряджень. Не хочу давати занадто велике навантаження линві, тому опускайте повільно, зі швидкістю два-три вузли на годину. А тепер — униз!

Останні слова він вигукнув, немов навіжений. Це був найважливіший момент його життя, плід викоханої ним мрії. На одну мить мене пронизала думка, що ми опинилися у владі спритного та хитрого маніяка. Білл Скенлен, мабуть, подумав те саме; він поглянув на мене із сумною усмішкою і торкнувся свого чола. Але після цього єдиного дикого вибуху Маракот негайно ж опанував себе. Справді, досить було поглянути на лад і передбачливість, які проявлялися в кожній деталі навколо нас, аби відкинути неспокій за його розум.

Тепер усю нашу увагу поглинули дивовижні нові відчуття. Кабінка повільно опускалася в океанічні глибини. Світло-зелена вода перетворилася на темно-оливкову. Потім колір її згус, став дивно синім, а цей густо-синій поступово перейшов у темно-багряний. Ми опускалися все нижче і нижче: тридцять метрів, шістдесят, дев'яносто... Рурки діяли чудово. Ми дихали вільно та природно, як на палубі. Стрілка глибиноміра повільно рухалася по циферблату, що світився. Сто двадцять, сто п'ятдесят, сто вісімдесят метрів...

— Як почуваетесь? — прогарчав тривожний голос згори.

— Якнайкраще! — гукнув у відповідь Маракот.

Але світло згасало. Тепер настали тьмяні, сірі сутінки, які швидко перетворилися в суцільну пітьму.

— Зупиніться! — звелів Маракот.

Ми перестали просуватися та зависли на глибині двохсот десяти метрів нижче за поверхню океану. Я почув клацання вимикача, і нас залило золотисте світло, що пролинали крізь

бічні ілюмінатори та посилало довгі мерехтливі промінчики в навколишні водні пустелі. Притулившись обличчям до грубого скла, кожен біля свого ілюмінатора, ми побачили видовище, не бачене ще жодною людиною.

Дотепер глибинне життя океану було відоме лише завдяки окремим риbam, які були занадто повільні, щоб ухилитися від незграбного тралу, або занадто дурні, щоб не потрапити в невід. Тепер же ми бачили дивовижний підводний світ таким, яким він є насправді. Океан виявився набагато заселенишим. Величезні морські простори, що розстелялися перед нами, не поступалися Бродвею в суботу ввечері, чи Ломбард-стрит перед святковим днем. Ми вже пройшли ті горішні шари, де риби або безбарвні, або мають справжній морський колір: ультрамариновий згори та срібний знизу. Тут були створіння всілякого відтінку та форми, які тільки й може породити море. Ніжні лептоцефалії пропливали крізь тунель світла, як сріблясті стрічки. Повільно вигиналася змієподібна мурена — в'юн морських глибин; чорний морський їжак, в якому тільки і є, що колючки та рот, нерозумно видивлявся на нас. Часом підпливала каракатиця та споглядала на нас по-людськи зловісними очима, миготіла якась цистома або глаукус, оживляючи всю сцену, наче квітка. Величезна кінська макрель люто налітала на ілюмінатор, поки не з'явилася темна тінь акули, — і макрель зникла в її роззявленій пащеці.

Доктор Маракот сидів із нотатником на колінах, записував у нього свої спостереження та безупинно бурмотів.

— Що це? Що це? — чув я. — Так-так, «химера мірабіліс» Майкла Сарса. Ви тільки подумайте, а он там лепідіон, але, наскільки можу визначити, новий вид. Зауважте цього макрурса, пане Гідлі: його забарвлення відрізняється від тих, які втрапляли в наші сіті.

Лише раз його захопили зненацька — коли довгий овальний предмет промайнув із великою швидкістю згори повз його вікна та залишив позад себе вібруючий слід, що тягнувся, як нитка. Зізнаюся, я був здивований не менше за професора. Загадку спростував Білл Скенлен.

— Мені здається, що цей простак Джон Свінні впустив свій лот поруч із нами. Вирішив, либонь, нагадати нам, що ми не самі.

— Так-так! — усміхнувся Маракот. — Новий рід глибоководної фауни, пане Гідлі, — з дрововим хвостом і свинцем на носі... Але, звісно, їм необхідно робити заміри, щоб триматися над нашою підводною мілиною. Все йде добре, капітане! — гукнув він. — Продовжуйте спуск!

І ми знову посунули вниз. Маракот вимкнув електричне світло, і все знову занурилося в повну темряву, світився лише фосфорний циферблат глибиноміра, який позначав наше занурення. Ми відчували рух лише по легкому похитуванню. І лише стрілка, що рухалася циферблатом, переконливо вказувала нам, у якому жахливому, в якому незбагненному становищі ми перебуваємо. Тепер ми опинилися на глибині трьохсот метрів, і повітря в кабінці ставало спертим. Скенлен відкрутив кран витяжної рурки, і дихати стало легше. Коли стрілка показала чотириста п'ятдесят метрів, ми зупинилися і знову освітили океанську глибину. Якась велика темна маса промайнула повз нас, але ми не могли визначити, чи це була меч-риба, чи глибоководна акула, чи якийсь чудовисько невідомої породи. Вчений квапливо вимкнув світло.

— У цьому наша головна небезпека! — зауважив Маракот. — У глибинах живуть такі істоти, яким так само легко знищити цю панцерну кімнату, як носорогові — бджолиний вулик.

— Може, це кити? — припустив Скенлен.

— Кити можуть пірнати на велику глибину, — погодився науковець. — Про одного гренландського кита відомо, що він поцупив близько милі линви, опущеної перпендикулярно вниз. Але кит опускається настільки глибоко, лише коли поранений або дуже наляканий. Це могла бути гігантська каракатиця, вони зустрічаються на будь-якій глибині.

— Ну, каракатиця мабуть занадто м'яка. Їй нас не продовбати. Але ж сміятися буде каракатиця, якщо вона зуміє все ж пробити дірку в нікельованій сталі Мерібенкса.

— Тіла їхні, може, й м'які, — відказав професор, — але дзьоб великої каракатиці здатен продовбати наскрізь залізний брусок. Один удар цього дзьоба може просвердлити скельце ілюмінатора товщиною в три сантиметри з такою легкістю, наче воно зроблене з пергаменту.

— Веселі справи! — сторопів Білл.

Нарешті ми відчули, що зупинилися. Поштовх був таким легким, що ми дізналися про зупинку, лише ввімкнувши світло та побачивши навколо кабінки кільця линви, що спокійно згорнулися. Вони становили небезпеку для наших повітряних рурок, позаяк могли їх заплутати, і після наказу Маракота линву підтягнули догори. Циферблат визначив п'ятсот сорок метрів. Ми нерухомо лежали на вулканічному хребті на дні Атлантики.

Розділ 2

У той час ми, ймовірно, всі відчували одне і те ж. Не хотілося ні рухатися, ні спостерігати. Нам праглося просто спокійно посидіти та спробувати осмислити те, що відбувається — адже

ми перебували в самому центрі одного з найбільших океанів світу. Але скоро дивні видіння навколо кабінки знову привабили нас до ілюмінаторів.

Кабінка опустилася на густі зарості водоростей («*Cutlepia multifidia*», — визначив їх Маракот), жовті відростки яких гойдалися навколо нас під тиском глибоководної течії, зовсім як гілляки дерев під вітром. Вони були не такі довгі, щоб затулити навколишній краєвид, але величезне їхнє листя кольору темного золота, гойдаючись, пропливало перед ілюмінаторами. Під водоростями можна було розрізнити темну в'язку масу ґрунту, настільки густо всіяну маленькими різнокольоровими істотами — голотуріями, осундіями, їжаками й ехінодермами, як навесні в Англії береги річок усіяні первоцвітом і гіацинтами. Ці живі квіти морських глибин, то яскраво-червоні, то темно-бузкові, то ніжно-рожеві, суцільно встеляли вугільно-чорне дно. Там і тут із виступів підводних скель виростили гігантські губки, часом пропливали рибки, мешканці більш горішніх шарів води, мерехтячи, як різнокольорові іскри, в променях наших прожекторів.

Ми дивилися, наче зачаровані, на це феєричне видовище, коли телефоном до нас долинув стривожений голос:

— Ну, як почуваетесь на дні? Чи все добре? Не залишайтеся занадто довго: барометр падає, і мені це не подобається. Вам вистачає повітря? Щось ще потрібно?

— Все гаразд, капітане! — весело відгукнувся Маракот. — Ми не затримаємося. Ви нас усім чудово забезпечуєте. Комфортабельно, як у каюті. Накажіть тихцем рухати нас уперед.

Ми вступили в ділянку риб, що світяться, і, загасивши світло, в цілковитій пітьмі, де навіть світлочутлива пластинка могла б висіти годинами і не відобразити жодного ультрафіолетового промінчика, з найбільшим зацікавленням спостерігали

ли життя мешканців океану, що світилися. Наче на тлі чорного оксамиту, повільно пропливли блискучі іскри: здавалося, це вночі просувається великий пасажирський пароплав, що викидає потоки світла крізь ілюмінатори. У деяких чудовиськ світилися зуби, палаючи в повній темряві, в інших — довгі золотисті вуса, у третіх язичок полум'я гоїдався над головою. Всюди, скільки сягало око, мерехтіли блискучі цятки, і кожна тварина поспішала у своїх справах, освітлюючи собі шлях, — справжнісінькі таксі на Стренді в час театрального роз'їзду.

Потім ми знову запалили світло, і професор став оглядати морське дно.

— Ми опустилися на велику глибину, і все ж недостатньо глибоко, щоб побачити характерні породи нижчих шарів океану, — сказав він. — Але нічого не вдієш. Можливо, іншим разом, із довшою лінвою...

— Щоб вам заціпило! — завив Білл. — Облиште навіть думати про це!

Маракот усміхнувся.

— Ну, ви скоро звикнете до цих глибин, Скенлене. Адже цей спуск не останній...

— Чортзна-що! — обурився Білл.

— Авжеж, звикнете, і це вам здасться не небезпечнішим, ніж спуститися в трюм «Стретфорда». Ви побачите, пане Гідлі, що дно тут, наскільки ми можемо розгледіти його крізь щільний шар тварин і губок, складається з пемзи та чорного базальту, а це вказує на вулканічне походження цього хребта. Мабуть, це повністю підтверджує мою початкову гіпотезу, і ми справді перебуваємо над вершиною стародавнього вулкану, а Безодня Маракота, — він вимовив ці слова з явним задоволенням, — не що інше, як його зовнішній схил. Мені спало на гадку, і це буде дуже цікаво, повільно просувати нашу кабінку

до краю безодні та поглянути, яка там геологічна формація. Сподіваюся побачити урвище неймовірної глибини, що тягнеться перпендикулярно вниз до самого дна океану.

Цей дослід видавався мені небезпечним: хтозна, наскільки міцна наша линва, чи витримає вона, якщо потрапимо в сильну підводну течію. Але коли мова йшла про наукові дослідження, Маракот про безпеку не думав. Я затамував подих, коли сіпнулася сталева кабінка, розсовуючи довгі паростки хитких водоростей, з'ясувалося, що линва натягнута міцно і тягне нас за собою. Линва блискуче витримала наш тягар, і з поступово наростаючою швидкістю ми стали ковзати по дну океану. Маракот із компасом у руці віддавав телефоном накази змінити напрямок або підтягти кабінку вище, щоб перестрибнути через підводні перешкоди.

— Базальтова гряда навряд чи більша за два кілометри шир, — пояснив він. — За моїми припущеннями, прірва розмістилася на захід від того місця, де ми спустилися. А якщо так, то ми дуже скоро доповземо й до неї.

Ми безперешкодно ковзали над вулканічним плато, порослим золотими водоростями, які виблискували тисячами фантастичних фарб.

Раптом учений схопив слухавку телефону.

— Стій! — закричав він. — Ми на місці!

Раптом перед нами відкрилася жахлива прірва. Жаске місце, яке побачиш хіба що в нічному кошмарі! Блискучі чорні межі базальту круто уривалися вниз, у невідоме. По краю прірви росли волохаті водорості, як росте папороть на краю урвища десь на поверхні землі; за цим розгойданим, ніби живим, бордюром виднілася гладка блискуча стіна безодні. Ми не знали, наскільки широка ця прірва, бо навіть наші потужні прожектори не могли здолати морок. Ми увімкнули потужний

сигнальний ліхтар Лукаса та спрямували вниз сильний пучок паралельних променів. Він падав у безодню все нижче і нижче, не зустрічаючи завад.

— Це справді вражає! — вигукнув Маракот, і на його худому обличчі з'явився радісний вираз. — Годі й думати, що таку глибину можна знайти ще десь. Існує прірва Челленджера, що має вісім тисяч метрів біля Ландронських островів, є відкрита «Планетою» безодня, що має десять тисяч метрів, поблизу Філіппін і ряд інших, але, цілком імовірно, що безодня Маракота зовсім виняткова за крутизною спуску і становить тим більший інтерес, що вона сховалася від спостережень всіх гідрографічних експедицій (а їх було чимало), які складають мапу Атлантики. Чи можна сумніватися, що...

Він завмер на півслові, а на його обличчі застиг вираз цікавості та здивування. Ми з Біллом кинулися до ілюмінаторів і скам'яніли, побачивши разюче видовище.

Якось велика тварина підіймалася до нас із глибини світловим тунелем. Вона була ще далеко й освітлена слабо, і ми ледь могли розрізнити величезне чорне тіло, що повільними хижими рухами підіймалося все вище і вище. Істота загрибала якимось незрозумілим чином і ось уже, тьмяно відсвічуючи, з'явилася на краю прірви, і тепер, при яскравому світлі, ми змогли її розгледіти. Це була потвора, невідома науці, але в ній було реалізовано кілька особливостей, відомих кожному з нас. Це чудовисько, занадто довге для гігантського краба і занадто коротке для гігантського рака, було найбільше схоже все ж на морського рака: дві величезні клешні стирчали у нього з боків, а пара важких величезних вусів вібрувала над чорними, круглими, злими, витрішкуватими очима. Панцер світло-жовтого кольору мав в окружності метрів три, і завдовжки, не рахуючи вусів, чудовисько було не менш ніж десять метрів!..

— Дивна річ! — вигукнув Маракот, гарячково черкаючи в нотатнику. — Очі на рухомих члениках, еластичні суглоби — рід crustaceae, вид невідомий. Crustaceus Maracoti. Чому б ні?

— Дідько з ним, як його називати! Дивіться, воно лізе прямисінько на нас! — залементував Білл. — Слухайте, професоре, а чи не краще нам вимкнути світло?

— Хвильку! Лише накидаю його обриси! — вигукнув натураліст. — Так-так, тепер гасить.

Він клацнув вимикачем, і ми знову опинилися в непроглядній пітьмі, прорізуваній фосфорними цятками, що пролітали, як метеори безмісячної ночі.

— У житті не бачив мерзеннішої худоби, — пробурчав Білл, витираючи піт із чола. — Почуваєшся, як на ранок з похмілля.

— Він і справді страшний на вигляд, — зауважив Маракот, — але, ймовірно, ще страшніше мати з ним справу та випробувати силу його клешень. Однак у сталевій кабінці ми в цілковитій безпеці і можемо спостерігати його для власного задоволення...

Тільки-но він вимовив ці слова, як по зовнішній стінці кабінки наче киркою втелючили. Почулося дряпання, скрегіт і новий удар...

— Слухайте, він хоче до нас! — з жахом заверещав Білл. — Хай йому грець, треба було написати на дверях: «Стороннім вхід заборонений».

Він намагався жартувати, але тремтячий голос видавав його хвилювання. Зізнаюся, що й мене дрижаки взяли, коли переконався, що чудовисько обмацує нашу кабінку, міркуючи, що це за дивна бляшанка і чи знайдеться в ній пожива, якщо її вмючи розкрити.

— Він не може нам нашкодити, — заспокоїв Маракот, але в його голосі не відчувалася впевненість. — Мабуть, краще його струсити.

І він гукнув у телефонну слухавку капітанові:

— Підійміть нас на десять-п'ятнадцять метрів!

За кілька хвилин ми піднялися над рівниною з лави та захиталися в спокійній воді. Але пекельний рак не відчепився. Незабаром ми знову почули дряпання і той самий стукіт, якими він продовжував обмацувати кабінку. Було моторошно сидіти в темряві та відчувати смерть за два кроки від себе. Чи витримає скло, якщо по ньому лясне величезна клешня? Це безмовне запитання хвилювало кожного з нас.

Але незабаром виявилася нова страшна небезпека. Стукіт перенісся на дах, і ми відчували легке гойдання.

— Професоре! — відчайдушно видихнув я. — Він зачепився за лінву! Він її обірве!

— Слухайте, професоре, гайда нагору! Досить ми вже надивилися на все, Білл Скенлен хоче додому до мами! Зателефонуйте хлопчикові, нехай підіймає ліфт...

— Але ми й половини не дослідили! — пручався Маракот. — Ми тільки ще почали обстежувати край прірви. Виміряємо хоча б її ширину. Коли доберемося до протилежного краю, я згоден повернутися на поверхню.

І він гарикнув у слухавку:

— Все гаразд, капітане! Рухайтеся зі швидкістю двох вузлів, поки не скажу «стоп».

Ми повільно просувалися над краєм прірви. Якщо вже темрява не врятувала нас від нападу, то ми ввімкнули світло. Одне вікно було зовсім затулене черевом чудовиська. Голова та величезні клешні працювали на даху, й удари по кабінці

звучали, як похоронний дзвін. Чудовисько мало неймовірну силу. Ніколи ще смертному не доводилося опинитися в такому скрутному становищі: кілометри води внизу — і злісне чудовисько нагорі! Хитання посилилося. Й ось ми відчули, що чудовисько смикає за ливну! Слухавка принесла переляканий крик капітана, а Маракот схопився, у відчаї ляснувши в долоні. Навіть усередині кабінки ми чули скрегіт ливни, яку перетирають, дзвін і свист дроту, що рветься — і вже за мить ми падали в безодню.

У мене досі у вухах дзвенить дикий зойк Маракота.

— Ливну обірвали! Нам кінець! Усе загинуло! — волав він. Потім, схопивши телефонну слухавку, вчений відчайдушно гукнув: — Прощавайте, капітане, прощавайте всі!

Це були наші останні слова, звернені до людей на землі.

Падіння наше не було стрімким, як ви, вочевидь, очікували. Незважаючи на солідну вагу, порожня всередині кабіна створювала деяку нестійку рівновагу, і ми опускалися в прірву повільно та поступово. Я чув протяжне скрипіння, коли ми вислизали з пекельних обіймів потвори, що стала причиною нашої загибелі, і потім, повільно обертаючись, широкими колами, ми стали спускатися в безодню. Минуло, мабуть, не більше п'яти хвилин, але нам вони здалися годиною, коли телефонний дріт натягнувся і луснув із тихим стогоном, як струна. Тієї ж миті луснула і рурка, через яку помпували повітря, і кризь отвір по краплях стала просочуватися солоня вода. Досвідчені, моторні руки Білла Скенлена миттю перетягнули кінець гумової рурки вузлами, і вода перестала текти, а науковець відкрутив корок, і з балона з легким свистом стало виходити стиснене повітря. Потім луснув електричний дріт, і миттю згасло світло, але вчений у темряві дістався до акумуляторів, і на стелі спалахнули лампочки.

— Електрики нам вистачить на тиждень, — промовив він із кривою усмішкою. — У будь-якому разі, ми помремо при світлі...

Потім він із досадою похитав головою, і його аскетичне обличчя освітілося доброю посмішкою.

— Мені, власне, байдуже. Я старий, добряче пожив, і моя роль у світі виконана. Єдине, про що шкодую, — навіть я залучив двох молодиків до цієї небезпечної справи. Я мав ризикувати сам.

Я просто і гаряче потиснув руку вченого, не спроможний вимовити ні слова. Білл Скенлен також мовчав. Ми повільно опускалися, вимірюючи швидкість падіння по тінях риб, що миготіли повз вікна. Здавалося, що це риби підіймаються вгору, а не ми опускаємося вниз. Кабінка зберігала рівновагу, хоча мені здавалося, що ми щомиті можемо перевалитися набік або перевернутися догори ногами. На щастя, наша вага була добре збалансована, і ми вертикально опускалися на дно. Випадково поглянувши на глибиномір, я побачив, що ми опустилися вже на глибину тисяча шестисот метрів.

— Бачите, все виходить так, як я й передбачав, — зауважив Маракот із похмурим задоволенням. — Не завадило б вам ознайомитися з моєю доповіддю океанографічному товариству про співвідношення тиску та глибини. Як би мені хотілося написати хоч кілька рядків туди, нагору, щоб присоромити Бюлова з Гессену, котрий наважився мені перечити.

— До біса! Якби я мав таку можливість, то не став би витрачати її на суперечки з цим тупоголовим віслюком! — вигукнув механік. — У Філадельфії живе одна крихітка, коли вона дізнається, що більше не побачить Білла Скенлена, її чарівні оченята наповняться слізьми. Та що й казати, гарненький ми вибрали шлях до наших пращурів.

— Вам не варто було опускатися з нами, — зауважив я, потиснувши приятелю руку.

— Я вважав би себе останньою поганню, якби залишився нагорі, — відповів він. — Ні, це мій прямий обов'язок, і я радий, що виконав його.

Ми помовчали.

— Чи довго ще? — спитав я професора.

Той знизав плечима.

— У нас ще буде час оглянути дно безодні, — відповів він тихо. — Повітря в балоні вистачить більш, ніж на півдня. Небезпека в іншому — в продуктах видихання. Вони нас задушать. Якби ми змогли випускати вуглекислоту!

— Це, мабуть, неможливо.

— У нас є балон кисню. Я прихопив його про всяк випадок. Вдихаючи його час від часу, ми ще якось протримаємося... Погляньте на глибиномір: ми опустилися вже більш, ніж на три кілометри.

— То чи варто боротися за життя? Чим швидше настане кінець, тим краще, — зронив я.

— Згода! — підтвердив Скенлен. — Раз, два — й амінь!

— І відмовитися від разючого видовища, якого ще не бачила жодна людина на світі? — заперечив Маракот. — Це зрада щодо науки! Будемо до кінця записувати свої спостереження, навіть якщо їхня доля — загинути разом із нами. Треба довести гру до кінця.

— А ви молодець, професоре! — похвалив Скенлен. — Ви нам сто балів наперед дасте. Гаразд, будемо грати до останньої фішки!

Ми терпляче сіли втрьох на тапчан, міцно вчепившись у його ручки; кабінка, гойдаючись і повертаючись, опускалася, і рибини миготіли вгору повз ілюмінатори...

— Уже п'ять кілометрів, — зауважив Маракот. — Я випущу трохи кисню, пане Гідлі. Стає задушно. Кумедно, — сухо всміхнувся він. — Тепер цю прірву вже обов'язково називатимуть Безоднею Маракота. Коли капітан Гові привезе ці новини, мої колеги потурбуються, щоб ця місцина стала не лише моєю могилою, а й пам'ятником мені. Навіть Бюлов із Гессену...

І він став бурмотіти про якісь свої вчені образи.

Потім ми знову сиділи в тиші та стежили, як стрілка підповзає до семи кілометрів. Один раз ми зачепилися за щось важке та вдарилися з такою потугою, що ледь не перекинулися набік. Можливо, це була велика риба, а, може, виступ скелястої стіни, уздовж якої ми котилися вниз. Спершу нам здавалося, що гряда розміщена на страшній глибині, тепер же, коли споглядали на неї з цієї жажливої прірви, вона, на наш погляд, була мало не на поверхні океану.

Ми всі пливли, обертаючись та описуючи кола, крізь темно-зелені водні пустелі. Циферблат глибиноміра показував сім тисяч шістсот метрів.

— Ми наближаємося до краю мандрівки, — повідомив Маракот. — Глибиномір Скотта торік показав вісім тисяч сто сорок п'ять метрів у найглибшому місці. За кілька хвилин дізнаємося, що нас чекає. Можливо, кабінка розлетиться від удару. Або...

У цю мить ми «причалили».

Жодна любляча мати не опускала з такою ніжністю свого первістка на пухову перину, як ми опустилися на дно Атлантичного океану. Товстий еластичний шар м'якого мулу, на який ми сіли, зіграв роль ідеального буферу та врятував нас від погибелі. Ми боялися поворухнутися на канапі, і не дарма, бо кабіна опустилася краєм на виступ скелі, вкритий в'язким, желатинним мулом, і на ньому ми балансували, насилу збері-

гаючи рівновагу та щохвилини ризикуючи перевернутися. Але за якийсь час кабіна врівноважилася та застигла нерухомо.

У цю мить доктор Маракот, котрий пильно споглядав у вікно, здивовано зойкнув і вимкнув світло.

Яким же було наше здивування, коли виявилось, що і без електрики ми все бачимо. Тьмяне розсіяне світло вливалось крізь ілюмінатори в кабінку, як холодне сяйво морозного ранку. Ми поспішили до вікон і, не вдаючись до світла прожекторів, могли розгледіти навколишній простір метрів на триста в усіх напрямках. Це було незбагненно, неймовірно, проте, сперечатися з очевидністю не доводилося. Дно океану було освітлене!

— А чому б ні? — вигукнув Маракот після хвилиної мовчанки. — Хіба я не передбачав такої можливості? З чого складається цей мул? Хіба це не продукт розкладання мільярдів мікроскопічних органічних істот? І хіба розкладання не супроводжується фосфоричним світінням? То де ж спостерігати таке світіння, як не тут? Ах, яка прикрість, бачити такі дивовижні речі та не мати можливості повідомити про це світові!

— Але дозвольте, — заперечив я, — ми витягали по півтонни мулу і ніколи не помічали такого світіння!

— Ще б пак, либонь, поки мул підіймали на поверхню, він втрачав здатність світитися. Та й що таке півтонни порівняно з цими безмежними рівнинами мулу? І погляньте, дивіться, — раптом збуджено вигукнув він, — глибоководні істоти пасуться на цьому органічному килимі, як земні стада на лузі!

Згряя великих чорних риб, гладких і неповоротких, пропливла над самим дном, раз по раз клюючи щось. Потім з'явилася ще якась червона незграбна істота, на кшталт морської корови. Вона меланхолійно жувала жуйку перед моїм вікном. Інші такі ж тварини паслися тут і там. Подекуди вони підійма-

ли голови та глипали на дивний предмет, що так несподівано з'явився серед них.

Я не міг не захоплюватися Маракотом, котрий у цій похмурій атмосфері, коли вже відчувався подих смерті, корився поклику науки і гарячково записував свої спостереження. Не так педантично та поглиблено, як він, я, проте, також спостерігав, і ця картина назавжди закарбувалася в моїй пам'яті. Дно океану складається з червоної глини, але тут поверх неї лежав шар сірого глибоководного слизу, що утворив хвилясту рівнину. Наскільки сягало око, рівнина не була рівною, її перетинали дивні круглі горбочки, на кшталт того, на який ми сіли, що світилися всіма барвами веселки. Між пагорбами плавали великі зграї химерних риб, здебільшого невідомих науці; вони були пофарбовані в усі кольори з переважанням чорного та червоного. Маракот розглядав їх зі стриманим хвилюванням і нотував у записнику.

Повітря в кабінці стало дуже важким, і ми знову врятувалися, вдихнувши кисню. Як не дивно, але ми всі відчували лютий, прямо собачий апетит і жадібно накинулися на консервоване м'ясо, хліб із маслом і віскі з водою, завбачливо прихоплені Маракотом. Трохи попоївши й освіжившись, я зручніше всівся біля ілюмінатора, і мені захотілося востаннє закурити, аж раптом я побачив щось, що здійняло у моїй голові справжній вихор думок.

Я вже згадав, що хвиляста сіра долина була вся помережена маленькими горбочками. Один більший височів перед моїм вікном метрів за десять. На ньому був якийсь дивний знак. Придивившись до інших горбочків, я з подивом помітив, що цей знак оперізує всю видиму мені частину пагорба. На порозі смерті не так легко піддатися сторонньому враженню, але мені затамувало подих і серце на мить зупинилося, коли

я здогадався, що ці знаки не що інше, як фриз, а ці фігури, що втратили від часу чіткість обрисів, колись, без сумніву, висікла рука людини! Маракот і Скенлен підбігли до ілюмінатора і з подивом витріщалися на ці сліди всюдисущої діяльності людини.

— Та це ж різьблення, щоб мене розірвало! — вигукнув Скенлен. — Можете мені вірити, цей майданчик був колись дахом будівлі! Та й усі ці горбочки також були будинками. Слухайте, панове, але ж ми без пересадки прибули в справжнє місто!

— Атож, це стародавнє місто, — погодився Маракот. — Геологи стверджують, що колись моря були материками, а на місці материків були моря, але я завжди заперечував теорію, що в настільки недавні порівняно часи, як четвертинний період, в Атлантиці могли ставатися якісь серйозні катастрофи. Виявляється, розповідь Платона про єгипетську легенду має під собою ґрунт. А ці формації підтверджують теорію, що дно океану осіло в результаті вельми нещодавньої вулканічної діяльності.

— Ці горбочки доволі правильно розташовані, — зауважив я. — Починаю думати, що це не окремі будинки, а куполи та своєрідні прикраси даху одного великого будинку.

— Мабуть, маєте рацію, — підтвердив Скенлен. — Ось дивіться, чотири великих по краях і дрібні між ними, як по лінійці. А цікаво було б оглянути всю цю споруду. Та в неї можна запхати весь завод Мерібенкса, і ще місце залишиться.

— Безперервне осадження морських відкладень поховало його до самої дахівки, — поінформував Маракот. — Але, з іншого боку, будівля зовсім не зруйнована. На великій глибині ми спостерігаємо постійну стійку температуру в тридцять два

градуси за Фаренгейтом, і вона перешкоджає процесу руйнації. Навіть розкладання глибоководних органічних опадів, які вистилають дно океану й іноді освітлюють його, мабуть, відбувається дуже повільно. Але послухайте, це ж зовсім не фриз, а надписи!...

Він, безумовно, мав рацію. Одні й ті ж знаки виднілися в різних місцях. Певна річ, це були літери якоїсь стародавньої абетки.

— Я вивчав фінікійські пам'ятники писемності, і там зустрічаються дуже схожі зображення, — правив він. — Ну, друзі, ми з вами побачили поховане античне місто і це вражаюче відкриття заберемо з собою в могилу. Більше вже нічого не дізнатися: наша книга знань прочитана. Погоджуюся з вами: чим швидше настане кінець, тим краще!..

Жити нам тепер залишалося зовсім недовго. Повітря було важке, сперте. Воно було настільки просякнуте вуглекислою, що цілющий струмінь стисненого кисню з труднощами виходив із балона. Ставши на тапчан, можна ще було ковтнути чистого повітря, але отруєна зона підіймалася все вище і вище. Доктор Маракот безнадійно склав руки й опустив голову на груди. Скенлен, отруений вуглекислою, раптом сповз на підлогу. У мене паморочилося в голові, і груди буцімто налилися свинцем. Я заплющив очі та став втрачати свідомість. Потім знову розклепив повіки, щоб востаннє побачити те, що залишав назавжди, і тут же з хрипким вигуком подиву скочив на ноги.

До ілюмінатора припало обличчя людини.

Може, мені це привиділося в маренні? Я вчепився в плече Маракота та щосили затряс його. Професор прокинувся, випростався і, широко вирячивши очі, безмовно вп'явся очима в примару. Якщо і він її бачив, отже, це не галюцинація. Облич-

чя було довге, вузьке, смагляве, з гострою борідкою клинцем, жвавi очi шпарко, допитливо оглянули внутрiшнiсть кабiнки, i за поглядом цих очей я побачив, що наше становище йому зрозумiле. Він був явно вражений. Електрика свiтила на повну силу, i людинi зовнi наша кабiнка видавалася камерою смертi, де одна людина вже лежала непритомною, а двоє iнших, iз перекривленими, страшними обличчями вмираючих, отруєних вуглекислотою, лупали на нього крiзь iлюмiнатор. Ми обоє хапалися руками за горло: нам не було чим дихати. Людина зовнi махнула нам рукою та зникла.

— Він нас покинув! — вигукнув Маракот.

— Або пішов за допомогою. Підіймімо Скенлена. На підлозі він помре!

Ми витягнули механiка на канапу та поклали його голову на подушки. Обличчя чоловіка посiрило, він щось бурмотів у забуттi, але пульс ще відчувався.

— Є ще надiя! — прохрипiв я.

— Але це божевілля! — вигукнув Маракот. — Хiба людина може жити на днi океану? Як він дихає? Це масова галюцинацiя! Мiй юний друже, ми з'їхали з глузду.

I, поглянувши на сумний, пустельний, сiрий ландшафт за вiкном, я подумав, що, мабуть, Маракот має рацiю. Потiм менi здалося, що був рух за вiкном. Десять удалинi вигулькнули туманнi тiнi. Небавом вони перетворилися в рухомi постатi. Дном океану до нас поспiшала юрба людей.

За хвилину вони зiбралися перед вiкном i, розмахуючи руками та жестикулюючи, про щось жваво сперечалися. Серед натовпу було кiлька жiнок. Один iз чоловікiв, кремезний, головатий, iз чорною бородою, мабуть, був ватажком. Він пильно оглянув нашу сталеву шкаралупу та завдяки нахилу кабiни зауважив, що в підлозі є трап. Пославши кудись одного зi своїх

спутників, ватажок став енергійно жестикулювати, наказуючи нам відчинити трап зсередини.

— Чому б і не відчинити? — спитав я. — Чи не все одно, потонути або задихнутися? У мене більше не залишилось сил.

— Ми не повинні потонути, — відповів Маракот. — Вода, що входить знизу, зустрине опір повітря і далі певної висоти не дійде. Дайте Скенлену хильнути бренді. Нехай зробить останнє зусилля та вип'є.

Я влив бренді у горло механіка. Він судомно ковтнув і здивовано озирнувся. Ми поставили бідолаху на тапчан і, вставши по обидва боки, тримали його. Він все ще не зовсім очуняв, але я кількома словами пояснив йому ситуацію.

— Якщо вода дійде до батарей, можливе отруєння хлором, — зауважив Маракот. — Треба дати кисню витікати вільно: чим більшим буде тиск, тим менше увійде води. Так. Тепер допоможіть мені підняти трап.

Ми налягли всією вагою та повільно відвалили круглу накривку в підлозі нашого притулку, але мені здавалося, що здійснюємо самогубство. Зелена вода, із шипінням та виблискуючи під промінням ламп, потоками увірвалася в кабінку. Вона швидко залила підлогу, дійшла нам до колін, до грудей і зупинилася. Але тиск повітря був нестерпний. У мене паморочилося в голові, а у вухах шуміло. У такій атмосфері довго не проживеш. Тільки вхопившись за горішню сітку, ми утримувалися від падіння у воду.

Так, стоячи, ми вже не могли дивитися у вікна та не знали, до яких заходів підводні люди вдаються для нашого звільнення. Здавалося цілком неймовірним, що нам можуть прийти на допомогу, але у цих людей, особливо у ватажка, був такий енергійний та обнадійливий вигляд, що мимоволі з'явилися

надії на порятунок. Раптом нам здалося, що він спостерігає за нами крізь круглий отвір унизу крізь воду, а за мить він проліз через трап, піднявся на тапчан, став поряд із нами — низенький, кремезний, дебелий, не вищий за моє плече. Його великі карі очі оглядали нас, і в них світилося бажання збадьорити: здавалося, він хотів сказати: «Бідолахи, ви думаете, що все скінчилося, але я добре знаю, як звідси вибратися».

І тільки тепер я помітив одну дуже дивну обставину. Цей чоловік, якщо тільки він і справді належав до одного з нами племені, носив прозорий ковпак, який огортав весь його торс і голову, залишаючи вільними руки та ноги. Ковпак був настільки на диво прозорий, що у воді його не було видно, але тепер він виблискував, як срібло, залишаючись водночас ідеально прозорим. На плечах у людини були дивні наплічники з отворами та зав'язками, які щільно облягали груди. Наплічники мали вигляд маленьких довгастих шухлядок із численними дірочками та нагадували еполети.

Коли наш новий приятель приєднався до нас, в отворі в підлозі з'явився ще якийсь чоловік, і протиснув у нього щось подібне на велику склянну кулю. За першою кулею з'явилася друга, третя, всі вони хутко піднялися вгору та попливли по поверхні. Потім таким же шляхом були передані шість маленьких шухлядок, і прикріпленими до них зав'язками наш новий приятель прив'язав нам по дві шухлядки на плечі — вийшло зовсім так, як у нього. Раптом я почав тямити, що в цьому не було нічого надприродного, нічого, що суперечить законам природи: одна із шухлядок була, без сумніву, оригінальним джерелом свіжого повітря, друга ж — поглиначем відпрацьованих продуктів дихання. Потім незнайомець натягнув нам на голови прозорі ковпаки, охопивши нам плечі та груди еластичними зав'язками, що не дозволяли воді проникнути всередину

ковпака. Дихати під ковпаком було зовсім легко, і я з радістю побачив, що у Маракота знову бадьоро заблистіли очі з-під окулярів, а широка посмішка Білла Скенлена переконала мене, що життєдайний кисень зробив свою справу і Білл остаточно оговтався. Наш рятівник задоволено оглянув нас, потім махнув рукою, запрошуючи слідувати за ним через трап у підлозі на дно океану. Дюжина дружніх рук простягнулася, щоб допомогти нам вилізти та спрямувати наші перші невпевнені кроки по грузькому глибокому мулі.

Навіть тепер не можу забути цього дива. Маракот, Скенлен і я, здорові та дужі, як і раніше, стояли на дні океану, на дні підводної прірви вісім кілометрів углиб! Куди подівся жахливий тиск, що бентежить уми стількох дослідників. Він заважав нам не більше, ніж крихким риbam, що плавали навколо нас. Правда, наші голови та тіла були надійно захищені тонкими прозорими кулями, пружними, але міцними, як гартована криця, але руки та ноги, що залишалися вільними, відчували лише щільне середовище води, яке незабаром перестаєш помічати, — нічого більше! Як добре було стояти всім разом у групі бороданів і дивитися на тільки-но покинуту нами в'язницю! Ми забули вимкнути акумулятори, і наша кабіна стала фантастичне видовище: з круглих вікон виривалися жовті снопи електричного світла, і до вікон кинулися стада риб, приваблені ним. Але ось ватажок узяв Маракота за руку, і ми рушили за ним крізь щільне водне середовище, важко ступаючи по слизькому мулу.

І тут сталася дивна історія, яка здивувала наших нових друзів анітрохи не менше, ніж нас. Над нашими головами з'явився невеликий темний предмет, він швидко спускався до нас із темряви і ліг на дно неподалік від нас. Це був глибоководний лот зі свинцевим вантажем, спущений із «Стретфорда»

в прірву, яка назавжди тепер буде пов'язана з пам'яттю про нашу експедицію.

Ми збагнули, що нагорі розгадали сутність трагедії, що сталася, але нікому й на гадку не могло спасти, що лот опустився майже біля самих наших ніг. Лот нерухомо лежав на дні, але капітан, імовірно, не знав, що він досяг дна. Поруч зі мною тягнувся вгору тонкий дротяний мотузок завдовжки у вісім кілометрів, що з'єднував мене з нашим кораблем. Ах, якби можна було написати записку та прив'язати її до мотузки! Абсурдна думка... Але чому б не послати нагору якийсь знак, який продемонструє капітану, що ми все ще живі?

Горішня частина мого тіла, прикрита прозорим ковпаком, була недосяжна, але руки залишалися вільними, і в кишені штанів, на щастя, я виявив хустинку. Миттю вихопив її та прив'язав до лота. Тієї ж миті спрацював автоматичний механізм, що відділив свинцевий вантаж, і білий клапоть хутко потягнувся вгору, в той світ, який я, мабуть, уже більше ніколи не побачу.

Наші нові знайомці уважно і з великим зацікавленням обстежили тридцятикілограмовий вантаж свинцю, нарешті підняли його та понесли з собою.

Ми пройшли не більше сотні метрів, пробираючись серед горбочків, і зупинилися перед невеликими квадратними дверима з масивними колонами з боків і якимсь написом на одвірку. Двері були відчинені, і ми увійшли у велике порожнє приміщення. Керована прихованим механізмом, що працював чітко, важкі кам'яні двері негайно зачинилися.

Під своїми ковпаками ми, певна річ, нічого не могли чути, але, постоявши кілька хвилин, переконалися, що в дію вступила якась величезна помпа, адже рівень води навколо нас став

швидко знижуватися. Менше ніж за чверть години ми стояли на трохи вогкій підлозі, викладеній кам'яними плитами, а наші нові друзі клопітно звільняли нас від зайвих тепер прозорих ковпаків. І ось ми вже стоїмо в теплій, добре освітленій кімнаті та жадібно вдихаємо абсолютно чисте повітря, а смагливі мешканці безодні, посміхаючись і махаючи, юрмляться навколо нас, тиснуть нам руки і дружньо плескають по плечу. Вони розмовляли дивною мовою; ми не втямили ні слова, але посмішки на обличчях і ласкаві погляди були зрозумілі навіть на глибині восьми кілометрів під рівнем океану. Повісивши прозорі ковпаки на численні гачки по стінах кімнати, бородаті чоловіки стали ласкаво підштовхувати нас до внутрішніх дверей, за якими відкривався довгий похилий кам'яний коридор. Коли ці двері автоматично зачинилися за нами, ніщо більше не нагадувало нам про ту неймовірну обставину, що ми опинилися мимовільними гостями невідомого народу на дні Атлантичного океану і назавжди відірвані від того світу, де народилися та жили.

Тепер, коли страшна напруга відпустила нас, ми раптом відчули, наскільки ми потомилися. Навіть Білл Скенлен, цей невтомний Геркулес, ледве човгав ногами по підлозі, а ми з Маракотом були раді, що можна обвиснути на руках провідників. І все ж, незважаючи на смертельну втому, я уважно зиркав на всі боки і все помічав. Цілком очевидно, що повітря в будівлю постачала якась потужна машина, бо воно ритмічно виривалося струменями з маленьких круглих отворів у стінах. Світло було розсіяне, флуоресцентне, того типу, який займав розуми європейських інженерів відтоді, коли навчилися давати раду без лампи і без нитки розжарення. Світло виходило з довгих циліндрів прозорого скла, підвішених до карнизів коридорів. Нарешті ми увійшли у велику вітальню, всю вистелену товсти-

ми килимами й обставлену позолоченими кріслами та низькими канапами, побачивши які я сумтно згадав гробниці єгипетських фараонів. Наші провідники розійшлися, залишився лише ватажок загону і два його супутники.

— Манда! — повторив він кілька разів, б'ючи себе в груди.

Потім став вказувати по черзі на нас і повторювати наше імена: Маракот, Гідлі та Скенлен, — поки не навчився вимовляти їх цілком пристойно. Потім він посадив нас і зробив знак одному з помічників, котрий зараз же вийшов і незабаром повернувся в супроводі старезного дідугана із сивими кучерями та довгою бородою, і з кумедною конічною шапчиною з чорного оксамиту на голові. Я забув сказати, що всі ці люди були одягнені в кольорові туніки, що сягали колін, і взуті в сандалі чи то з риб'ячої, чи то зі шагреневої шкіри.

Поважний незнайомиць, вочевидь, був лікарем. Він по черзі оглянув нас, покладаючи кожному руку на голову та заплющивши очі, — так він складав своє враження про фізичний стан пацієнта. Либонь, обстеження жодною мірою його не вдовольнило, бо медик невдоволено похитав головою і сказав кілька сердитих слів Манді. Останній зараз же знову відрядив одного з помічників, той приніс тацю зі стравами, глечик вина і поставив їх перед нами. Ми були занадто втомлені, щоб замислюватися над тим, що це за їжа, але, поївши, почувалися краще. Після цього нас повели до іншої кімнати, де були приготовлені три ліжка, і я негайно ж звалився на перше-ліпше. Смутно пригадую, що підійшов Білл Скенлен і присів на край мого ліжка.

— Послухайте, Гідлі, — почав було він. — Цей ковток бренді врятував мені життя. Але де ми, власне, опинилися?

— Я знаю стільки ж, скільки й ви.

— Що ж, — сказав він сонним голосом і подався до свого ліжка. — Я готовий трохи поспати. А пійло у них нічогеньке. Дяка Богу, Вольдштеду* сюди не дістатися.

Більше я нічого не почув, бо занурився в такий глибокий сон, якого не пригадую, здається, за все життя.

Розділ 3

Прийшовши до тями, я спершу ніяк не міг второпати, де перебуваю. Події минулого дня здавалися далеким сном, і я ніяк не міг змиритися з думкою, що мені доведеться приймати їх як факти. Я з подивом оглядав велику кімнату без вікон, стіни, пофарбовані в пастельні кольори; побачив смуги мерехтливого червоного світла під стелею і два інші ліжка, — з одного з них долинали тоненьке, з присвистом хропіння Маракота, знайоме мені ще по «Стретфорду». Все це було дуже дивним, щоб можна повірити в реальність, і, лише торкнувшись до ковдри, витканої із сухих волокон невідомої мені морської рослини, я переконався, що все неймовірне, що сталося з нами, не сон, а дійсність. Я все ще ніяк не міг змиритися з цією думкою, аж раптом пролунав вибух реготу, і Білл Скенлен схопився з ліжка.

— Доброго ранку, Гідлі! — гукнув він мені, не перестаючи сміятися.

— Ви сьогодні в доброму гуморі, — відповів я дещо роздратовано. — Не бачу особливих причин для радощів.

* Ендрю Джон Вольдштед (1860—1947) — американський конгресмен, котрий 1919 року домігся голосування в Конгресі закону про заборону виробництва, продажу та перевезення міцних напоїв.

— Я також, як і ви, занепав духом, коли прокинувся, — зауважив він. — Потім мені спала кумедна штукенція на гадку, і я розреготався.

— А що за штукенція? Я б також хотів посміятися.

— Так от, Гідлі, я подумав, як збіса хитрюще було б нам усім учора причепитися до цього лота. Адже в цих прозорих ковпаках ми б нормально дихали. Старий Гові глипнув би, а ми всі вилазимо з води. Він би вирішив, що виловив нас, жодних сумнівів. Оце була б забава!

Наш дружний регіт розбудив доктора Маракота, котрий сів на ліжку з тим самим виразом здивування на обличчі, що за мить до того був і в мене. Я забув про свої турботи, слухаючи спершу його уривчасті вигуки, потім висловлення неприборканих радощів при вигляді такого обширного поля для нових досліджень, потім гіркі скарги, що він не зможе поділитися своїми чудовими спостереженнями із земними колегами. Нарешті, виливши свої дорікання, вчений перейшов до цілком буденних потреб.

— Зараз дев'ята година, — заявив він, зиркнувши на годинник.

Ми звірили за своїми годинниками: дев'ята. Тільки от питання: дня чи вечора?

— Треба нам вести календар, — запропонував Маракот. — Ми спустилися 3 жовтня. Сюди потрапили до вечора того ж дня. Питання хіба, скільки часу ми проспали?

— Та не менше місяця, щоб воно згоріло! — відповів Білл Скенлен. — Жодного разу я ще не спав так міцно з того часу, як Міккі Скотт уклав мене в шостому раунді, коли ми з ним боксували на фабриці.

Ми помилися й одяглися, бо все, що для цього потрібно, виявилось тут же, під рукою. Але двері були замкнені, і було

зрозуміло, що ми бранці. Незважаючи на видиму відсутність вентиляції, повітря було дивно чисте, і ми небавом виявили, що воно вливається до покою крізь невеликі отвори в стінах. Опалення було, вочевидь, центральне, бо, хоча й грубки тут не було, в кімнаті було тепло. Раптом я помітив на стіні гудзик і натиснув на нього. Це, як я і очікував, був дзвінок, бо двері негайно розчахнулися і на порозі з'явився маленький смагливий чоловічок у жовтій туніці. Він запитально лупав на нас темними ласкавими очима.

— Ми голодні, — сказав Маракот. — Дайте нам, будь ласка, їсти.

Чоловічок похитав головою й усміхнувся. Ясно було, що він не нас розуміє.

Скенлен спробував щастя витлумачити йому наші жадання на міцному американському жаргоні, на що слуга відповів тією ж люб'язною, але нерозуміючою посмішкою. Коли ж я розтулив рота та виразно пожував палець, наш страж енергійно закивав і хутко зник.

За десять хвилин двері знову відчинилися, і двоє в жовтих одержинах вкотили столик на колесах. Якби ми були в готелі «Білтмор», навіть там нам би не сервірували кращого сніданку. Тут були кава, гаряче молоко, булочки, якась чудова пласка риба і мед. З півгодини ми були занадто зайняті, щоб зважувати, що саме їмо і звідки все це взялося. Коли ж усе з'їли, знову увійшли слуги, викотили столик і ретельно замкнули за собою двері.

— Присягаюся, що щипав себе до синців, — заявив Білл. — Спимо ми чи ні, хотів би я спитати? Чуєте, професоре, ви нас сюди притягли, і ваш святий обов'язок — пояснити нам, у кого ми, власне, в гостях.

Учений похитав головою.

— Для мене це також сон, — зронив він, — але який чудовий сон! Що б можна було розповісти світові, якби ми зуміли передати туди нашу розповідь!

— Ясно одне, — зауважив я, — що в легенді про Атлантиду була правда і частина загиблого народу врятувалася якимось, наразі нам невідомим чином.

— Навіть якщо вони й врятувалися, — відповів Білл Скенлен, чухаючи потилицю, — то дідько мене вхопить, якщо второпаю, яким чином вони отримують свіже повітря, воду й усе інше! Можливо, коли прийде той бородатий дивак, він зможе нам роз'яснити?

— Як же він це зробить, якщо у нас немає спільної мови?

— Поки що підведемо підсумки власним спостереженням, — запропонував Маракот. — Одне мені ясно. Я докумекав це, коли їв за сніданком мед. Мед був явно синтетичний, на землі ми тільки ще вчимося робити такий. А якщо є синтетичний мед, то чому б не бути синтетичній каві та борошну? Молекули елементів подібні на цеглини, і вони всюди навколо нас. Треба лише знати, як перемістити або виїняти певні цеглини, а іноді всього одну цеглину, щоб отримати нову речовину. Цукор перетворюється в крохмаль, а ефір — в алкоголь простим переставлянням цегли. Від чого ж залежить цей порядок? Від тепла й електричних впливів. Може, й від інших причин, про які ще не знаємо. Деякі речовини змінюються самі собою. Уран стає радієм, радій перетворюється в свинець без будь-якого втручання з нашого боку.

— Отже, ви вважаєте, що у них дуже розвинена хімія?

— Не сумніваюся. Адже до їхніх послуг скільки завгодно цих цеглин-елементів. Кисень і водень видобуваються безпосередньо з морської води. Вуглецю й азоту не бракує в складі

водоростей, а кальцій і фосфор — у відкладеннях на дні. З розумом і знаннями чого тільки не зробиш!

Професор ще продовжував свою лекцію з хімії, коли двері відчинилися і ввійшов Манда, дружньо вітаючи нас. З ним також прийшов і дідуган, котрий оглядав нас напередодні ввечері. Либонь, це був учений, бо він забалакав до нас різними мовами по черзі, але жодної з них ми не знали. Тоді він знизав плечима та звернувся до Манди, і той дав знак двом своїм слугам. Вони внесли дивний невеликий екран на двох підставках. Екран був схожий на звичайний кінематографічний, але вкритий якимось складом, що виблискував і переливався в променях світла. Екран приставили до однієї зі стін. Старий відміряв кілька кроків і провів лінію на підлозі. Ставши на неї, він обернувся до Маракота і торкнувся чола, вказуючи на екран.

— Здурів, — посміхнувся Білл, — гвинтиків у голові бракує.

Маракот похитав головою, показуючи, що ми не второпали, чого від нас чекають. На обличчі стариганя з'явилося вагання. Потім, вочевидь, прийнявши якесь рішення, він показав рукою на себе, повернувся до екрана і, зосередившись, спрямував на нього погляд. За мить на екрані з'явилося його зображення. Потім дідуган вказав на нас, і незабаром ми зайняли його місце на екрані. Але це були не зовсім ми! Скенлен мав вигляд опереткового китайця, Маракот був схожий на трупа, але, либонь, такими ми здавалися стариганю.

— Це відображення його думок! — вигукнув я.

— Правильно, — підтвердив Маракот. — Це дивовижне відкриття, яке ми ще заледве намацуємо на землі.

— От уже ніколи не думав, що побачу себе в кіно, якщо тільки цей круглопикий китаець і справді я, — сказав Скенлен. — Якби розказали всі ці вибрики редактору «Леджера»,

він би нас забезпечив на все життя. Ще б пак, ми б уже не залишилися у програвші, якщо б зуміли передати це на землю.

— У тому-то й річ, — заперечив я. — Ми змусили би весь світ роззявити пельки від подиву, якби тільки вибралися звідси. Але чого цей старий так розхвилювався?

— Він хоче, щоб ви, професоре, зробили те саме.

Маракот зайняв вказане йому місце, і зосередившись, бездоганно відтворив картину. Ми побачили зображення Манди, потім «Стретфорда» тієї миті, коли його залишали.

І Манда, і старий-учений радісно закивали головами, побачивши пароплав, а Манда узявся робити плавні жести від нас до екрана.

— Просить розповісти їм усе! — здогадався я. — Вони хочуть знати по картинках, хто ми такі і як сюди потрапили.

Маракот кивнув Манді, показуючи, що ми допетрали, і почав було «малювати» картинки нашої подорожі, але тут Манда торкнувся до його руки й обірвав розповідь. За його знаком слуги забрали екран, й атланти жестами запросили нас прошкувати за ними.

Будівля була величезна, і ми довго переходили з одного коридору в інший, поки нарешті не прийшли до великої зали із сидіннями, що підіймаються амфітеатром, як в університетській аудиторії. Збоку стояв екран — такий самий, який ми тільки-но бачили, але більший. Обличчям до нього сиділи люди; їх було близько тисячі осіб, і коли ми увійшли, пролунав схвальний шепіт. Тут були чоловіки та жінки різного віку. Всі чоловіки бородані, жінки старшого віку мали вельми поважний вигляд, а дівчата вражали вродою. Ми лише мигцем могли поглянути на натовп. Нас посадили в першому ряду, а Маракота поставили на кафедру перед екраном. Потім вогні згасли, і подали сигнал до початку.

Маракот чудово відтворював у своїй уяві сцени пережитого. Спершу ми побачили, як наш корабель виходить із гирла Темзи, і гомін задоволення пронісся по рядах, коли побачили справжнє сучасне місто. Потім з'явилася мапа, на якій був позначений наш шлях. Затим з'явилася сталева кабінка, і за пожвавленням у залі стало ясно, що її вже бачили. Кабінка опускалася все глибше і глибше. Й ось з'явився жахливий рак, який нас здолав.

— Маракс! Маракс! — заволали глядачі при появі чудовиська.

Ясно, що вони знали і боялися його. Але ось чудовисько стало перетирати линву, і пролунали вигуки жаху, що перейшли в лемент, коли линва обірвалася і кабінка полетіла в безодню. Розповідаючи навіть цілий місяць, ми не пояснили б усе настільки детально, як за півгодинну лекцію-демонстрацію.

Коли спалахнуло світло, вся аудиторія зібралася навколо нас, виявляючи знаки симпатії та задоволення, поплескуючи нас по плечу, всіма силами намагаючись дати нам збагнути, що вони нам раді. Нас по черзі репрезентували декотрим старшинам. Але вони відрізнялися від усіх інших лише знаннями та мудрістю, інших відмінностей між ними, здавалося, не було, й одягнені всі були приблизно однаково. У чоловіків були короткі, до колін, шафранові туніки з поясами; взуті вони були у високі сандалі з пружного лускатого матеріалу, ймовірно, шкіри якоїсь морської тварини.

Жінки вибагливо драпірувалися в рожеві, сині, зелені шати і були прикрашені нитками перлів і дрібних перламутрових раковин. Багато з них були такі гарні, що на землі неможливо було б знайти їм рівних. Там була одна... Але навіть плутувати мої особисті почуття в розповідь, що має суспільний інтерес? Скажу лише, що Мона — єдина донька

Скарпіа, одного з вождів народу, і що з першої ж нашої зустрічі я прочитав в її погляді симпатію і серцем відчув, що і вона втямила моє захоплення її вродою. Поки що більше нічого не буду казати про цю чарівну дівчину. Досить сказати, що нове, сильне почуття увійшло в моє життя. Потім, коли я побачив, як незвично жвавий Маракот жестикулює перед однією приємною, люб'язною особою, а Скенлен, оточений групою регочучих дівчат, жестами висловлює їм своє захоплення, я збагнув, що і мої супутники знайшли в нашій трагічній пригоді приємний бік. Якщо ми загинули для надводного світу, то знайшли інший, де, мабуть, життя обіцяє хоча б якось винагородити нас за втрачене.

Пізніше Манда й інші наші нові друзі водили нас по різних приміщеннях величезної будівлі. Вона настільки вросла в дно океану, що проникнути в неї можна було лише через дах, і звідси довгі коридори лабіринтом спускалися все нижче і нижче, поки не досягали глибини кількох сотень метрів під рівнем входу.

Фундамент будівлі, що базувався на первинному дні океану, поєднувався з новими коридорами та ходами, які провадили глибоко під землю. Нам показали апарати, що виробляють повітря, і помпи, що розганяють його по всій велетенській споруді. Маракот із захопленням і повагою вказав нам на маленькі реторти, де вироблялися аргон, неон та інші гази, роль яких для дихання ми на землі тільки ще починаємо розуміти. Надзвичайно цікаві були величезні дистильатори для свіжої води та величезні електричні пристрої, але значна частина машин була така складна, що ми були неспроможні розібратися в деталях. Можу лише сказати, що бачив на власні очі і спробував на смак різні хімічні елементи в рідкому та газоподібному станах, які вводили в апарати і піддавали

там обробці теплом, тиском та електрикою, в результаті чого машини виробляли борошно, чай, каву, вино та безліч інших продуктів харчування.

При поверхневому огляді будівлі, тих її частин, які нам були відкриті для огляду, нас вразила одна обставина. Нам стало цілком очевидно, що затоплення країни було передбачене її мешканцями задовго до катастрофи і вони своєчасно подбали про організацію захисту від неминучої загибелі. Цілком ясно і доказів не потребує та обставина, що такі заходи не могли бути здійснені після катастрофи, що весь величезний будинок із самого початку будували як притулок у разі повені та постійне житло для народу. Величезні машини, що виробляють повітря, їжу, дистильовану воду й інші необхідні продукти, були завчасно поміщені в стінах будівлі та складали його органічну, невід'ємну частину. Були передбачені виходи з даху, організовані майстерні, які виготовляли прозорі ковпаки-скафандри; встановлені колосальні помпи для відкачування води зі спеціальних камер, що безпосередньо контактували з океаном. Все це було заготовлено з розумом і далекоглядністю дивовижно культурного народу, який, як ми мали можливість переконатися, свого часу простягав свою руку до Єгипту та Південної Америки і таким чином залишив по собі пам'ять на землі навіть після того, як сама Атлантида загинула під хвилями. Що ж до їхніх нащадків, то вони, що цілком природно, трохи виродилися і застигли на одній точці прогресу, та вони зберегли знання предків й у них не вистачало енергії розвинути їх, поповнити. Вони мали величезні можливості, але нам здавалося, що їм бракує ініціативи і вони мало що зробили, щоб примножити багатющу спадщину, що дісталася їм від предків. Я впевнений, що, якщо б їхні величезні знання дісталися Маракоту, він гори би перевернув. Що стосується Скен-

лена з його гострим, метким розумом природженого механіка, то він їм весь час показував різні дива, так само дивуючи їх, як їхні винаходи дивували нас. Сідаючи в сталеву кабінку перед спуском, він не забув запхати в кишеню свою улюблену губну гармоніку, і тепер вона стала безперервним джерелом радощів для наших підводних друзів. Вони сідали навколо Білла та слухали його, як ми слухаємо Моцарта, а той награвав їм то веселі, то сумні пісеньки своєї далекої батьківщини.

Я вже згадував, що не всю будівлю нам надали для огляду, і хочу дещо докладніше розповісти про це. У будівлі був один запусканий на вигляд коридор, яким постійно снували люди, але наші провідники ретельно його уникали. Природно, це активізувало нашу цікавість, й одного вечора ми вирішили на свій страх і ризик зазирнути туди. Ми тихцем вибралися з нашої кімнати та попрямували до невідомої частини будівлі, де, на щастя, майже нікого не зустріли.

Коридор привів нас до високих дверей-арки, яка, як мені здалося, була з чистого золота. Відчинивши двері, ми опинилися у великій залі, що утворює чотирикутник площею не менше ста метрів. Стіни були розмальовані яскравими фарбами та прикрашені зображеннями і скульптурами потворних істот із дивними головними уборами, на кшталт тих, що носили в давнину американські індіанці. В кінці великої зали височіла величезна сидяча фігура зі схрещеними, як у Будди, ногами, але обличчя її аж ніяк не виказувало непорушного спокою, властивого Будді. Навпаки, це було втілення зла, ідол із відкритою пащею та лютими червоними очима, освітленими зсередини електричними жарівками. На колінах ідола був великий чорний жертovníк — вогнище, в якому, підійшовши ближче, ми побачили купу попелу.

— Молох! — заявив Маракот. — Молох, або Вал, давній бог фінікійців.

— Щоб його качка копнула! — вигукнув я, згадавши про Карфаген. — Невже цей культурний народ здійснює людські жертвоприношення?

— Послухайте, Гідлі! — занепокоївся Скенлен. — Сподіваюся, вони будуть тримати цю свою дурню при собі. Нам це вже зовсім ні до чого.

— Гадаю, що вони вже отримали хороший урок, — відповів я. — Нещастя вчить милосердю.

— Правильно, — підтримав Маракот, вдивляючись у попіл. — Це старий бог їхніх пращурів, але форми культу, вочевидь, оновилися. Подивіться на цей попіл. Це залишки спалених хліба, злаків і тому подібного. Але, можливо, був час, коли...

Наші роздуми обірвав сердитий голос, і, обернувшись, ми побачили кількох людей у жовтих одягах і високих шапках, імовірно, жерців храму. За виразом їхніх осіб я побачив, що ми дуже близькі до того, щоб стати останніми жертвами Вала: один із жерців загрозливо висмикнув з-за пояса ножа. Криками та грізними жестами вони грубо витіснили нас із храму.

— Дідько! — обурився Білл. — Я зараз вріжу цьому жевжуку, якщо він ще раз до мене торкнеться!

Першої миті я злякався, що Білл затіє в цьому святилищі скандал. Але нам вдалося відтягнути розлюченого механіка, і ми всі повернулися до свого покою, проте з виразу облич Манди й інших второпали, що наш похід набув розголосу й усі нас засуджують.

Зате в інше святилище нас пускали безперешкодно, і там ми випадково знайшли можливість, правда, вельми недосконалу, для спілкування з нашими господарями. Це була кімната в нижній частині храму без жодних прикрас, лише в одному кутку стояла пожовкла від часу скульптура зі слонової кістки,

яка зображала жінку зі списом у руці та із совою на плечі. Кімнату охороняв старий дідок, та, незважаючи на те, що він був дуже старий, ми втямили, що це представник іншої, гарнішої та вищої раси, ніж жерці. Ми з Маракотом оглянули скульптуру, намагаючись пригадати, де ми бачили щось схоже, коли старигань звернувся до нас.

— Теа, — зронив він, вказуючи на постать.

— Отакої! — вигукнув я. — Він балакає грецькою.

— Теа Афіна! — повторив старий.

Сумнівів не було. Він казав: «Богиня Афіна».

Маракот, чоловік на диво універсального розуму та криниці знань, узявся задавати йому запитання класичною грецькою мовою, яку дідуган розумів лише частково та відповідав на настільки архаїчному діалекті, що збагнути його було майже неможливо. І все ж Маракоту вдалося дещо вивідати, він знайшов посередника, через якого можна буде хоча б щось передати атлантам.

Того ж вечора Маракот розповідав нам збуджено, тоном лектора, котрий звертається до великої аудиторії, і, як завжди, високим, пронизливим голосом:

— Це вражаючий доказ достовірності легенди. Вона ґрунтується на фактах, навіть якщо наступні століття постійно їх спотворюють. Ви знаєте або, швидше, не знаєте («Оце добре сказано», — вставив Скенлен), що під час катастрофи, яка вибухнула з нещасним островом, між стародавніми греками й атлантами відбувалася кровопролитна війна. Ці факти описані Солоном зі слів жерців Сани. Можемо припустити, що в ту епоху в атлантів були грецькі бранці, що декотрих із них віддали для служби в храми, і вони принесли з собою свою релігію. Наскільки я зміг второпати, дідуган — спадкоємець стародавніх грецьких жерців, і, можливо, коли ми познаймо-

мимося з ним ближче, дізнаємося щось і про цей стародавній народ.

— Що ж, я на боці греків, — заявив Білл. — Врешті-решт вже якщо хочеш виліпити собі бога, то нехай краще це буде гарна жінка, ніж червонооке чудовисько з каміном на колінах.

— Добре, що вони не можуть читати ваших думок, — зауважив я. — Інакше вам, мабуть, не оминуть долі християнських мучеників.

— Ну, щодо цього будьте певні, — заперечив Білл. — Поки я їм відтворюю джаз-бенд на гармоніці, нас не чіпатимуть. Хто ж тоді їх буде забавляти?

Це був веселий народ, і ми вели чудове життя, але бували і бувають часи, коли серце прагне в рідні краї, коли постають в уяві квадратні вежі Оксфорду та старі в'язи Гарварду. У перші дні нашого підводного життя вони мені здавалися такими ж недосяжно далекими, як місячний ландшафт, і лише тепер у мене з'являється слабка, боязка надія, що колись я їх усе ж побачу.

Розділ 4

Через кілька днів нас, гостей чи бранців (часом ми і самі не знали, ким себе вважати), покликали в експедицію на дно океану. З нами вирушило шестеро людей на чолі з Мандою. Ми всі зібралися в тій же вхідній камері, через яку проникли сюди вперше, і тепер могли детальніше оглянути її облаштування. Це була велика квадратна кімната, завдовжки та завширшки не менше тридцяти метрів; її низькі стіни та стеля були всуціль вкриті зеленою цвіллю. По стінах кімнати виднівся довгий ряд гачків зі знаками, які, як нам пояснили, були цифрами, і на

цих гачках висіли прозорі водолазні ковпаки; кожен із них був забезпечений парою наплічних батарей для дихання. Підлога була встелена плитками зі світлого вапняку, вищербленого ногами багатьох поколінь, і в його заглибинах застоювалася вода. Покій був яскраво освітлений рурками, підвішеними до карнизу. Нас одягнули в прозорі ковпаки та дали кожному по товстій загостреній палиці, на кшталт жердини, з якогось надзвичайно легкого металу.

Потім за сигналом Манда звелів нам вхопитися за поручні, які оточували кімнату. Він сам подав нам приклад, а за ним й інші атланти. Незабаром з'ясувалася причина цієї обережності. Як тільки відчинилися вхідні двері, води океану увірвалися в кімнату з такою силою, що якби ми не трималися за перила, бурхливий потік негайно ж звалив би нас з ніг. Вода швидко підіймалася, і, коли вона вкрила нас із головою, натиск одразу ж ослаб. Манда першим рушив до виходу, і за мить ми вже були на дні океану, залишивши за спиною відчинені двері вхідної камери.

Озираючись на всі боки в холодному, мерехтливому світлі, що слабо освічувало дно океану, ми могли без зусиль розрізнати все на відстані півкілометра. Найбільше нас здивувала яскрава цятка, що світиться вдалині, але що це було, ми так і не змогли второпати. До цієї цятки і повів нас наш поводитир, а ми просувалися в назирці один за одним. Рухатися доводилося повільно через пружність водного середовища, та й ноги глибоко грузнули в м'якому мулі, що вкривав дно океану. Але небавом ми нарешті побачили, звідки ллється загадкове світло, що привернуло нашу увагу. Це була наша сталава кабінка — останній спогад про земне життя! Вона лежала боком на одному з куполів цього величезного будинку, все ще яскраво освітлена зсередини. Стиснене повітря зберегло від вторгнен-

ня води ту її частину, де були електричні агрегати. Дивне відчуття нас обіймало, коли розглядали крізь ілюмінатор знайомі нутроці нашої сталеві кабінки, наповненою водою, в якій ковзали, як в акваріумі, кілька великих рибин, що нагадували міног. Один за одним ми проникли в кабінку через відчинений люк. Маракот неодмінно хотів врятувати свій записник, що плавав на поверхні води, а ми зі Скенленом вирішили прихопити дещо з особистого майна. За нами заліз і Манда з двома супутниками і став зацікавлено розглядати глибиномір, термометр та інші прилади, прикріплені до стін. Деякі з них ми зняли та забрали з собою.

Вченим буде цікаво дізнатися, що на найбільшій глибині, куди тільки опускалася людина, температура дорівнює сорока градусам за Фаренгейтом, тобто значно вища, ніж у горішніх шарах океану. Це пояснюється безперервним хімічним процесом розкладання мулу і теплотою, що виникає в зв'язку з цим.

Виявилось, що, крім легкої прогулянки дном океану, наша експедиція мала певну мету. Ми добували їжу. Я бачив, як наші супутники зненацька штрикали гострими патичками, щоразу проштрикуючи велику брунатну пласку рибу, трохи схожу на камбалу. Цих рибин було безліч, але вони так зливалися кольором з мулом, що помітити їх могло лише досвідчене око. Незабаром у кожного з наших супутників було вже по дві-три рибини. Трохи згодом ми зі Скенленом також призвичаїлися бити рибу та впіймали їх по парі, але Маракот рухався, наче уві сні, весь поглинутий дивами морського дна, і виголошував довгі схвильовані тиради, які ми не могли чути. Ми лише бачили, що його губи безперервно ворухаться. На перший погляд дно океану видалося нам похмурим та одноманітним, але незабаром переконалися, що сіра рівнина поборознена незліченними підводними течіями, що її перетинають, ніби

підводні річки. Ці течії проривають канали в м'якому шарі мулу й утворюють справжні річкові ложа. Дно каналів — червона глина, що утворює фундамент усього дна океану, суцільно встеленого якимись білими предметами, які я спершу узяв за раковини, але при ближчому розгляді вони виявилися кістками китів, зубами акул та інших морських чудовиськ. Один із таких зубів, який я підхопив, був п'ятнадцять дюймів завдовжки. Яке щастя для нас, що чудовиська, які мають таку страшну зброю, живуть переважно у горішніх шарах океану! На думку Маракота, цей зуб належав гігантському напівлегендарному хижакові Орку-гладіатору. Знахідка зайвий раз підтверджувала гучну в наукових колах заяву Мітчелла Геджеса про те, що у найбільших акул, яких йому вдавалося піймати, на тілі були велетенські за розміром рани, отже, існують ще лютіші та дужчі чудовиська, ніж вони самі.

Одна дивина особливо вражає спостерігача дна океану. Це, як я вже казав, постійне холодне світло, яке випромінюють величезні фосфорні маси органічних речовин, що розкладаються. Але вище темно, хоч в око стрель. Це створює ілюзію сутінкового зимового дня, коли низько над землею тягнуться величезні темні хмари. З цієї імли повільно, але безупинно опадає щось легке, біле, поблискує, ніби пластівці снігу. Це раковини морських равликів та інших дрібних морських тварин, які живуть і вмирають у восьмикілометровому шарі води, яка відділяє нас від поверхні, і хоча багато з них під час падіння розчиняються й утворюють вапняні солі, якими багатий океан, інші, падаючи рік за роком, утворюють м'який органічний віковий шар, що ховає велике місто, в горішній частині якого ми тепер живемо.

Зітхнувши, ми покинули сталеву кабінку — останню ланку, що пов'язує нас із землею. Відтак вийшли в морок підвод-

ного світу та незабаром зіткнулися з ще однією особливістю життя на дні океану. Попереду замаячила розмита рухома пляма, що виявилася гуртом людей у прозорих ковпаках. Ці люди тягнули своєрідні широкі санчата, навантажені вугіллям. Це була важка робота, і бідолахи, вчепившись у мотузки з риб'ячої шкіри, щодуху напружували всі свої сили. При кожній групі людей перебував один старшина, і ми з подивом помітили, що робітники та керівники належать до абсолютно різних рас. Робітники були високі біляві люди з блакитними очима та могутніми тілами. Керівники, як я вже описував, — чорняві з домішкою негритянської крові, кремезні та приземкуваті. Тієї миті ми не могли розвіяти свої сумніви, але було схоже, що одна раса з покоління в покоління була рабами іншої, і Маракот вважав, що блакитноокі — нащадки грецьких полонених, чию богиню ми бачили в храмі.

До того, як ми підійшли до копалень, нам зустрівся ще кілька груп, які тягнули вугілля. Тут органічний шар і піщані нашарування дна були зняті повністю, і виявився широкий простір, звідки починалася штольня, де чергувалися шари вугілля та глини, які століттями нарощували на дні Атлантичного океану. Тут, на різних рівнях, ми бачили групи людей за роботою. Вони відбивали пласти, вантажили шматки в кошики, підіймали їх нагору. Рудник був настільки великий, що ми не бачили іншого краю цього величезного колодязя, який пробивали в дні океану численні покоління робітників. Вугілля, перетворюване в електричну енергію, було основною рушійною силою, що приводила в рух усі машини Атлантиди. До речі, цікаво зазначити, що саме ім'я стародавнього міста цілком точно збереглося в легендах. Коли ми згадали слово «Атлантида», Манда й інші наші супутники надзвичайно зди-

увалися, що ми його знаємо, а потім схвально закивали, показуючи, що вони нас зрозуміли.

Минувши величезний колодязь-штольню, або, точніше, подавшись від неї праворуч, ми підійшли до ланцюга базальтових скель із поверхнею настільки ж чистою та блискучою, як удень, коли земля викидала їх зі своїх надр. Вершини скель тягнулися в темряву непроглядної ночі, а підосви губилися в густих хащах водоростей, що підіймалися на горбистих нашаруваннях скам'янілих коралів, які будували тут свої колонії в найдавніші доісторичні часи. Якийсь час ми просувалися вздовж краю цих густих підводних заростей, причому наші провідники інколи били по них палицями, витягуючи звідти заради нашого задоволення дивовижних риб і ракоподібних; частину їх кидали, частину відбирали для свого столу. Таким чином ми подолали близько двох кілометрів, аж раптом я побачив, що Манда несподівано зупинився і став озиратися, жєстами показуючи здивування та тривогу. Його виразні рухи та міміка рухливого обличчя цілком заміняли мову, бо атланти вмить усвідомили причину його неспокою, і лише тоді ми з переляком збагнули, в чому річ. Зник доктор Маракот!

Я чітко пам'ятаю, що вчений був із нами, коли ми минали вугільну копальню, він дійшов із нами до базальтових скель. Піти вперед він, звісно ж, не міг, тому треба було його шукати позаду, вздовж лінії підводних заростей. Наші друзі були надзвичайно стурбовані зникненням Маракота, а ми зі Скенленом, добре знайомі з ексцентричністю неуважного вченого, були переконані, що тривожитися тут немає причин і ми скоро його знайдемо: забувши все на світі, він, мабуть, із головою поринув у вивчення якоїсь дивовижної морської тварини. Ми розвернулися та подалися назад і, не зробивши й сотні кроків, побачили Маракота.

Але він утікав, гнав зі швидкістю, якої я ніяк не очікував від людини його віку та звичок. Та навіть ні на що не здатна людина побіжить, якщо її підганяє нестримний страх. Маракот біг, спотикаючись і грузнучи, широко розкинувши руки, наче волаючи про допомогу. У нього були всі підстави пнутися з останніх сил: три жажливих істоти переслідували професора по п'ятах. Це були тигрові краби з почерговими чорними та жовтими смужками, кожен розміром із ньюфаундленда. На щастя, вони не могли швидко пересуватися по мулу й якимось дивно, боком, стрибали по м'якому дну океану зі швидкістю, що трохи перевищує ту, яку розвинув переляканий утікач.

Але запасу сил у тварин було більше, вони поступово його наздоганяли, й, якби не втрутилися наші друзі, почвари за кілька хвилин схопили б Маракота страшними клешнями. Всі кинулися назустріч крабам із гострими жердинами напереваги, а Манда увімкнув потужний електричний ліхтар, що висів у нього на поясі, і пустив сніп світла в очі огидних чудовиськ, які поспішно завернули в зарості та зникли з поля нашого зору. Науковець безсило опустився на уламок коралового рифу, і по його обличчю було видно, що він у край втомлений цією пригодою. Пізніше він нам розповідав, що проник у підводні джунглі, бажаючи дістати те, що здалося йому рідкісним екземпляром глибоководної химери, а потрапив у гніздо лютих тигрових крабів, які миттю кинулися за ним у погоню. Лише після тривалого відпочинку він зміг рушити далі.

Минувши базальтові скелі, ми нарешті підійшли до нашої мети. На сірій рівнині перед нами височіли безладно розкинуті пагорби, високі гори та виступи свідчили про те, що під нею лежить велике стародавнє місто. Воно було б зовсім і назавжди поховане під шаром мулу, як Геркуланум під лавою та Помпея під попелом, якби підводні мешканці не прокопали

в нього вхід. Входом слугував довгий похилий коридор, який переходив у широку вулицю, по обидва боки якої тягнулися ряди будівель. Стіни будинків, збудовані не настільки міцно, як Храм безпеки, були посмуговані тріщинами та частково розвалювалися, але інтер'єр будинків здебільшого залишився в тому ж стані, в якому захопила їх раптова катастрофа, хіба лише в інших місцях океанські хвилі погосподарювали в будинках: десь прикрасили їх, а десь і спотворили. Наші провідники не дали нам часу оглянути ці перші будинки та потягнули нас уперед, поки ми не дісталися до будівлі, яка, либонь, була великою центральною фортецею або палацом, навколо якого концентричними колами розросталося все місто.

Колони, величезні скульптурні карнизи та фризиди, майданчики і сходи цієї будівлі перевершували все, що я будь-коли бачив на землі. Найбільше будівля була схожа на залишки храму Карнака в Луксорі в Єгипті, і, дивна річ, прикраси та напівстерті написи в дрібниціях нагадували такі ж прикраси та написи великих руїн біля Нілу, а колони, увінчані величезними капітелями у вигляді квітів лотоса, були такі самі.

Як дивно було ступати по мозаїчній мармуровій підлозі величезних зал із великими скульптурами біля стін і бачити великих сріблястих вугрів, що миготіли над нашими головами, і зграї переляканих риб, які щодоуху втікали від пучка світла, яким Манда освітлював нам дорогу. Ми переходили з кімнати в кімнату, довго затримуючись у багато обставлених покоях, які мали всі сліди тієї непомірної розкоші, яка, за переказами, і накликала на Атлантиду гнів богів.

Одна кімната, порівняно невелика, була чудово прикрашена перламутровою інкрустацією, яка ще досі переливалася м'якими опаловими відблесками, коли промінь світла пустотливо ковзав по стінці. В кутку, на узвишші, орнаментованому

вишуканою різьбою, стояло ложе з якогось жовтого металу, і ця кімната видавалася спальнею королеви, але біля ложа тепер лежав потворний чорний молюск, і його огидне тіло здіймалося й опускалося в тихому пульсуючому ритмі: здавалося, ніби в самому центрі цього зловісного палацу б'ється чиєсь злісне серце.

Я був радий, та й мої товариші також, коли атланти вивели нас звідси. На мить ми зазирали у великий зруйнований амфітеатр, далі побачили набережну з маяком у кінці та збагнули, що це місто було свого часу морським портом. Ми мерщій вибралися з цих місць, позначених недоброю печаттю, і знову опинилися на знайомій підводній рівнині.

Але наші пригоди на цьому не скінчилися: відбулося іще дещо, що стривожило нас не менше, ніж наших друзів-атлантів. Ми прямували назад, коли один із атлантів раптом збентежено вказав на щось нагорі. Ми поглянули туди, і перед нами постало небачене видовище. З чорного шару води прямо на нас швидко опускалося щось величезне та темне. Спершу нам здалося, що це безформна маса, але коли вона спустилася нижче, то в слабкому світлі побачили труп величезної риби, який роздувся та луснув, а за ним тягнулися нутроці. Гази підтримували його у горішніх шарах океану, але в результаті гниття, а, можливо, тут доклалися й акули, вони покинули це мертве тіло, і воно опустилося на дно океану. Під час нашої прогулянки ми не раз натикалися на гігантські скелети, чисто обгризені рибами, але це чудовисько, хоч і було випатране, ще було схоже на те, яким було за життя.

Атланти вчепилися в нас, маючи намір відтягнути зі шляху падаючого тіла, але, побачивши, що воно нас омине, заспокоїлися. Ковпаки не дозволяли нам розрізняти звуки, але при падінні цього важкого тіла на дно, ймовірно, почувся потужний

удар; шар мулу злетів догори, як злітає твань у ставку, якщо кинути в нього камінь.

Це був кит, метрів у двадцять п'ять завдовжки, і по жвавій і радісній жестикуляції підводних людей я виснував, що вони зуміють знайти гарне застосування для його жиру та спермацету.

Якийсь час по тому після зустрічі з мертвим китом ми всі троє, на нашу радість, знову опинилися перед знайомими квадратними дверима з важкими колонами з боків, бо добряче потомилися від такої незвичної для нас подорожі, і незабаром уже стояли на вогкуватій підлозі вхідної камери сухі, неушкоджені, без прозорих ковпаків.

За кілька днів (нам важко визначати точно час), після того, як Маракот демонстрував атлантам на екрані «кінематографа думки» про все, що з нами сталося, нас запросили на багато пишнішу врочисту демонстрацію, де ми дізналися історію цього дивного народу. Не стану дурити, сеанс аж ніяк не був організований винятково на нашу честь, швидше за все такі демонстрації часто повторювалися публічно, щоб народ не забував про своє минуле, і те, що нам показали, було лише прелюдією до довгої релігійної церемонії. Але як би там не було, спробую описати те, що ми побачили.

Нас привели в ту ж велику залу, де Маракот за допомогою екрана розповідав про наші пригоди. Тут уже зібралися всі мешканці Храму безпеки, і нам, як і минулого разу, призначили почесні місця перед великим блискучим екраном. Атланти заспівали довгу урочисту пісню, швидше за все якийсь гімн. Потім старий, сивий дідок, літописець чи історик атлантів, котрого зустріли оплесками, зайняв кафедру і став проектувати на екран ряд картин, що зображували піднесення та падіння його народу. Якщо б мені вдалося передати вам їхні яскравість

і драматизм! Я і мої товариші зовсім втратили відчуття часу та простору — настільки ми були захоплені цими ілюстраціями. А позаду нас, вражені до глибини душі, люди зітхали та проливали сльози над трагедією, що малювала руйнацію їхньої батьківщини та загибель їхнього народу.

У першій серії зображень ми побачили стародавній материк в усій красі та славі — яким він зберігся в пам'яті народу, бо цей спогад народ передавав із покоління в покоління. Ми бачили велику країну з пташиного польоту — її величезні маєтки, чудово оброблені та політі безмежні поля, де росли культурні злаки; квітучі фруктові сади, веселі струмки, порослі лісом пагорби, спокійні озера та подекуди мальовничі гори. Всюди селища, ферми та прекрасні палаци. Потім ми перенеслися в столицю країни — дивовижне, чудове місто на березі моря; в гавані стояло безліч галер, пристані були завалені краном. Місто захищали міцні мури, високі бойові вежі та глибокі рови — все вражаючих розмірів. Будинки вздовж вулиць тягнулися на багато кілометрів, а в центрі міста височів оточений зубчатою стіною замок, такий величезний і величний, наче породження якихось фантастичних снів. Потім ми побачили обличчя мешканців країни того золотого століття: поважних стариганів, мужніх воїнів, вродливих і гідних жінок, веселих і здорових дітей — цвіт людства.

Потім замиготіли картини іншого штибу. Ми бачили війни — безперервні битви, протистояння на суходолі та на морі. Ми бачили напівдикі беззахисні племена, які знищували вогнем і мечем, їх підминали під себе колісниці, топтала важка кіннота. Ми бачили скарби, які захопили звиязці, але чим заможнішими вони ставали, тим різкіше змінювалися обличчя на екрані: вони набували все жорсткіших, тваринних рис. З покоління в покоління все брутальнішим ставав вираз облич, усе

нижче і нижче опускалася культура. Ми спостерігали ознаки хтивості та розбещеності, морального розпаду; статки росли, а духовна культура занепадала. Жорстокі, збочені змагання, що вартували життя їхнім учасникам, зайняли місце мужніх спортивних ігор минулого та залучали тисячі глядачів. Просте, здорове життя відійшло в царину переказів. Ми бачили безтурботні, легковажні натовпи, що кидалися від одного захоплення до іншого; вони ганялися лише за хибними насолодами, ніколи ними не насичуючись. З одного боку виріс клас експлуататорів, олігархів, які прагнули винятково чуттєвих насолод, а з іншого боку опинилося зубожіле до краю населення, все призначення якого полягало в тому, щоб беззаперечно виконувати бажання та примхи панів, якими б жорстокими й огидними ці бажання не були.

Потім ми знову побачили зовсім інші події. З'явилися реформатори, котрі намагалися вказати заблукалим інші шляхи, повернути їх до колишніх, забутих шляхетних цілей. Ми бачили, як ці сумні, сповнені серйозності люди свідчили проти тих, що стали на шлях гріха, але ті, кого вони хотіли врятувати, висміювали реформаторів і знущалися над ними. Особливо ворожі реформаторам були жерці Ваала, милістю котрих безкорислива релігія духу виродилася в показні ритуали та церемонії. Але мужні борці не здавалися, вони прагнули врятувати свій народ. Їхні обличчя набували все суворішого та непохитнішого виразу, немов перед їхнім внутрішнім поглядом поставали прийдешні біди. Лише дехто прислухався до слів мудреців, настрашений їхніми пророцтвами, більшість же відверталася зі сміхом і ще більше грузнула в безодні гріха. І настав час, коли реформатори вже більше нічого не могли вдіяти і віддали цей народ виродженців його власній долі.

Потім ми побачили дивну картину. Один реформатор, міцний духом і тілом, очолив весь реформаторський рух. Він був заможний і впливовий, і мав справді невичерпні сили. Ми бачили його немов у трансі, в спілкуванні з якимись духами. Це він зібрав усіх найбільших учених країни, всі знання (а вони перевершували та затьмарювали все, що було відомо на той час), і використав їх для побудови притулку від прийдешньої катастрофи. Ми бачили тисячі робітників за будовою, а мури росли. Натомість безтурботні натовпи споглядали, реготали та дивувалися настільки складним і потрібним заходам. Інші сперечалися з мудрецем і казали, що якщо він чогось боїться, то чи не простіше переїхати в іншу, безпечнішу країну. А той відповідав (наскільки ми змогли второпати), що тут є чесні, прості люди, котрих можна врятувати останньої миті, і саме для їхнього порятунку він і має залишитися в своєму Храмі безпеки. Потроху він зібрав своїх прихильників та оселив їх у Храмі, бо, хоча й вищі сили попередили його про катастрофу, він не знав ні дня, ні години, коли вона має статися.

Тому, коли Храм був готовий і водонепроникні двері випробувані, він разом із своєю сім'єю, друзями, прихильниками та слугами став чекати страшної години. І час настав. Це було жахливе видовище навіть на екрані! А яким воно було насправді, навіть уявити неможливо. Спершу ми побачили, як далеко зі спокійної гладі океану здійнялася на величезну висоту страшна сяюча гора води. Потім вона рушила вперед, кілометр за кілометром просувалася морем водяна стіна, здіймаючи на гребені жмути піни, прагнучи вперед із дедалі більшою люттю. Коли хвиля підкотилася ближче, дві тріски в потоках білосніжної піни на вершині хвилі виявилися двома розбитими хвилею великими галерами. Потім ми бачили,

як гігантська хвиля потужно вдарила об берег і звалилася на місто, й оселі розпадалися перед її навалою, як стигле жито під поривами бурі. Ми бачили людей на дахах будинків, котрі спостерігали близьку смерть. Їхні обличчя були спотворені жахом, очі дико виблискували, роти були перекошені, вони кусали руки і в невимовному жаху щось лементували. Ті ж люди, котрі насміхалися над будівничим Храму безпеки, тепер волали про помилування, кидалися на коліна та простягали руки, благаючи про порятунок. Їм бракувало часу дістатися до притулку, збудованого за містом, і тисячі втікачів кинулися до центральної фортеці, що стояла на пагорбі, й її зубчасті стіни потемніли від юрби втікачів.

Раптом замок став провалюватися. Все почало валитися. Через розколини вода хлинула в глибини землі, внутрішній вогонь перетворив її на пару, і стався вибух, що зруйнував і сплюндрував горішній шар ґрунту стародавнього материка. Місто занурювалося все глибше й глибше, і при вигляді цього жахливого видовища ми і всі, хто сидів за нами, не могли втриматися від зойку. Насип розколовся навпіл і зник. Гігантський маяк звалився і втонув під хвилями. Ще якийсь час виднілися дахи й бані високих будинків, наче гострі скелясті рифи, але скоро і вони опустилися під воду. Над поверхнею бурхливого океану височіла лише одна фортеця — як жахливої величини корабель. Потім і вона стала повільно опускатися в безодню, і на її вершині гойдався ліс рук, простягнутих догори. Страшна драма скінчилася, море поглинуло весь материк цілком, і на його поверхні не виднілося жодної живої істоти. У його вирючих хвилях то там, то тут спливали трупи людей і тварин, крісла, столи, одяг, головні убори, тюки з крамом, і все це випірнало та плавало в пінистому вирі. Потім води заспокоїлися, перед нами розкинулася неосяжна водна гладь, блискуча, як

ртуть, і похмуре сонце на виднокраї скупо освітлювало могилу країни, доля якої відтепер була вирішена.

Розповідь закінчилася. Нам не було про що більше розпитувати — здогад, логіка й уява заповнили всі прогалини розповіді. Ми уявили собі повільне, але неухильне опускання Атлантиди в безодні океану серед вулканічних конвульсій, що встановили навколо неї величезні підводні гори. Ми уявили собі державу атлантів, поховану на дні океану, зруйноване місто, що розкинулося навколо Храму безпеки, в якому сховалася жменька вражених людей. Ми зрозуміли тепер, як утікачі зуміли врятуватися від смерті, як використовували різноманітні досягнення науки, якими їх забезпечив геніальний будівничий Храму безпеки, як він навчав їх усіх наук і мистецтв, як купка в п'ятдесят-шістдесят атлантів, котрі врятувалися, зросла тепер у значне товариство, яке мало вгризатися в надра землі, щоб розширити свою «країну». Навіть велика бібліотека не змогла б розповісти все це простіше та докладніше, ніж серія ілюстрацій-думок. Такою була доля стародавньої держави атлантів, такими були причини її трощення. У віддаленому майбутньому, коли мул, що вкриває дно, перетвориться на крейду, велике місто, можливо, ще раз буде винесене новим катаклізмом на поверхню землі, і геологи майбутнього, копаючись у каменоломнях, знайдуть не відбитки рослин, не раковини, а залишки загиблої цивілізації та сліди катастрофи, яка зруйнувала стародавній світ.

Одне лише нам досі не було ясно: скільки минуло часу з того дня, коли сталася трагедія? Доктор Маракот вдався до доволі недосконалого методу для визначення дати. Серед безлічі приміщень величезної будівлі Храму безпеки була велика печера, що слугувала місцем поховання вождів атлантів. Тут, як і в Єгипті, муміфікували трупи; і в нішах, по стінах, стоя-

ли незліченними рядами ці похмурі реліквії минулого. Манда гордо вказав на одну вільну нішу і дав нам зрозуміти, що вона вирубана спеціально для нього.

— Якщо звернемося до європейських правителів, — пояснив нам Маракот із викладацькою інтонацією, — то з'ясуємо, що вони змінювалися приблизно по п'ять людей на століття. Цими цифрами можна скористатися і в цьому випадку. Звісно, ми не можемо гарантувати цілковитої достовірності, але приблизний розрахунок отримати неважко. Я порахував мумії — чотириста.

— Отже, вкупі близько восьми тисяч років!..

— Правильно. І це якоюсь мірою збігається з повідомленнями Платона. Катастрофа, певна річ, сталася ще до зародження єгипетської писемності, а вона почалася шістьсім тисяч років тому. Тому, гадаю, ми маємо право сказати, що бачили відтворену на екрані трагедію, що трапилася не менше вісімдесяти століть тому. Але, природно, створити ту культуру, сліди якої знаходимо тут, також можна було лише за багато тисячоліть. Таким чином, — закінчив професор, котрого я цитую, — ми розширили горизонт достовірної історії людства до таких меж, яких не сягала ще жодна людина з самого початку історії!

Розділ 5

Приблизно через місяць після відвідин похованого міста сталося дещо дивне та несподіване. У той час ми вже вирішили, що застраховані від будь-яких несподіванок і ніщо більше не зможе нас здивувати, але ця історія перевершила все, що ми здатні були уявити.

Звістку, що трапилося щось надзвичайне, приніс Скенлен. Маю сказати, що на той час ми почувалися у величезній будівлі майже, як удома: чудово знали розташування кімнат, були присутні на концертах атлантів (їхня музика дуже своєрідна та складна для нашого вуха) і на театральних виставах, де незрозумілі нам слова адекватно пояснювалися жвавими, виразними жестами. Коротше кажучи, ми стали членами їхньої громади. Ми відвідували окремі сім'ї в їхніх приватних помешканнях, і наше життя (ну, хоча б моє), було зігріте невичерпною гостинністю цих хороших людей, особливо однієї милої дівчини, чие ім'я я вже якось згадував. Мона, як я вже казав, була донькою одного з вождів, і в її родині я знайшов теплий і милий прийом, який стирав усі існуючі між нами перепони. А коли справа доходить до найніжнішої з мов, я майже не знаходжу великих відмінностей між стародавньою Атлантидою та сучасною Америкою. Те, що може подобатися масачусетській дівчині з коледжу Брауна, гадаю, сподобається і дівчині, котра живе під водою.

Але повернімося до тієї хвилини, коли повернувся Скенлен і повідомив, що сталося щось важливе.

— Один із них, — збуджено розповідав Білл, — зараз увірвався сюди (він був в океані), і до того у нестямі, що забув зняти скляний ковпак і кілька хвилин щось белькотів, поки не збагнув, що крізь ковпак ніхто його не чує. Потім щось торочив, поки йому подих не перехопило, й усі помчали за ним у кімнату входу. Ви як хочете, а я побіжу за ними, бо там, сподіваюся, є на що подивитися!

Вискочивши в коридор, ми побачили, що атланти біжать до виходу, жваво жестикулюючи. Ми приєдналися до них і, нашвидкуруч насунувши ковпаки, помчали по дну океану слідом за схвильованим провісником. Атланти бігли так швидко,

що нам нелегко було їх наздоганяти, але у них були електричні ліхтарики, тому навіть відставши, ми все ж знали, куди нам прямувати. Шлях пролягав уздовж базальтових скель, поки ми не досягли місця, звідки починалися виступи, напівстерті від багаторічного ходіння по них. Цими сходами ми піднялися на вершину базальтової скелі й опинилися в місцевості, захаращеній уламками скель, що дуже утрудняли наше пересування. Пробравшись абияк через цей лабіринт, ми вийшли до круглої долини, залитої фосфоричним світлом, і в самому її центрі лежало щось, від чого у мене відразу перехопило подих.

Наполовину закопавшись у м'який мул, на боці лежав великий пароплав. Рура його була збита, грот-щогла також зламана майже біля самої основи, але в усьому іншому корабель був цілий і такий чистий і незайманий, наче тільки-но вийшов із доку. Ми поквапилися обійти його навколо й опинилися перед кормою. Можете собі уявити, з якими почуттями ми прочитали його назву: «Стретфорд», Лондон.

Наш корабель подався за нами в Безодню Маракота!

Коли перше враження минуло, все це не здалося нам таким уже й загадковим. Ми згадали похмуру погоду, зарифлені вітрила старого норвезького барка та зловісну чорну хмару на горизонті. Ясно, що нагорі раптом вибухнув жахливої сили циклон і «Стретфорд» потонув. Було цілком очевидно, що команда яхти загинула, бо всі шлюпки, хоча й напіврозбиті, висіли на телях. Та й яка шлюпка могла б урятуватися в такий ураган?! Трагедія, без сумніву, сталася через годину-дві після нашої катастрофи. Лот, який ми бачили на дні, був, можливо, викинутий за кілька хвилин до першого пориву циклону. За страшною примхою долі ми досі живі, а ті, хто оплакували нашу смерть, загинули.

Ми не знали, чи кидало нашу яхту в горішніх шарах океану або вона вже достатньо давно лежить тут, де ми на неї натрапили. Бідний капітан Гові, точніше, те, що від нього залишилося, все ще стояв на своєму посту на капітанському містку, міцно вчепившись в перила закляклыми пальцями. Тільки він і троє кочегарів у машинному відділенні потонули разом із яхтою. Всіх їх, за нашими вказівками, вийняли та поховали під шаром вікового мулу, прикрасивши могили підводними квітами. Згадую про цю подробицю в надії, що вона трохи пом'якшить важке горе пані Гові. Імен кочегарів ми не знали.

Поки ми виконували цей скорботний обов'язок, по яхті снували атланти. Вони накинулися на неї, як миші на сир. Їхня цікавість і збудження ясно доводили, що «Стретфорд» — перший сучасний корабель, можливо, перший пароплав, який потрапив у їхню безодню. Пізніше ми дізналися, що кисневі апарати всередині ковпаків дозволяли атлантам перебувати під водою всього кілька годин без перезарядки, тому вони могли пересуватися лише по порівняно невеликій території. Атланти відразу ж узялися за справу, стали ритися в каютах «Стретфорда», знімати з нього все, що їм могло стати в нагоді; це паломництво за обладнанням яхти відбувається безперервно і ще не зовсім закінчене. Ми також були раді нагоді проникнути в свої старі каюти та забрати звідти весь одяг і книжки, хоча б ті, що частково вціліли при катастрофі.

Серед майна, знятого нами зі «Стретфорда», був і корабельний журнал, який капітан вів до самого останнього моменту. Дивно було читати про власну загибель і бачити смерть того, хто про неї писав.

Ось останній запис із корабельного журналу:

«3 жовтня. Троє хоробрих, але божевільних шукачів пригод, усупереч моїй волі та порадам, сьогодні спустилися в своєму

апараті на дно океану, і сталося нещастя, яке я передбачав. Упокой, Господи, їхні душі. Вони почали спуск об одинадцятій годині ранку, й я, помітивши, що насувається шквал, довго вагався, перш ніж дати свою згоду. Шкодную, що не послухався свого інстинкту, але це лише відстрочило б трагічний кінець. Я попросився з ними, передчуваючи, що більше ніколи їх не побачу. Якийсь час усе йшло добре, й об одинадцятій сорок п'ять вони досягли глибини п'ятисот сорок метрів, де й виявили дно. Доктор Маракот віддавав мені телефоном ряд розпоряджень, і все, здавалося, йшло добре, аж раптом я почув його схвильований голос, і дротяний канат дуже напрувся. За мить він луснув. Мабуть, цієї миті вони перебували над глибокою улоговиною; перед цим професор звелів яхті повільно рухатися вперед. Повітряні рурки ще якийсь час продовжували розмотуватися та спустилися, за моїми розрахунками, ще на кілометр, а потім і вони обірвалися. Тепер більше немає надії почути про долю доктора Маракота, пана Гідлі та пана Скенлена.

Також маю відзначити одну дивовижну пригоду, значення якої не маю часу розшифрувати, позаяк насувається шторм і треба поспішати із записами. Було кинуте лот, який визначив глибину у сім тисяч шістсот п'ятдесят метрів. Його вантаж, звісно, залишився на дні, линву ми витягли, і (як це не неймовірно) над порцеляною чашею, що бере взірці, була прив'язана хустинка пана Гідлі з його міткою. Команда вражена, ніхто не розуміє, як це могло статися. У наступному записі я, можливо, зумію щось повідомити з цього приводу. Ми прочекали кілька годин у надії, що на поверхню щось спливе, і витягли залишок линви, кінець якої був точно перетятий. Тепер змушений перервати запис і зайнятися яхтою: ніколи не бачив такого грізного неба, барометр швидко падає».

Так ми отримали останню звістку від наших загиблих товаришів. Вочевидь, зараз же після цього запису налетів ураган і знищив пароплав.

Ми залишалися біля корабля, поки не відчули, що повітря всередині ковпаків стало важким, а груди стисло. Так ми второпали, що час повертатися.

На зворотному шляху зіткнулися із серйозною небезпекою, яка, либонь, постійно підстерігає підводний народ, і збагнули, чому за такий величезний проміжок часу чисельність атлантів зросла так мало. Разом із грецькими невільникими їх було чотири-п'ять тисяч осіб, не більше.

Ми спустилися зі сходів і просувалися вздовж підводних джунглів, що ростуть біля підніжжя базальтових скель, коли Манда схвильовано вказав угору та замахав руками одному з атлантів, котрий, відокремившись від гурту, рухався віддалік по відкритій місцині. Тієї ж миті атланти кинулися до великих валунів, потягнувши нас за собою. Тільки забравшись під прикриття каменя, ми дізналися причину раптової тривоги.

На певній відстані від нас згори хутко спускалася велика, дивна на вигляд рибина. Формою вона нагадувала величезний плавучий пуховий матрац, чи м'яку, пухку перину. Нижня частина риби була світла, з неї звисали довгі червоні френзелі, вібрація яких надавала поступального руху всьому тілу. Мабуть, у риби не було ні очей, ні рота, але небавом ми помітили, що вона має надзвичайно розвинене чуття.

Атлант, котрий залишився на відкритому просторі, щодуху кинувся до нас, але було занадто пізно! Його обличчя спотворилося від жаху, коли він побачив, що смерть неминуча. Страшна істота опустилася прямо на нього, обволокла нещасного з усіх боків, притиснула до дна, жадібно пульсуючи, наче чавлячи його тіло об корали. Вся трагедія розгорнулася

за кілька кроків від нас, проте атланти, заскочені зненацька, розгубилися, і, здавалося, втратили будь-яку здатність діяти. Тоді Скенлен кинувся вперед і, вистрибнув на широку спину чудовиська, поцятковану червоними та коричневими плямами, встромив гострий металевий спис у його м'яке тіло.

Я наслідував приклад Скенлена, і, нарешті, Маракот із атлантами атакували чудовисько, яке повільно ковзнуло геть, залишаючи за собою клейкий масний слід. Наша допомога прийшла занадто пізно: важкість колосальної істоти розчавила ковпак атланта, і той захлинувся. Це був день скорботи — ми несли тіло загиблого назад у Храм безпеки, але і день нашого тріумфу, бо блискавична кмітливість та енергія піднесли нас в очах підводних людей. Про страшну рибу Маракот повідомив, що це різновид риби-ковдри, добре відомої іхтіологам, але екземпляр такої величини він собі навіть уявити не міг.

Згадую про цю істоту не лише тому, що вона спричинила трагедію, бо, можливо, навіть почну писати цілу книжку про це дивовижне життя на дні океану, якому я став свідком. У глибині океану переважають червоний і чорний кольори, рослинність переважно блідо-оливкова, й її відростки та листя настільки пружні, що наші драги надзвичайно рідко їх витягують. На цій підставі наука дійшла висновку, що на дні океану ніщо не росте. Більшість глибоководних тварин дуже гарна, решта — потворні та страшні, як у жахливому сні, і набагато небезпечніші за всі земні створіння.

Я бачив чорного ската, у десять метрів завдовжки, із жахливим кігтем на хвості, один удар якого здатен укласти на місці будь-яку живу істоту. Бачив схоже на жабу створіння — у нього є вирячені зелені очі, ненажерливий рот і відразу ж за ним величезний живіт. Якщо у вас немає з собою електричного ліхтарика, щоб засліпити цю тварину, зустріч із нею смертель-

на. Бачив сліпого червоного вугра, який лежить серед каменів і вбиває свою жертву, випускаючи сильнодіючу отруту. Бачив найнебезпечніше страховисько глибин — гігантського морського скорпіона та рибу-чорта, що ховається в підводних заростях.

Якось мені випала честь бачити справжнього морського змія — істоту, яку рідко бачили очі людини, бо вона живе на величезній глибині і на поверхні океану з'являється лише в тих випадках, коли її виштовхують із безодні якісь підводні конвульсії. Пара морських зміїв прослизнула якось повз нас із Моною, коли ми ховалися в густих заростях водоростей. Ці змії були величезні, метрів три завширшки і близько сімдесятьох метрів завдовжки, чорні зверху та сріблясто-білі знизу, з величезними плавниками, що стирчали на спині, та крихітними, як у бика, очками. Про це і про багато інших цікавих істот ви знайдете докладний звіт у паперах доктора Маракота, якщо колись вони до вас дійдуть.

Тиждень за тижнем тяглося наше нове життя. Наше існування було цілком приємним. Ми потроху вивчали чужу нам мову, то ж уже могли спілкуватися зі своїми друзями. У підводному місті було напрочуд багато різних царин для вивчення та спостереження, і незабаром Маракот настільки осягнув стародавню хімію, що гордо заявив, що тепер може перевернути догори дригом усю сучасну науку, якщо тільки зможе передати свої знання нагору. Крім усього іншого, атланти давно навчилися розкладати атом, і хоча енергія, яка звільняється при цьому, значно менша, ніж припускали наші вчені, все ж вона настільки потужна, що слугує їм невичерпним джерелом енергії. Їхні знання в галузі енергетики та природи ефіру також набагато ширші за наші, і незбагненне для нас перетворення думки в живі образи, за допомогою якого ми

розповіли їм нашу історію, а вони нам свою, — наслідок відкритого атлантами способу перетворювати коливання ефіру в матеріальні форми.

І все ж, незважаючи на всі їхні пізнання, вони не знали багато з того, що давно було відкрито на землі. Довести це підводним жителям випало на долю Скенлену. Ось уже кілька тижнів, як він перебував у стані загадкового хвилювання, чоловіка розпирала якась таємниця, і він постійно всміхався власним думкам. За цей час ми бачили його лише інколи та випадково, він був зайнятий по самі вуха, й єдиним його приятелем і колегою був гладкий, життєрадісний атлант на ім'я Бербрікс, котрий працював у машинному відділенні Храму безпеки. Скенлен і Бербрікс, бесіди яких велися головним чином за допомогою жестів і частих дружніх ляпанців по спині, незабаром стали нерозлучними друзями та довгенько займалися чимось наодинці один із одним. Одного вечора Скенлен прийшов і весь аж сяяв.

— Послухайте, професоре, — заявив він Маракоту. — Я обміркував тут одну штукенцію і хочу показати її шановній публіці. Вони показали нам кілька дрібничок, і я вважаю, що настав час утерти їм носа. Нумо запросимо їх завтра ввечері на виставу.

— Джаз чи чарльстон? — спитав я.

— Який там чарльстон! Ну, стривайте, ще побачите! Це чудова штука, але більше ні слова не скажу. Ось яка справа, Гідлі. Адже й ми не в тім'я биті. Я тут дещо вигадав і хочу поділитися цим із усіма.

Наступного вечора всі підводні жителі зібралися в музичній залі. На естраді, мало не лускаючи від гордоців, стояли Скенлен і Бербрікс. Один із них торкнувся гудзика, і тут, кажучи мовою Скенлена, нас добряче ошелешило.

— Алло, алло, на зв'язку Лондон із Британських остро-
вів! — пролунав раптом дзвінкий голос. — Увага! Увага! Про-
слухайте прогноз погоди.

Далі були стереотипні фрази про тиск та антициклон.

— Новини дня. Сьогодні відбулося відкриття нового кор-
пусу дитячого шпиталю в Гаммерсміті...

І так далі і тому подібне... Знайомі слова! Вперше за весь
цей час подумки ми перенеслися в Англію, яка мужньо пра-
цювала день у день, зігнувши свою міцну спину під вагою
військових боргів. Потім ми почули іноземні новини, відтак
і спортивні.

Надземний світ жив і раніше. Наші друзі-атланти з ці-
кавістю слухали, але нічого не тямили. Але, коли в перерві
гвардійський оркестр виконав марш із «Лоенгріну», з трибун
пролунали вигуки захоплення, і було кумедно бачити, як слу-
хачі кинулися до естради, зазирали на екран, підіймали завісу,
шукаючи дивовижне джерело музики. Так і ми доклали руку
до чудасій підводної цивілізації!

— Ні, сер, — промовляв потім Скенлен. — Передаваль-
ні станції я змайструвати не зумів. У них немає відповідного
матеріалу, а мені бракує мізків. Але вдома, там, нагорі, я сам
змайстрував дволамповий приймач, натягнув антену на даху
між мотузками для сушіння білизни, навчився ним керувати
і міг спіймати будь-яку станцію Штатів. Соромно було б, ма-
ючи під рукою всі їхні електричні витрибеньки та складувні
майстерні, що далеко випередили наші, не злагодити машинку,
яка вловлює ефірні хвилі, але ж хвилі проходять по воді не гір-
ше, ніж повітрям. Друзяка Бербрікс мало не збожеволів, коли
ми вперше зачепили хвилю, але тепер звик, і гадаю, радіо тут
стане звичною, буденною справою.

Серед відкриттів хіміків Атлантиди є газ у дев'ять разів легший за водень, який Маракот назвав левігеном. Його досліді з цим газом підказали нам послати на поверхню океану кулі з еластичного скла атлантів із повідомленням про нашу долю.

— Я пояснив Манду, в чому річ, — зазначив Маракот. — Він віддав наказ у складувну майстерню, і через день-два кулі будуть готові.

— Але як ми запхаємо записки всередину? — поцікавився я.

— У кулі зазвичай залишають невеликий отвір для наповнення газом. У нього можна засунути згорнутий у рурку аркуш паперу. Потім ці вправні складуви запаяють кулю. Впевнений, що, коли ми випустимо кулі, вони стрілою помчуть догори.

— І будуть роками блукати, ніким не помічені.

— Можливо. Але кулі будуть віддзеркалювати сонячні промені. А це рано чи пізно приверне увагу. Ми перебуваємо під жвавим морським шляхом із Європи до Південної Америки. І не бачу причин, чому б хоч одній із куль не дійти за призначенням.

Ось яким чином, мій любий Толботе або ті, хто читають ці рядки, дійшла до вас моя оповідка. Але цим справа не скінчилася. За цією думкою з'явилася інша, ще сміливіша. Її породив винахідливий мозок механіка-американця.

— Послухайте, друзі, — заявив він, коли ми сиділи самі в своїй кімнаті. — Тут дуже гарно, нас поять непогано, годують не гірше, і жіночку я тут зустрів таку, що у Філадельфії їй ніхто не рівня, та все ж іноді пекельно хочеться побачити рідну землю.

— Ми всі про це мріємо, — заперечив я, — але ніяк не бачу, як можна здійснити нашу мрію.

— Але, стривайте! Коли ці кулі з газом можуть забрати від нас звісточку, може, вони і нас самих зможуть потягнути нагору. Та ви не думайте, що я клею дурня. Я все це обдумав і розрахував. Взяти та зв'язати три-чотири кулі вкупі та влаштувати такий собі ліфт на одну персону. Тямите? Потім одягаємо наші ковпаки і прив'язуємося до куль. Третій дзвінок, завіса підіймається і ми летимо. Що нас може затримати між дном і поверхнею?

— Наприклад, акула...

— Тю! Плювати я хотів на вашу акулу! Та ми так проскочимо повз будь-яку акулу, що вона і не второпає, в чому річ. Ми так розженемося, що вистрибнемо метрів на двадцять над поверхнею. Повірте мені, якщо якийсь дурень побачить, як ми вистрибуємо з води, він зі страху відразу в штани накладе.

— Ну, припустімо, ми досягли поверхні, а що буде потім?

— Та покиньте ви під три чорти ваше «потім». Треба спробувати щастя або засісти тут навіки. Я в будь-якому разі полечу.

— Я також дуже хочу повернутися на землю, хоча б для того, щоб подати результати своїх спостережень науковим товариствам, — відгукнувся Маракот. — Тільки мій вплив та особиста присутність дадуть їм можливість усвідомити величезне багатство та значення моїх спостережень. Я готовий узяти участь у вашій спробі, Скенлене.

Я менше за інших прагнув нагору, бо мав на те свої причини, про які ви дізнаєтесь пізніше.

— Це шаленство! — застеріг я. — Якщо нагорі нас ніхто не буде чекати, ми будемо плавати по хвилях і загинемо від голоду та спраги.

— Дурниці, як ми можемо влаштувати, щоб нас хтось чекав?

— Мабуть, і з цим можна дати раду, — втрутився Маракот. — Можемо повідомити доволі точно нашу широту та довготу...

— І нам кинуть трап? — не без іронії перебив я.

— Який там трап! Шеф має рацію. Слухайте, пане Гідлі, напишіть у своїх папірцях, які посилаєте нагору, де ми перебуваємо. Трясця! Та я наочно бачу сенсаційні заголовки в газетах! Напишіть, що ми опинилися під двадцять сьомим градусом північної широти та двадцять восьмим градусом чотирнадцять мінут західної довготи або якось там іще — ну, одним словом, вкажіть конкретні цифри. Втямили? Потім ще напишіть, що три найзнаменитіші в історії персони: великий науковий діяч Маракот, висхідна зірка щодо збирання жуків Гідлі та Білл Скенлен, механік першого класу, гордість заводів Мерібенкса — волають про допомогу з дна океану. Збагнули?

— А що потім?

— Ну, а тоді вже справа за ними. На такий заклик вони вже не зможуть не відгукнутися. Це, як я читав про Стенлі, котрий рятував Лівінгстона. Це вже їхня турбота — витягнути нас звідси або чекати нас на поверхні, якщо ми зважимося вистрибнути самі.

— Ми можемо самі щось їм запропонувати, — зауважив Маракот. — Нехай спусять сюди глибоководний лот, а ми будемо його чекати. Коли ж його побачимо, то прив'яжемо до нього листа та напишемо, щоб вони були готові нас зустріти.

— Оце клас! — вигукнув Білл Скенлен. — Краще не вигадаєш.

— А якщо котрась леді забажає розділити нашу долю, то четверо так само легко підіймуться, як і троє, — додав Маракот, ехидно зиркнувши на мене.

— І п'ятеро так само легко, як четверо, — додав Скенлен. — Ну, як, тепер второпали, пане Гідлі? Напишіть усе це, і за півроку ми знову будемо вештатися по березі Темзи.

Зараз ми випустимо дві кулі у воду, яка для нас все одно що для вас повітря. Кулі помчать угору. Пропадуть обидві в дорозі? Все може бути! Або можна сподіватися, що хоча б одна проб'ється на поверхню? Доручаємо їхню долю щасливому випадку. Якщо для нашого порятунку нічого не можна вдіяти, то хоча б дайте знати тим, хто нас оплакує, що ми живі та щасливі. Якщо ж трапиться нагода прийти нам на допомогу і для цього знайдуться енергія та засоби, ми надали вам достатні вказівки, щоб нас можна було врятувати.

А поки що прощайте, або, можливо... до побачення?!»

На цьому закінчуються нотатки, знайдені в скляній кулі.

Попередня частина розповіді викладає факти, відомі до дня здачі рукопису в набір. Коли книжка вже перебувала у друці, наспів цілком несподіваний сенсаційний епілог. Маю на увазі порятунок Маракота та його групи паровою яхтою «Маріон», спорядженою для цього паном Фаверджером, і звіт, переданий із яхти по радіо і почутий радіостанцією на островах Кабо-Верде, яка негайно передала його далі — в Європу й Америку. Цей звіт склав пан Кі Осборн, працівник агенції «Ассошієтед Прес».

Виявилось, що негайно ж після того, як у Європі стало відомо про нещастя з експедицією доктора Маракота, почалася енергійна організація рятувальної експедиції. Пан Фаверджер чемно передав для потреб експедиції чудову парову яхту та вирішив вирушити на ній особисто. «Маріон» відплила з Шербурга в червні, прихопила в Саутгемптоні пана Кі Осборна та кінооператора і негайно ж попрямувала до пункту, точно вказаному в листі. На місце вона прибула 1 липня.

Був спущений глибоководний лот на міцній дротяній ливі, й її повільно повели по дну океану. На кінці лота, крім свинцевого вантажу, була причеплена пляшка з листом усередині. У повідомленні йшлося:

«Про ваш звіт знає весь світ, і ми прибули рятувати вас. Це ж повідомлення посилаємо вам і по радіо в надії, що воно також дійде до вас. Будемо повільно рухатися над вашою прірвою. Вийнявши цей лист із пляшки, покладіть на його місце ваші інструкції. Ми обов'язково їх виконаємо».

Два дні повільно та без результатів крейсувала яхта «Маріон». На третій день рятувальну експедицію чекав великий сюрприз. За кілька метрів від корабля з води вигулькнула невелика блискачча куля. Це був скляний листоноша, описаний у посланні Гідлі. Коли кулю не без зусиль розкрили, там знайшли листа:

«Дякуємо, любі друзі! Ми дуже зворушені вашою добротою й енергією. Ми легко вловили ваші заклики по радіо і маємо можливість відповідати вам за допомогою куль. Ми спробували спіймати ваш лот, але течія відносить його високо вгору, і він ковзає так швидко, а опір середовища такий значний, що навіть наймоторніший із нас не може за ним встигнути. Ми плануємо призначити своє відплиття звідси на шосту годину ранку завтра, в середу 5 липня, якщо не помилилися в обчисленнях. Ми вирушимо поодиночі, тому зауваження та вказівки, які виникнуть після появи першого з нас, можна повідомити по радіо тим, хто вирушатиме пізніше. Ще раз сердечно дякуємо вам. Маракот, Гідлі та Скенлен».

Далі розповідає пан Кі Осборн:

«Був чудовий ранок. Темно-сапфірове море було спокійне, як озеро, і небосхил не затьмарювало жодною хмарою. Ще до сходу сонця вся команда «Маріон» була на ногах і зі жвавою

цікавістю очікувала подій. Коли час став наближатися до шостої години, загальне хвилювання досягло межі. На сигнальний щоглі був поміщений особливий чатовий, і за п'ять шоста ми почули його вигук, а також побачили, що він вказує на щось праворуч від корабля. Ми всі з'юрмилися біля правого борту, і мені вдалося залізти на шлюпку, з якої все було чудово видно. Крізь шар прозорої води я побачив щось на кшталт сріблястого міхура, що з великою швидкістю підіймався з глибин океану. Він вирвався на поверхню за сто метрів від яхти — гарна, блискуча куля близько метру в діаметрі високо злетіла в повітря та попливла за вітром, хитаючись, як дитяча повітряна кулька. Це було чарівне видовище, але воно вселило тривогу в наші серця: під кулею бовтався шматок мотузки, отже, його вантаж залишився десь у глибинах океану.

Негайно ж була послана наступна радіограма:

«Ваша куля випірнула поруч із кораблем. Ні в ній, ні під нею нічого не знайшли. Проте ми спускаємо човен, щоб бути готовими до всього».

Небавом після шостої години почувся новий сигнал чатового, і за мить я знову побачив кулю, що відливає сріблястим блиском, яка піднімалася з глибочині, але набагато повільніше, ніж перша. Досягнувши поверхні, вона трохи піднялася в повітря і здійняла над водою прив'язаний до себе вантаж. То була велика пачка книг, паперів і різноманітних дрібних предметів, обгорнутих непромокальною риб'ячою шкірою. Вантаж доправили на борт, про його прибуття відправили радіограму, і ми нетерпляче стали чекати наступного посланця.

Чекати довелося недовго. Знову з'явився сріблястий міхур, він знову сколихнув і прорвав гладь океану, але цього разу піднявся в повітря дуже високо, захоплюючи за собою, на наш подив, тонку жіночу постать. Вона повільно опустилася на воду,

а за мить вже опинилася на борту яхти. Навколо скляної кулі, вище її екватора, було прикріплено шкіряне кільце, від якого звисали довгі ремені, прив'язані до широкого шкіряного паска, який охоплював тонку талію жінки. Вище паска її голова та плечі були укладені в оригінальний грушовидний скляний ковпак. Я називаю його скляним, але він був із того ж легкого пружного матеріалу, схожого на скло, що і кулі. Ковпак був цілком прозорий, із легкими сріблястими прожилками.

Цей скляний ковпак за допомогою еластичних пристосувань так щільно прилягав до талії та плечей, що вода не могла в нього проникнути, й усередині опинилися невідомі нам легкі апарати, що відновлювали запас кисню, й які вже описав пан Гідлі. З певним зусиллям ми зняли ковпак і поклали атлантку на палубі. Дівчина лежала непритомна, але рівномірне дихання вселяло надію, що вона скоро оговтається від наслідків стрімкого польоту та зміни тиску, яка була не така велика завдяки тому, що щільність повітря всередині ковпака була трохи вищою, ніж в атмосфері, тому можна сказати, що вона була приблизно такою ж, як і в пунктах, де перепочивають пірнальники. Вочевидь, це була та жінка з Атлантиди, яку Гідлі в першому листі називав Моною, і, якщо поглянути на неї, то атланти справді прекрасна раса, гідна знову з'явитися на землі. Вона смаглява, у неї прекрасні, правильні риси обличчя, довгі чорні коси та прекрасні очі лані, які тепер із чарівною цікавістю глипали в різні боки. Морські мушлі та перламутр прикрашали її кремову туніку і виблискували в темному волоссі. Не можна уявити собі прекраснішої наяди з безодні океану — це саме втілення таємничої чарівності моря. Ми бачили, як в її очах поступово з'являлася свідомо думка, потім вона схопилася на ноги з грацією лані та побігла до борту яхти.

— Сайрес! Сайрес! — водала вона.

Ми вже по радіо заспокоїли тих унизу. І тепер вони хутко, один за одним, піднялися з глибини, підстрибуючи на десять-п'ятнадцять метрів у повітря і знову спустившись на воду, звідки прибульців негайно витягли. Всі троє були без тям, а у Скенлена текла кров із вух та носа, але вже за годину всі вони були спроможні зіп'ястися на ноги. Мені здається, що перші рухи кожного з них були напрочуд характерні. Гурт реготунів потягнув Скенлена на камбуз, звідки і зараз лунають веселі вигуки, які аж ніяк не допомагають цій радіопередачі. Доктор Маракот схопив пачку паперів, витягнув зошит, списаний, наскільки я зміг помітити, алгебраїчними формулами, і мовчки пішов у каюту. А Сайрес Гідлі кинувся до дивної дівчини і, за останніми даними, має твердий намір ніколи від неї не відходити.

Такий стан справ, і ми сподіваємося, що наш радіопередавач доправить цей звіт до станції Кабо-Верде. Подробиці цієї дивної пригоди додатково повідомлять ті, хто вирвався з підводної Атлантиди».

ЗМІСТ

Елаєс Б. Гопкінс	3
Чоловік із Архангельська	24
Видатний експеримент у Кайнплатці	52
Каблучка Тота	74
Великий двигун Брауна—Перікорда	95
Бразильський кіт	107
Гра з вогнем	131
Шкіряна лійка	149
Жах яруги Синього Джона	165
Крізь завісу	187
Безодня Маракота	194

Літературно-художнє видання

Серія «Істини»

ДОЙЛ Артур Конан

БЕЗОДНЯ МАРАКОТА

Переклад з англійської

Головний редактор *О. В. Красовицький*

Відповідальна за випуск *Г. С. Таран*

Художній редактор *О. А. Гугалова-Мешкова*

Комп'ютерна верстка: *О. В. Підлісна*

Коректор *А. М. Гоначенко*

Підписано до друку 05.11.18. Формат 70×100^{1/32}.

Умов. друк. арк. 11,61. Облік.-вид. арк. 12,82.

Тираж 1200 прим. Замовлення №

ТОВ «Видавництво Фоліо»

вул. Римарська, 21А, м. Харків, 61057

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 5244 від 09.11.2016

Сайт та інтернет-магазин видавництва:

www.folio.com.ua

Електронна адреса:

market@folio.com.ua

Надруковано з готових позитивів

у ТОВ «Видавництво Фоліо»

вул. Римарська, 21А, м. Харків, 61057

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 5244 від 09.11.2016

Д 62 **Дойл А. К.**
Безодня Маракота / Артур Конан Дойл; пер. з англ.
Є. М. Тарнавського; худож.-оформлювач Є. В. Вдовиченко. — Харків: Фоліо, 2019. — 282 с. — (Істини).
ISBN 978-966-03-7836-0 (Істини).
ISBN 978-966-03-8446-0.

«Безодня Маракота» (1927—1929) — науково-фантастичний роман відомого англійського письменника Артура Конан Дойла (1859—1930). Трійця мандрівників — професор Маракот, біолог Гідлі та механік Скенлен — на батисфері занурюються у найглибшу западину Атлантичного океану. Аж раптом велетенське чудовисько своїми жахливими клешнями перетинає трос, який сполучає батисферу із судном на поверхні океану. Опинившись на дні западини, дослідники виявляють там атлантів — нащадків тих, хто вижив після катастрофи і з допомогою дивних наукових технологій навчився жити під водою...

Також до видання увійшли повісті А. Конан Дойла «Бразильський кіт», «Гра з вогнем», «Чоловік з Архангельська» та інші.

УДК 821.111